

NAGY VILÁG

Világirodalmi folyóirat

Alapítva: 1956. október

LI. évfolyam, 2. szám

2006. február

TARTALOM

MARLEN HAUSHOFER

A fal (Billinger Edit fordítása) 83

UWE GRÜNING versei (Tatár Sándor fordításai) 101

YRJÖ KOKKO

A világ legokosabb kutyája (Magyar István fordítása) 104

AUGUSTO MONTERROSO

Napfogyatkozás (Pávai Patak Márta fordítása) 109

DAN CULCER versei (Cseke Gábor fordításai) 110

STEINAR OPSTAD versei (Kovács Katáng Ferenc fordításai) 113

KIM SEUNG-OK

Utazás Mujinba (Kiss Marcell fordítása) 116

TOMAŽ ŠALAMUN versei (Lukács Zsolt fordításai) 133

MŰHELY

FÖLDES GYÖRGYI

Az alkimista kemencéje és a Nagy Mű.

Mallarmé két alkimista szonettje 136

TÁJÉKOZÓDÁS

TARIK DEMIRKAN

Orhan Pamuk: híd a kultúrák között? 151

ORHAN PAMUK

A regényírásról (Tasnádi Edit fordítása) 154

„A szlovén költészet elefántja vagyok” – Tomaz Šalamunnal Tea Štoka beszélget	162
ÉLES CSABA Szabadságeszme és szenvedélyesség – Madarász Imre: Vittorio Alfieri életműve, felvilágosodás és Risorgimento, klasszicizmus és romantika között	166
FÁZSY ANIKÓ Munch, ahogy Munch látta	170
KÜLFÖLDI SZERZŐINK	174

A Nagyvilág olvasható
a www.nagyvilag-folyoirat.hu
internet címen

A Nagyvilág támogatója:



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA



a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma –
Nemzeti Kulturális Alapprogram

MARLEN HAUSHOFER

A fal

Szüleimnek

Ma, november ötödikén kezdem a beszámolót. Mindent a lehető legpontosabban szeretnék feljegyezni. De még abban sem vagyok biztos, hogy ma valóban november ötödike van-e. Az elmúlt tél folyamán kihullott néhány nap az emlékezetemből. A hét napját sem tudom megnevezni. De azt hiszem, ez nem is olyan fontos. Kizárólag szűkös jegyzeteimre támaszkodhatom; szűkösek, mert nem gondoltam, hogy valaha is beszámolót írok majd a történelekről, s most attól tartok, emlékezetemben sok minden másként létezik, mint ahogy valójában megélttem.

De ez minden beszámolóra jellemző talán. Nem azért írok, mert örömet szerez az írás; egyszerűen úgy alakult, hogy írnom kell, ha nem akarom elveszíteni a józan eszemet. Hisz nincs itt senki, aki gondolkodhatna helyettem, vagy gondoskodhatna rólam. Egyedül vagyok, s egyedül kell megpróbálnom túlélni a hosszú, sötét téli hónapokat. Nem hiszek abban, hogy feljegyzéseim valaha is napvilágra kerülnek. Nem is tudom, örülnék-e annak, ha megtalálnák őket. De talán ezt is tudni fogom, miután megírtam a beszámolót.

Azért vállalkoztam erre a feladatra, mert azt remélem, ez megvéd majd attól, hogy félelemtől bénultan meredjek a sötétbe. Hisz rettentően félek. Minden irányból a félelem kúszik felém, és nem akarok várni, amíg elér és legyőz. A sötétedés beálltáig írok majd, és bízom benne, hogy ez a számomra szokatlan tevékenység kiszívja minden erőmet, üressé és álmissá tesz. A reggelektől nem félek. Csak a hosszú szürke délutánoktól.

Nem tudom, hány óra van. Délután három körül járhat. Elveszítettem az órámat; igaz, az már azelőtt sem jelentett túl nagy segítséget számomra. Keskeny, arany karóra volt; drága játékszer, amely sohasem a pontos időt mutatta.

Három ceruzával és egy tollal rendelkezem. A toll majdnem kiszáradt már, ceruzával pedig nem szeretek írni. A betűk alig láthatók a papíron. A finom szürke vonalak elmosódnak a sárgás háttéren. Am nincs más választásom. Régi naptárak hátoldalára és megsárgult üzleti levélpapírra írok. A levélpapír Hugo Rüttingeré, aki nagy gyűjtő volt, és hipochonder.

Tulajdonképpen Hugóval kellene kezdenem a beszámolót, hiszen ha gyűjtő-szenvedélye és hipochondriája nem lett volna, akkor ma nem lennék itt. Sőt valószínűleg már nem is élnék. A meglehetősen jómódú férfi Luise unokanővérem férje volt. Vagyona egy üstgyárból származott, amely egészen különleges, Hugo által tervezett üstöket gyártott. Sajnos annak ellenére, hogy Hugo nemegyszer elmagyarázta, elfelejtettem, miben áll üstjeinek különlegessége. De

ennek nincs is jelentősége többé. Hugo mindenesetre oly tehetőssé vált általuk, hogy úgy vélte, végre megengedhet magának egyfajta luxust. Vadászni kezdett. Ugyanezzel az erővel vásárolhatott volna versenylovakat vagy egy jachtot is. Hugo azonban félt a lovaktól, és rosszul lett, amint hajóra lépett.

Vadászatra is kizárólag a tekintélye kedvéért vállalkozott. Rossz vadász volt, és irtózott attól, hogy ártatlan őzekre lőjön. Vendégül látott üzlettársai, Luisével és a vadással együtt, előszeretettel húzogatták a ravaszt, mialatt Hugo, ez a sötét félelmeiktől gyötört, és minden téren túlterhelt, nagydarab, kövér ember, kezét a hasán összekulcsolva a vadászház előtti karosszékben üldögélt, és szunyókált a napon. Mindig oly túlhajszolt és fáradt volt, hogy amint leült, azonnal elaludt.

Én kedveltem őt, és osztoztam vele az erdő, valamint az itt eltöltött nyugodt napok iránt érzett szeretetén. S Hugót sem zavarta, ha a közelében tartózkodtam, amíg ő a karosszékben aludt. Rövid sétákat tettem, és élveztem a csendet a város lármája után.

A kicsattanóan egészséges, vörös hajú Luise szenvedélyes vadász volt, aki minden útjába kerülő férfival kikezdett. Mivel gyűlölte a háztartási munkát, nem bánta, ha gondoskodtam Hugóról, kakaót főztem neki, vagy számtalan keverékeinek egyikét készítettem. Hugo betegesen aggódott az egészségéért, ami akkoriban teljességgel érthetetlennek tűnt számomra, hiszen egész élete hajtvadászathoz hasonlított, amelyben egyedüli élvezetet ezek a rövid szundikálások jelentettek a napon. Rendkívül érzékeny volt, és üzleti rátermettségétől eltekintve (amit feltételeznem kellett), gyerekesen félénk. Rendre és tökéletességre vágyott, s mindenhová két fogkefével utazott. Minden használati tárgyból több példánnyal rendelkezett, úgy tűnt, ez biztonságot nyújt számára. Máskülönben Hugo igen művelt, tapintatos férfi volt, és rossz kártyajátékos.

Nem emlékszem rá, hogy valaha is jelentőségteljes beszélgetést folytattunk volna. Hugo tett néha egy-egy halvány próbálkozást, de szerencsére mindig idejében meghátrált, talán félénksége miatt, talán egyszerűen csak azért, mert túlságosan megerőltetőnek tartotta. Számomra mindenesetre kellemes volt így, mivel minden más csak zavarba hozott volna bennünket.

Akkoriban gyakran szó esett egy esetleges atomháborúról és annak következményeiről, ami arra készítette Hugót, hogy vadászházában kisebb élelmiszertar-talékot és egyéb fontos eszközöket halmozzon fel. Luisét, aki az egész vállalkozást értelmetlennek tartotta, bosszantotta a dolog. Attól tartott, hogy híre megy, és odacsalogatja a betörőket. Ebben valószínűleg igaza is volt, de ha egyszer Hugo megmakacsolta magát, képtelenség volt őt jobb belátásra bírni. Egyszerre kiújultak szívpanaszai és gyomorgörcsei, mindaddig, amíg Luise be nem adta a derekát. De neki valójában mindegy is volt.

Hugóék április harmincadikán hívtak meg a vadászházba. Mivel akkoriban már két éve özvegy voltam, s mindkét lányom szinte felnőtt, úgy oszthattam be az időmet, ahogy jónak láttam. Ennek ellenére ritkán használtam ki a szabadságomat. Egész életemben otthon ülő típus voltam, egyedül Luise meghívásainak tudtam nehezen ellenállni. Az erdő és a vadászház kárpótolták a háromórás

autóutat. Azon az emlékezetes április harmincadikán is elfogadtam meghívásukat. Három napig maradtunk volna, s Hugo ezúttal nem hívott több vendéget.

A vadászház egy masszív gerendákból álló emeletes villa, amely ma is kitűnő állapotban van. A földszinten egy rusztikus jellegű lakókonyha, valamint a hálószoba és egy apró kamra található. Az emeleten a vendégek számára három kisebb hálófülke épült, amelyek a veranda felől közelíthetők meg. Akkoriban a három kamra közül a legkisebb volt az enyém. Körülbelül ötvenlépcsnyire, a patak felé lejtő hegyoldalon áll a vadász kunyhója, mellette pedig, közvetlenül az út mentén egy deszkákból emelt garázs helyezkedik el, amelyet Hugo építtetett.

Aznap a háromórás út után először a faluba hajtottunk, hogy elhozzuk Hugo kutyáját a vadásztól. A kutya, egy bajor véreb, a Lux névre hallgatott, s noha Hugo tulajdona volt, a vadász etette és idomította. Valamilyen módon még arra is sikerült rávennie a kutyát, hogy Hugót ismerje el gazdájaként. Luisét azonban figyelemre sem méltatta, nem hallgatott rá, inkább kitért az útjából. Engem pusztán barátságos közömbösséggel kezelt ugyan, de szívesen tartózkodott a közelemben. Gyönyörű sötét barnásvörös színű állat volt, és kiváló vadászkutya. Még egy ideig elbeszélgettünk a vadással, és Luise abban egyezett meg vele, hogy másnap este cserkészni mennek. Luise ugyanis őzbakot akart lőni; a tilalmi idő vége éppen május elsejére esett. A beszélgetés elhúzódott, ahogy falun szokás, és még Luise is fékezte türelmetlenségét, nehogy megbántsa a vadászt, akinek a segítségére feltétlenül számított.

Már három óra körül járt, amikor végre a vadászházhoz értünk. Hugo azonnal hozzálátott, hogy a csomagtartóból újabb készleteket hordjon a konyha melletti éléstárba. Én kávét főztem a spirituszfőzőn. Az uzsonna végeztével, amikor Hugo éppen elszundított volna, Luise – merő gonoszságból – azt javasolta, hogy sétáljanak vissza a faluba. Mindenesetre rendkívül találékonynak bizonyult, ugyanis a testmozgást Hugo egészségének szempontjából elengedhetetlennek tartotta. Fél öt volt, mire elérte, amit akart, és diadalmasan útra kelhetett Hugóval. Biztosra vehettem, hogy a fogadóban kötnek majd ki. Luise kedvét lelte a fiatal parasztok és favágók bókjaiban, s fel sem merült benne, hogy ezek az alattomos fickók a háta mögött esetleg kinevetik.

Miután elmentek, elmosogattam, a ruhákat a szekrénybe akasztgattam, majd munka végeztével a ház elé ültem napozni. Szép meleg nap volt, s az előrejelzés továbbra is tiszta időt jósolt. A nap már rézsútosan állt a lucfenyők felett, és hamarosan hanyatlani kezdett. A vadászház egy völgyben áll, meredek hegyek között, közvetlenül a szoros végén.

Amint így üldögéltem, s arcom az utolsó meleg sugarakat itta, láttam, amint Lux visszafelé tart. Biztosan nem fogadott szót Luisének, aki büntetésből visszaküldte. Látszott rajta Luise szidalmazása. Odajött hozzám, bánatosan rám nézett, és fejét a térdemre hajtotta. Jó ideig így maradtunk. Miközben simogattam, igyekeztem megvigasztalni, hiszen a vak is látta, hogy Luise rosszul bánik vele.

Amikor a nap eltűnt a lucfenyők mögött, lehült a levegő, és kékes árnyak hullottak a tisztásra. Miután Luxszal visszamentünk a házba, bemelegítettem a tűz-

helyet, hogy rizses húst főzhessek vacsorára. Ezt ugyan senki sem várta el tőlem, de én is éhes voltam, és tudtam, hogy Hugo is jobban szereti a meleg ételt.

Vendéglátóim hét órakor még nem tértek vissza. Ezen azonban nem csodálkoztam, számításaim szerint fél kilenc előtt aligha jönnek. Így megettem a kutyát, én is megettem a rizses hús rám eső részét, majd Hugo újságait olvasgattam a petróleumlámpa fényénél. A meleg és a csend elálmosított. Lux halkán és jóllakottan szuszogva visszavonult a kemencenyílásba. Kilenc órakor elhatároztam, hogy lefekszem. Bezártam az ajtót, és magammal vittem a kulcsot. Olyan fáradt voltam, hogy a nyirkos paplan ellenére azonnal elaludtam.

Arra ébredtem, hogy arcomra süt a nap, és azonnal eszembe jutott az elmúlt este. Mivel a vadászház egyik kulcsa a vadásznál volt, s így csak egy kulccsal rendelkezünk, Hugóéknak visszatértükkor mindenképpen fel kellett volna ébreszteniük. Köntösben szaladtam le a lépcsőn, hogy kinyissam a bejárati ajtót. Lux már türelmetlenül vinnyogva várt, és azonnal a szabadba rohant. Visszamentem a hálószobába, noha meg voltam győződve róla, hogy nem találok ott senkit. Az ablakokon ugyanis rács volt. Igaz, Hugo egy rács nélküli ablakon sem tudta volna keresztülpréselni magát. Az ágyakat persze érintetlenül találtam.

Nyolc óra volt; a jelek szerint Luiséék a faluban maradtak. Ezen nagyon meglepődtem, Hugo ugyanis gyűlölte a fogadók rövid ágyait, és soha nem lett volna olyan tapintatlan, hogy egész éjszakára egyedül hagyjon a vadászházban. El sem tudtam képzelni, mi történhetett. Visszamentem a hálókamrámba, és felöltöztem. Odakint nagyon hűvös volt, Hugo fekete Mercedesén harmat csillogott. Teát főztem, hogy felmelegedjem, majd Luxszal együtt nekivágtam a faluba vezető útnak.

Menet közben azon tűnődtem, mi történhetett vendéglátóimmal, így észre sem vettem, milyen hideg és nyirkos a szoros levegője. Felmerült bennem, hogy Hugo esetleg szívrohamot kapott. Ahogy ez lenni szokott, ha az embernek hipochonderekkel van dolga, már nem is vettük komolyan, ha panaszkodott. Luxot előreküldtem, és felgyorsítottam lépteimet. A kutya vidáman csaholva húzott el mellőlem. Én pedig, mivel elfelejtettem felhúzni hegymászó bakancsomat, ügyetlenül bukdácsolva követtem őt a hegyes köveken.

A szoros kijáratához érve a kutya rémült és fájdalmas vonítása ütötte meg a fülemet. Megkerültem egy farakást, amely elzárta előlem a kilátást, és egyszerre a nyüszítő Luxba botlottam. A kutya pofájából véres nyál csorgott. Főlé hajoltam és megsimogattam, Lux pedig reszketve és vinnyogva hozzám dörgölözött. Azt gondoltam, a nyelvébe harapott, vagy beütötte valamelyik fogát. Amikor azonban indulásra biztattam, behúzta a farkát, elém állt, és a testével próbált feltartani.

Nem láttam semmit, ami ennyire megijeszthette. Az út itt lépett ki a szorospól, s ameddig a szemem ellátott, üresen és békésen húzódott a reggeli nap fényében. Kelletlenül toltam félre a kutyát, hogy egyedül folytassam utamat. Lux akadékoskodása azonban szerencsére lelassította mozdulataimat, néhány lépés megtétele után ugyanis hirtelen beütöttem a homlokomat, és visszatántorodtam.

Lux azonnal vinnyogni kezdett, és a lábamhoz nyomult. Elképedve nyújtottam ki a kezemet, amely valamilyen sima és hűvös dolognak ütközött: egy sima, hűvös tárgy emelkedett az útnak azon a részén, ahol a levegőn kívül semmi sem létezhetett. Tétovázva újra előrenyúltam, de megint csak mintha ablaküveget érintettem volna. Azután hangos dobogásra lettem figyelmes, és körülnéztem, mi lehet az, majd rádöbbsentem, hogy saját szívverésem dübög a fülemben. A szívem már akkor félt, amikor én még nem is tudtam róla.

Egy fatörzsre ereszkedtem az út szélén, és megpróbáltam gondolkodni. Nem sikerült. Úgy tűnt, mintha a gondolataim egy csapásra cserbenhagytak volna. Lux közelebb húzódott, véres nyála a kabátomra csorgott. Addig simogattam, amíg megnyugodott. Majd mindketten az utat kémleltük, amely a reggeli nap fényében oly csendesen és ragyogva terült el a másik oldalon.

Még háromszor fel kellett állnom, és meggyőződnöm róla, hogy itt, tőlem három méterre, valóban egy láthatatlan, sima és hűvös tárgy áll, amely a továbbjutásban gátol. Érzékeim csalódásában reménykedtem, de valójában tudtam, hogy ilyesmiről szó sincs. Egy enyhe elmezavart azonban sokkal könnyebben elfogadtam volna, mint ezt a láthatatlan szörnyet. De itt volt Lux a vérző pofájával, és itt volt a homlokomon lévő púp, amely lassan sajogni kezdett.

Nem tudom, mennyi ideig ülhettem a fatörzsön, de arra jól emlékszem, hogy gondolataim mindvégig jelentéktelen dolgok körül forogtak, talán hogy ne kelljen ezzel a felfoghatatlan élménnyel foglalkozniuk.

A nap feljebb emelkedett, és a hátamat melegítette. Lux a sérülését nyalogatta, míg végül valóban megszűnt a vérzés. Nem lehetett túlságosan mély a sebe.

Rádöbbsentem, hogy valamit tennem kell. Ráparancsoltam a kutyára, hogy maradjon a helyén, majd kinyújtott karral, óvatosan a láthatatlan akadály felé közelítettem, és annak mentén tapogatózva haladtam előre mindaddig, amíg a szoros utolsó szikláját el nem értem. Erre nem lehetett továbbmenni. Az út túloldalán a patakig jutottam, és csak ekkor vettem észre, hogy a patak felduzzadt, és kilépett a medréből. Pedig nem volt benne sok víz. Egész áprilisban alig esett, és a hóolvadás is lezajlott már. A fal túloldalán (hozzászoktam, hogy falnak nevezem az akadályt, hiszen valamilyen nevet mindenképpen kellett neki adnom, ha már egyszer itt volt), a túloldalon tehát egy darabon szinte teljesen száraz volt a patak medre, majd keskeny sugárban bukkant elő újra a víz. Úgy tűnt, sikerült utat vájnia magának a lyukacsos kőzetben. Ezek szerint nem nyúlhatott túlságosan mélyre a fal. Ettől egy pillanatra mintha megkönnyebbültem volna. Nem volt kedvem átgázolni a felduzzadt patakon. Nem feltételeztem, hogy egyszeriben vége szakad a falnak, hiszen akkor Hugóék könnyűszerrel hazatérhettek volna.

A tudatalattimat már régóta kínozhatta, s most egyszerre tudatosult bennem a tény, hogy az út teljesen kihalt volt. Valakinek régen riadót kellett volna fújnia. Azt tartottam volna természetesnek, ha a falu népe kíváncsian a fal köré gyűlt volna. Még ha közülük senki sem fedezte is fel a falat, Hugónak és Luisének mindenképpen bele kellett botlania. Az emberek távolmaradása még rejtélyesebbnek tűnt számomra, mint maga a fal.

A tűző napon dideregni kezdtem. A legközelebb eső gazdaság, azaz inkább csak egy kisebb tanya, közvetlenül az első kanyar mögött feküdt. Ha átgázolnék a patakon, és a legelőn feljebb kapaszkodnék, látnom kellene.

Visszatértem Luxhoz, és vigasztalni próbáltam. De inkább nekem lett volna szükségem vigaszra. A kutya közelsége megnyugvással töltött el. Lehúztam a cipőmet és a harisnyámat, és átgázoltam a patakon. A patak túloldalán a legelő alján húzódott tovább a fal. Azután felbukkant végre a tanya. Megszokott, békés látvány tárult elém: a kunyhó csendesen feküdt a napfényben. A kútnál egy idős férfi állt, és jobb kezét arca és a vízszög között félúton tartotta. Ingujját tisztálkodás közben felhajtotta, leengedett nadrágtartója kígyómód himbálózott a lábánál. De a keze nem érte el az arcát. Egyáltalán nem mozgott.

Behunytam a szememet, vártam néhány pillanatig, majd ismét kinyitottam. A tisztálkodó férfi még mindig mozdulatlanul állt. Ekkor vettem észre, hogy térdével és bal kezével a kút peremének támaszkodott, talán ezért nem dőlt fel. A ház mellett lévő apró kertben pünkösdirózsák és hölgy-estikék nyíltak, és kerti zöltségek termettek. Odébb egy zilált orgonabokor állt, ritkás virágai már elhervadtak. Áprilisban, még itt a hegyekben is, szinte nyáriasan meleg volt. A városban már a pünkösdirózsák is elnyíltak. A kéményből nem szállt füst.

Öklömmel a falhoz csaptam. Kicsit fájít ugyan, de semmi egyéb nem történt. És ugyanebben a pillanatban rádöbbsentem, hogy nem is akarom szétverni a falat, amely elválasztott attól a felfoghatatlan eseménytől, ami a kútnál álló idős embert érte. Óvatosan átkeltem a patakon, és visszatértem Luxhoz, aki a fűben szaglászott, és úgy tűnt, iménti ijedtségét elfelejtette. Egy elpusztult harkálycinegét talált, egy apró csuszkát, amelynek kicsiny feje összezúzódott, mellét vérfoltok tarkították. Ez volt az első azon apró madarak sorában, amelyek e ragyogó májusi reggelen ily csúfos véget értek. Ennek a kis harkálycinegének a látványát valamilyen okból nem fogom elfelejteni soha. Az ő holttestének szemlélése közben jutott el fülemig a madarak panaszos ricsaja. Már régóta hallhattam, de ekkor tudatosult bennem igazán.

Egyszeriben semmi másra nem vágytam, csak hogy végre elmehessek innen, vissza a vadászházba, minél távolabb ettől a szárnalmas sivalkodástól, és az apró vérfoltos holttestektől. Lux is nyugtalankodni kezdett, és vinnyogva a lábamhoz dörgölődött. A hazafelé vezető úton végig szorosan mellettem maradt, én pedig vigasztaló szavakat intéztem hozzá. Arra már nem emlékszem, mit mondtam neki, csak az számított, hogy megtörjem a szoros komor és nyirkos csendjét, amelyben parányi patakok csörgedeztek a kopár sziklákról, és zöldes fény szivárgott a bükkfák levelein át.

Igen nehéz helyzetbe kerültünk mi ketten, Lux és én, akkor még nem is sejtettük, milyen nehéz helyzetbe. De mivel a kutya velem volt, nem éreztem oly kilátástalannak a dolgot.

Most már a vadászházra is tűzött a nap. A Mercedesen felszáradt a reggeli harmat, az autó teteje szinte vöröslően fekete fényben tündökölt. Pillangók repkedtek a tisztás felett, és a levegőt megtöltötte a lucfenyők tűleveleinek édeskésen

meleg illata. A ház előtti padra ereszkedtem, s a szorosban látottak egyszerre egészen távolinak és valószínűtlennek tűntek. Ez egyszerűen nem igaz, ilyesmi nem történik csak úgy, és ha mégis, biztosan nem egy kis hegyi faluban, nem Ausztriában, nem Európában. Tudom, milyen nevetséges feltételezés ez, de mivel akkor pontosan így éreztem, most sem akarom elhallgatni. Mozdulatlanul ültem a napon, a lepkéket figyeltem, és azt hiszem, egy ideig valóban nem gondoltam semmire. Lux a kúthoz ment inni, majd odajött hozzám, a padra ugrott, és fejét a térdemre hajtotta. Eleinte megörültem ennek a nyilvánvaló kegynek, de azután eszembe jutott, hogy szegény kutyának nincs is más választása.

Körülbelül egy óra múlva bementem, és felmelegítettem a maradék rizses húst, majd kávéfőztem, hogy kitisztuljon a fejem, és közben elszívtam három szál cigarettát. Nem is maradt több cigarettám. Hugo ugyanis, aki erős dohányos volt, véletlenül mind a négy dobozt magával vitte, arra pedig még nem jutott ideje, hogy a vadászházban felhalmozza az elkövetkező háborús időszak cigarettatartalékát. Miután mind a három szálát elszívtam, nem bírtam tovább a házban maradni, így Luxszal együtt visszamentem a szorosba. A kutya minden lelkesedés nélkül követett, és végig szorosan a sarkamban maradt. Szinte az egész utat futva tettem meg, és lélegzet-visszafojtva álltam meg a farakás előtt. Kinyújtott kézzel lassan haladtam tovább, amíg meg nem érintettem a hús falat. S noha semmi egyébre nem számíthattam, a fal érintése ezúttal sokkal hevesebb meg-rázkódtatást okozott, mint első alkalommal.

A patak még mindig fel volt duzzadva, de a túloldalon előbukkanó vízsugár kissé kiszélesedett. Lehúztam a cipőmet, és a patak átszeléséhez készülődtem. Lux ezúttal kelleetlenül húzódozva ugyan, de követett. Nem félt a víztől, de a jéghideg patak a hasáig ért. Mivel rendkívül zavart, hogy nem láttam a falat, letörtem egy köteg mogyorófavesszőt, és a fal mentén a földbe szurkáltam őket. E pillanatban ez a tevékenység tűnt a legésszerűbbnek számomra, ráadásul olyanmilyire lefoglalt, hogy közben még gondolkodni is elfelejtettem. Így hát előszeregettel tűzögettem az ágakat. Az út most felfelé vitt egy darabon, így megint elértem arra a helyre, ahonnan az apró gazdaságra láttam.

Az idős férfi még mindig a kútnál állt, s behajlított tenyerét arcához emelte. A völgynek az a keskeny része, amelyet innen beláttam, napfényben fürdött, s a levegő aranyló zöld színben, átlátszón remegett az erdők felett. Most Lux is észrevette a kútnál álló férfit. Leült, fejét az égnek emelte, és hosszasan elnyújtott vonításban tört ki. Rájött, hogy az a valami, ami ott áll, nem élő ember.

Üvöltése belém mart, és szinte késztetést éreztem, hogy vele üvöltsek. Oly mélyre hatolt bennem a hangja, mintha darabokra akart volna tépni. A nyakörvénél fogva rángattam el onnan. Végre elhallgatott, és reszketve követett. A fal mentén lassan tapogatózva haladtam előre, miközben egyik ágot a másik után szúrtam a földbe.

Ha visszafordultam, szememmel végigkövethettem az új határt, egészen a patakig. Úgy nézett ki, mintha gyerekek játszadoztak volna azon a helyen, valamilyen ártatlan, vidám, tavaszi játékot. A fal túloldalán már elvirágoztak a gyü-

mölcsfák, világoszöld lombjuk felcsillant a napfényben. A fal lassan felfelé vezetett, a legelőn álló vörösfenyők felé. Innen a völgy nagy részét beláttam, és két további tanyát pillantottam meg. Bosszantott, hogy otthon felejtettem Hugo messzelátóját. Mindenesetre egyetlen embert sem láttam. Egyáltalában semmiféle élőlényt nem tudtam felfedezni. A kéményekből nem szállt a füst. Számításaim szerint alkonyattájt történhetett a katasztrófa, amely Hugoékat valószínűleg még a faluban, vagy már a hazafelé vezető úton érte.

Amennyiben a kútnál álló férfi halott volt, s ehhez semmi kétség nem férhetett többé, akkor mindenki halott volt a völgyben; és nemcsak az emberek, hanem mindaz, ami valaha élt és mozgott. Már csak a növényzet élt, a füvek és a fák; a friss hajtásokon felcsillant a napfény.

Mindkét tenyeremmel a hűs falnak támaszkodtam, és a túloldalon elém táruló képre meredtem. Azután rádöbbsentem, hogy semmit sem akarok látni többé. Lux után kiáltottam, aki a vörösfenyők alatt kaparászott, majd elindultunk a játékhátár mentén visszafelé. Miután átkeltünk a patakon, az út túloldalán is kijelöltem a fal vonulatát a szikláig, azután visszaballagtunk a vadászházhoz. A szoros zöldes, hűvös félhomálya után a tisztáson szinte vakított a napfény. Úgy tűnt, Lux is megelégtelte a látottakat, mert azonnal a házba szaladt, és a kemencelyukba bújt. Most is, mint általában, ha tanácstalan volt, rövid vinnyogás és fújtatás után azonnal elaludt. Irigyeltem őt ezért a képességéért. Most, hogy aludt, egyszerre hiányozni kezdett a belőle áradó nyugtalanság. De még mindig jobb volt egy alvó kutyát magam mellett tudni, mint egészen egyedül maradni.

Hugo, aki sohasem ivott, vendégei számára kisebb konyak-, gin- és whisky-készletet tartott a házban. Egy pohár whiskyt töltöttem magamnak, és a széles tölgyfa asztal mellé ültem. Eszemben sem volt leinni magam, csak kétségbeesetten kutattam valami gyógymód után, amely elűzné a fejemben eluralkodott tompa kábulatot. Feltűnt, hogy a whiskyt sajátomnak tekintem, nemigen hittem hát jogos tulajdonosa visszatértében. Ez ismét enyhe megrázkódtatást okozott. A harmadik korty után undorodva toltam el a poharat. Az itálnak olyan íze volt, mint a lizolba áztatott szalmának. Ráadásul semmi tisztáznivaló nem akadt a fejemben. Immár meggyőződhettem róla, hogy az éjszaka folyamán láthatatlan fal nőtt ki a földből, vagy ereszkedett alá az égből, s hogy az én helyzetemben képtelenség bármiféle magyarázatot is találni minderre. Nem éreztem bánatot vagy keserűséget, és nem láttam értelmét, hogy ezeket az érzéseket erőszakkal idézzem elő magamban. Elég idős voltam hozzá, hogy tudjam, előbb-utóbb úgyis utol fognak érni. Legfontosabb kérdésnek pillanatnyilag az tűnt számomra, vajon a szerencsétlenség kizárólag a völgyet sújtotta-e, vagy az egész országra kiterjedt. Előbbi mellett döntöttem, mert így tovább táplálhattam a reményt, hogy néhány napon belül kiszabadulok erdei börtönömből. Ma azonban úgy tűnik, már akkor sem hittem ebben a lehetőségben. De nem vagyok biztos benne. Mindenesetre volt annyi eszem, hogy ne adjam fel azonnal a reményt. Egy idő után lábam sajgása térített magamhoz. Lehúztam a cipőmet és a harisnyámat, és észrevettem, hogy sarkam felhólyagosodott a sok járástól. A fájdalom éppen

kapóra jött, hogy eltérítsen ezektől a hiábavaló gondolatoktól. Miután kitisztítottam, bekentem és sebtapasszal láttam el a sebet, elhatároztam, hogy a lehető legcélszerűbben rendezem be a vadászházat. Luise ágját a konyhába toltam, és úgy állítottam a falhoz, hogy az egész helyiséget beláthassam, s az ablakot és az ajtót is szemmel tarthassam. A Luise ágya előtt heverő birkabőrt is az ágy elé terítettem, abban a titkos reményben, hogy Lux azt választja majd fekvőhelyül. De nem tette, továbbra is a kemencelyukban aludt. A hálószobában álló éjjeliszekrényt is kihoztam, a ruhásszekrényt azonban csak valamikor később toltam a konyhába. A zsalugátereket behajtottam, és bezártam a hálószobába vezető ajtót. Az emeleten lévő hálókamrákat is lezártam, a kulcsokat pedig a tűzhely melletti szögre akasztottam. Nem tudom, miért tettem mindezt, valószínűleg ösztöneim vezéreltek. Úgy éreztem, mindent szemmel kell tartanom ahhoz, hogy meg ne támadhassanak. Hugo vadászpuskáját az ágy mellé akasztottam, a rúdlámpát pedig az éjjeliszekrényre állítottam. Tudtam, hogy valamennyi óvintézkedésem emberek ellen irányul, talán ezért tűnt oly nevetségesnek. De mivel veszély eddig csakis ember által fenyegetett, képtelen voltam ilyen gyorsan alkalmazkodni a megújult körülményekhez. Mindeddig az ember volt egyetlen ellenségem. Felhúztam a karórát és a csörgőórát, majd behordtam, és a tűzhely mellett halomba raktam a veranda alatt felaprított tűzifát.

Időközben beesteledett, s a hegyek felől hűvös levegő áradt a házba. A nap még a tisztásra sütött, a színek azonban lassan kihűltek, és élesebbé váltak. Az erdőben egy harkály kopácsolt. Örömmel töltöttek el ezek a neszek, a harkálykopácsolás, és a kút csobogása, amely széles sugárban zubogott a fadézsába. Kabátomat a vállamra terítettem, és a ház előtti padra ültem. Innen az egész szorost beláttam: a vadászkunyhót, a garázst és a mögötte álló sötét lucfenyőket. Néha olyan volt, mintha lépteket hallanék a szoros felől, de csak a képzeletem játszott velem. Egy ideig önfeledten bámultam a fel-alá szaladgáló óriáshangyákat.

Később a harkály abbahagyta a kopácsolást; a levegő lehült, a fények kékes-sé és hideggé váltak. Az ég rózsaszínben játszott a fejem felett. A nap a lucfenyők mögé bukott. Az időjárás-jelentés jóslata bevált. Erről eszembe jutott az autórádió. Benyúltam a félig leeresztett ablakon, és megnyomtam a rádió fekete gombját. Egy idő elteltével lágy, üres zümmögés ütötte meg a fületem. Luise, legnagyobb bosszúságomra, előző nap egész úton tánczenét hallgatott. Most örömben én is tánra perdültem volna egy kis zeneszóra. Ide-oda tekergettem a gombokat, de semmi sem történt; maradt a távoli, halk zúgás, amelyet talán csak a készülék mechanikája okozott. Már akkor rá kellett volna jönnöm. De nem akartam. Inkább elhittem magammal, hogy az éjszaka folyamán valami elromlott a szerkezetben. Később újra próbálkoztam, de a távoli zúgáson kívül semmit sem hallottam.

Végül feladtam az értelmetlen próbálkozást, és visszaültem a padra. Lux kijött a házból, és fejét a térdemre hajtotta. Vigaszra vágyott. Biztató szavakat intéztem hozzá, amelyeket figyelmesen hallgatott, majd szűkülve hozzám búj.

Azután a kezemet nyalogatta, és farkával tétován a földet kopogtatta. Mindketten nagyon féltünk, de próbáltuk biztatni egymást. Hangom idegenül és valószínűtlenül csengett, s így suttogóra fogtam, mindaddig, amíg bele nem veszett a kút csobogásába. A kút később még gyakran rémületet kelt majd bennem. A vízcso bogás messziről úgy hangzik, mint két álomittas emberi hang társalgása. De ezt akkor még nem tudtam. Végül észre sem vettem, mikor hagytam fel a suttogással. Megborzongtam a vállamra terített kabát alatt, miközben azt figyeltem, hogyan halványul szürkévé az ég.

Később visszamentem a házba, és befűtöttem. Láttam, amint Lux a szorosba ballag, megáll, és némán várakozik. Majd egy idő múlva megfordul, és leszegett fejjel visszaüget. Az elkövetkező három vagy négy estén ugyanígy cselekedett. Azután úgy tűnt, feladta; legalábbis soha többé nem tette. Nem tudom, képes volt-e felejteni, vagy a maga ösztönös kutyamódján hamarabb rájött az igazságra, mint én.

Rizses húst és kekszet adtam neki, és friss vizet töltöttem a tálkájába. Rend szerint csak reggel szokott enni, de nem volt kedvem egyedül vacsorázni. Azután teát főztem, és újra a széles étkezőasztal mellé ültem. Időközben a szoba is felmelegedett, és a sötét fán a petróleumlámpa sárga fénye játszadozott.

Most vett rajtam igazán erőt a fáradtság. Miután Lux megette a vacsoráját, felugrott mellém a padra, és hosszan, áthatóan nézett. Meleg, vörösesbarna szeme volt, a szőrzeténél valamivel sötétebb árnyalatú. Szeme fehérje nedvesen és kékesen csillogott. Egyszerre örömmel töltött el, hogy Luise visszaküldte őt.

Félretoltam az üres teáscsészét, majd meleg vizet öntöttem egy bádoglávóba, és megmosakodtam. Azután becsuktam az ablaktáblákat, bezártam az ajtót, s mivel semmi egyéb teendőm nem akadt, ágyba bújtam.

Egy idő múlva Lux is leugrott a padról, odajött hozzám, és a kezemet szaglásztta. Azután az ajtóhoz kullogott, majd az ablakhoz, majd vissza az ágyamhoz. Próbáltam biztatni őt, s végül egy hatalmas, már-már emberinek tetsző sóhaj kíséretében felkereste vackát a kemencelyukban.

Még egy ideig égve hagytam a rúdlámpát, s amikor végre eloltottam, úgy éreztem, koromsötét lett a szobában. Pedig nem is volt annyira sötét. A tűzhely elhamvadt tüze gyengén lobogó árnyat vetett a padlóra, és idővel ki tudtam venni a pad és az asztal körvonalait. Azon tűnődtem, bevegék-e egy altatót Hugo készletéből, de nem tudtam rászánni magam, mert attól félttem, valami elkerülné a figyelmemet. Azután felmerült bennem, mi lenne, ha a fal az éjszaka csendjében lassan összébb húzódná körülöttem. De még ahhoz is fáradt voltam, hogy féljek. A lábam még mindig fájt. Háton fekve, kinyújtózva pihentem, és úgy éreztem, a fejemet sem tudnám mozdítani a fáradtságtól. Az elmúlt napra csakis egy rettenetes éjszaka következhetett. De elnyomott az álom, mielőtt megbarátkozhattam volna e gondolattal.

Nem álmodtam semmit, és pihenten ébredtem reggel hat óra körül, amikor a madarak megkezdtek éneküket. Azonnal eszembe jutott minden, és rémülten próbáltam meg újra lehunyni a szememet, és az alvásba menekülni. De persze

nem sikerült. Noha alig mozdultam, Lux azonnal észlelte ébrenléteimet. Az ágyamhoz szaladt, és vidáman csaholva üdvözölt. Így felkeltem, kinyitottam az ablaktáblákat, és kiengedtem a kutyát. Még nagyon hűvös volt odakint, az ég halványkék, a bokrokon harmat ült. Ragyogó nap ébredezett.

Egyszerre azonban teljességgel lehetetlennek tűnt ezt a ragyogó májusi napot túlélnem. Ugyanakkor tudtam, hogy nincs menekvés, át kell esnem rajta, egyetlen hang nélkül, visszafojtott lélegzettel. Nem ez volt az első ilyen nap az életemben. Minél kevésbé lázadok ellene, annál elviselhetőbb. Az előző nap kábultsága elillant a fejemből, világosan tudtam gondolkodni, már amennyire ez egyáltalán lehetséges volt. Amint azonban gondolataim a fal felé közelítettek, úgy tűnt, mintha azok is valamiféle sima, hűvös és áthidalhatatlan akadályba ütköznének. Jobb volt hát nem gondolni rá.

Köntösbe bújtam, felhúztam a papucsomat, és a nedves úton az autóhoz mentem, hogy bekapcsoljam a rádiót. Finom, üres zümmögés ütötte meg a fületem; oly idegennek és embertelennek hatott, hogy azonnal kikapcsoltam a készüléket.

Nem hittem többé, hogy a szerkezetben romlott el valami. A reggel hűvös fényében lehetetlenség volt ilyesmiben hinnem.

Már nem emlékszem, mit csináltam ezen a reggelen. Csak azt tudom, hogy jó ideig mozdulatlanul álltam az autó mellett, amíg magamhoz nem térített a papucsomba hatoló nedvesség.

Az elkövetkező órák talán oly elviselhetetlenek voltak, hogy kénytelen voltam elfelejteni őket. De talán csak egyfajta kábulatban éltem. Már nem emlékszem. Délután két óra körül tértem magamhoz ismét, amikor Luxszal a szorosba mentem.

Életemben először nem lenyűgözően romantikusnak, hanem hűvösnek és komornak láttam a szorost. A legnagyobb hőségben is ilyen marad, a nap sohasem éri el az alját, ahol egy-egy zivatar után foltos szalamandrák bújnak elő a kövek közül. Később, a nyár folyamán olykor megfigyelhettem őket. Rengeteg volt belőlük. Gyakran tíz-tizenöt is utamba akadt egyetlen délután. Gyönyörű piros-fekete foltos teremtmények voltak, amelyek sokkal inkább virágokra, például tigris- és turbánliliomokra emlékeztettek, semmint egyszerű, szürkészöld gyíkokra. Soha nem mertem hozzájuk nyúlni, pedig a gyíkokat szívesen megérintem.

Azon a bizonyos május másodikán nem láttam őket. Eső sem esett, de akkoriban még nem is tudtam a létezésükről. Felgyorsítottam a lépteimet, hogy minél előbb magam mögött hagyjam a szoros zöldes, hűvös félhomályát. Ezúttal jobban felkészültem, túrabakancsot, térdnadrágot és meleg zekét öltöttem. A kabát, amelyet előző nap viseltem, akadályozott a munkában, szárnyai a fal kijelölésekor a földet súrolták. Ezúttal elhoztam Hugo messzelátóját, és uzsonnáról is gondoskodtam: vajás kenyeret és egy termosz kakaót csomagoltam a hátizsákba.

Mindezekén túl a kis zsebkésem mellett (amellyel a ceruzáimat hegyezem) magammal hoztam Hugo élesre fent rugós bicskáját is. Használni persze nem

tudtam, ugyanis az ágak metszéséhez túlságosan éles volt, az ember csak elvágta volna a kezét vele. Noha még magamnak sem voltam hajlandó bevallani, saját védelmem érdekében tartottam magamnál a bicskát; a kés látszólagos védelmet nyújtott. Később gyakran otthon felejtettem. Lux halála óta megint mindenhová magammal viszem. De most már pontosan tudom, miért van szükségem rá, és nem akarom elhitétni magammal, hogy a mogyorófaágak metszéséhez kell. A fal persze még mindig a kijelölt helyen volt, és nem húzódott összebb a vadászház körül, ahogy előző este elképzeltem. Igaz, vissza sem vonult, de ezt nem is igen vártam el tőle. A patak vize elérte a megszokott szintet, úgy tűnik, nem volt nehéz átküzdenie magát a lyukacsos kőzetten. Most már a köveken ugrálva is át tudtam kelni rajta, és a túloldalon folytattam utamat a játékhátar mentén, egészen a vörösfenyő mellett kilátópontra. Friss ágakat nyestem, és folytattam a fal kijelölését.

Ez azonban rendkívül fáradtságos munkának bizonyult, a hajlongástól hamarosan megfájdult a derekam. De úgy dolgoztam, mint egy megszállott, hogy amennyire tőlem telik, elvégezhessem a kitűzött feladatot. Megnyugtató ez az elfoglaltság, és egy szikrányi rendet teremtett abban a mérhetetlen káoszban, amely váratlanul a nyakamba szakadt. Ilyesminek, mint a fal, nem is lett volna szabad léteznie. Kijelölése által megpróbáltam valamilyen módon helyre tenni, ha már egyszer itt volt.

Az út két alpesi legelőn, egy lucfaiskolán és egy vadul benőtt málnáson keresztül vezetett. A nap égetett, tövisektől és szálkáktól felsértett tenyerem vérezett. A kisebb ágakat csak a legelőn tudtam hasznosítani, a sűrű aljövényszetben valóságos botokra volt szükségem. Helyenként a zsebkéssel megjelöltem a fákat a fal közelében. De mindez nagyon feltartott, és csak lassan haladtam.

A málnacsapás magasságában szinte az egész völgyet beláttam. A messzelátón keresztül mindent tisztán és élesen kivehettem. A bognár háza előtt egy asszony ült, mozdulatlanul, a napon. Az arcát nem láttam, lehajtott fejjel ült, mintha aludna. Addig meredtem az elém táruló képre, amíg könnybe lábadt a szemem, és a távcsövön át minden formákká és színekké omlott. A küszöbön, fejét a mancsára hajtva, egy farkaskutya hevert, mozdulatlanul.

Gyors és szelíd, szinte szeretetteljes haláluk volt, már amennyiben ez jelentette a halált számukra. Talán jobban tettem volna, ha Hugóékkal együtt én is visszamentem volna a faluba.

Végre sikerült elszakadnom a békés látványtól, és folytattam az ágak tűzögeztését. A fal egy kisebb mélyedésben folytatódott, amelyben egy egyedülálló gazdaság állt. Csak egy apró tanya volt, amely oly gyakori itt a hegyekben, s össze sem hasonlítható a kiterjedt alföldi parasztgazdaságokkal.

A fal kettéosztotta a ház mögötti legelőt, és egy almafáról lenyesett két ágat. Az ágak nem úgy néztek ki, mintha lemetszették volna őket, sokkal inkább mintha megolvadtak volna, már amennyiben olvadt fa egyáltalán elképzelhető.

Képtelen voltam hozzájuk érni. A fal túloldalán két tehén feküdt a fűvön. Hosszan elnéztem őket. Véknjuk nem remegett. Ők is inkább alvóknak tündek,

semmint holtaknak. Rózsaszín orrlyukaik nem fénylettek a nedvességtől, olyanok voltak, mint a szépen megfestett, finom szemcséjű kövek.

Lux elfordította a fejét, és az erdő irányába nézett. Nem tört fel belőle az a borzalmas vonítás, egyszerűen nem nézett oda, mint aki úgy határozott, semmit sem hajlandó tudomásul venni többé, ami a fal túloldalán van. A szüleimnek volt egy kutyájuk régen, amelyik ugyanígy fordult el minden tükörtől.

Mialatt az elpusztult állatokat szemléltem, a hátam mögül egyszerre tehénbőgés és Lux izgatott ugatása ütötte meg a fületem. Hirtelen megfordultam, és láttam, amint szétnyílik a bozót, és a felindult kutyával a sarkában egy eleven, bőgő tehén lép ki rajta. Egyenesen felém indult, és rám zúdította minden bánatát. Szerencsétlen állatot két napja nem fejték, hangja már egészen berekedt az ordítástól. Igyekeztem mielőbb könnyíteni rajta. Gyerekkoromban pusztá szórakozásból megtanultam ugyan tehenet fejni, de ennek már húsz éve, kijöttem a gyakorlatból azóta.

A tehén minden mozdulatomat tűrte, megértette, hogy segíteni szeretnék rajta. Sárgás teje a földre fröccsent, és Lux azonnal hozzálátott, hogy felnyalja. Rengeteg tejet adott, kezem megfájdult a szokatlan fogásoktól. Azután egyszerre megnyugodott, lehajtotta a fejét, és hatalmas pofáját Lux barna orrához közelítette. A kölcsönös vizsgálódás szemmel láthatólag kedvezően zárult, ugyanis mindkét állat elégedett és nyugodt benyomást keltett.

Itt álltam hát egy vadidegen legelőn az erdő kellős közepén, és egyszerre egy tehén gazdája lettem. Tudtam, hogy képtelen lennék itt hagyni őt. Csak most vettem észre a pofáján lévő véryomokat. Alighanem újra meg újra megpróbált átjutni a falon, amely megakadályozta abban, hogy hazatérjen az istállóba, az övéihez.

A tehén gazdáit most sehol sem láttam. Valószínűleg a házban voltak, amikor bekövetkezett a katasztrófa. Az apró ablakok behúzott függönyei arra utaltak, hogy a szerencsétlenség az esti órákban történt. Nem túl későn, hiszen az idős ember még a kútnál mosakodott, az asszony pedig macskájával a ház előtti padon üldögélt. Egy hűvös reggelen nem ülne kint az öregasszony a macskával. De ettől függetlenül, ha a szerencsétlenség a reggeli órákban történt volna, Hugóék már régen visszatértek volna. Ilyen és ehhez hasonló gondolatok jártak a fejemben, noha tudtam, hogy számomra semmiféle jelentőségük nincs. Így felhagytam velük, és további tehenek után kutattam a bokrok között, de semmi sem mozdult. Ha még egy tehén lett volna valahol a közelben, Lux már régen rábukkant volna.

Nem maradt más hátra, mint hogy a tehenet hegyen-völgyön át hazahajtsam. Határkijelölő munkálataim ezzel egy csapásra véget értek. De időközben későre is járt, délután öt óra lehetett, a nap már csak keskeny csíkokban érte a tisztást.

Így most már hárman indultunk hazafelé. Az ágak megkönnyítették a dolgomat, nem kellett a fal kitapogatásával bajlódnom. Lassan lépegettem a tehén és a fal között, szüntelenül aggódva, nehogy az állat lábát törje az egyenetlen terepen. De úgy tűnt, hozzászokott a hegyekben való járáshoz. Buzdításra sem volt

szüksége, egyedül arra kellett ügyelnem, hogy biztos távolságban maradjon a faltól. Lux azonnal megértette, mire szolgál a játékhátár, és tisztes távolságot tartott tőle.

Olyannyira el voltam foglalva lelencemmel, hogy egész úton eszembe sem jutott a fal. A tehén időnként megállt legelészni, olyankor Lux a közelébe heveredett, és rajta tartotta a szemét. Amikor a kutya megelégette a legelést, orrával finoman meglökte a tehenet, az pedig szófogadóan ismét útnak indult. Az elkövetkező időkben gyakran feltűnt, hogy Lux kiválóan bánik a tehénnel. A vadász bizonyosan őrkutyaként is alkalmazta, amikor ősszel legelőre hajtotta a teheneit.

A tehén nyugodtnak és elégedettnek tűnt. Két borzalmas nap után végre rábukkant valakire, aki megszabadította őt fájdalmas terhétől, és esze ágában sem volt elmenekülni. Valahol biztosan akad istálló is, ahová új gazdája majd betereli. Reményteljesen fújtván ügetett mellettem. Miután kisebb-nagyobb nehézségekkel átszeltük a patakat, még fel is gyorsult, s végül alig tudtam lépést tartani vele.

Időközben arra is rájöttem, hogy a tehén nemcsak áldást jelent, hanem terhet is. Hosszabb felfedezőutakról szó sem lehetett ezután.

Az állatot rendszeresen etetni és fejni kellett, megtelepedett gazdára volt szüksége. Egyszeriben gazdája és foglya lettem egy tehénnek. De még ha nem is akartam volna a tehenet, akkor is képtelen lettem volna magára hagyni. Szerencsétlen állat rám volt utalva.

Már majdnem beesteledett, mire a tisztásra értünk. A tehén megállt, s fejét hátravetve halk és örömteli bőgést hallatott. A vadászkunyhóhoz vezettem. A helyiségben csak két keskeny heverő, egy asztal, egy pad és a tűzhely volt. Kivitem az asztalt, az egyik heverőből kihúztam a szalmazsákot, és a tehenet új istállójába vezettem. A kunyhó elég tágas volt egy tehén számára. A tűzhelyről levettem egy bádogdészát, vizet engedtem bele, és az ágy üres keretébe állítottam. Ezen az estén nem tehettem többet a tehenemért. Megsimogattam, elmagyaráztam neki új helyzetét, és bereteszeltem az istállót.

Annyira fáradt voltam, hogy alig bírtam elvonszolni magam a vadászházig. Fájt a derekam, és a lábam lüktetett a súlyos bakancsban. Megettettem a kutyát, és kakaót ittam a termoszkannából. A vajás kenyeret azonban már nem bírtam megenni a fáradtságtól. Aznap csak hideg vízzel mosakodtam a kűtnál, és azonnal ágyba bújtam. Lux is fáradt lehetett, mert vacsora után ő is a kemencelyukba húzódott.

Az elkövetkező reggel nem tűnt annyira elviselhetetlennek, mint az előző, mert amint kinyitottam a szemem, eszembe jutott a tehén. Azonnal magamhoz tértem, de minden tagom fájt a szokatlan megerőltetéstől. Úgy tűnt, el is aludtam kissé, a nap sárga sugarai már besütöttek a zsalugáteren.

Felkeltem, és munkához láttam. A vadászházban található edények közül kiválasztottam egy vödört, és az istállóba mentem vele. A tehén szófogadóan állt az ágy előtt, és üdvözlésképpen barátságosan végignyalta az arcomat. A fejés ma sokkal nehezebben ment, mert minden csontom sajgott. Még nem voltam hozzászokva ehhez a rendkívül megerőltető tevékenységhez. De ismertem a

fogásokat, és ez volt a legfontosabb. Mivel nem volt szénám, fejes után a legelőre hajtottam a tehenet. Tudtam, hogy nem fog megszökni.

Azután végre én is megreggeliztem. Meleg tejet ittam, és megettem a tegnapi vajjas kenyeret. Az egész napot, erre határozottan emlékszem, a tehenre szántam. Berendeztem neki az istállót, amennyire tőlem tellett. Szalmám nem volt, így zöld ágakat terítettem alá, első trágyájával pedig egy trágyadomb alapját raktam le a kunyhó mellett.

Az „istálló” szilárd deszkaépület volt. A tető alatt kisebb üregre bukkantam, amelyet később szalmával töltöttem fel. De akkor, májusban, még nem volt szalma, az ősz beálltáig friss ágakkal kellett beérnem.

A tehenen sokat gondolkodtam. Azt kívántam, bárcsak vemhes lenne. De ekkora szerencsére nem számíthattam, így inkább csak azt reméltem, hogy a lehető legtovább tejel majd.

Helyzetemet továbbra is pusztán átmeneti állapotnak tekintettem. Legalábbis megpróbáltam úgy tenni, mintha az lenne.

A szarvasmarha-tenyésztésben nem voltam járatos. Egyszer láttam ugyan, hogyan születik a borjú, de azt sem tudtam, mennyi ideig vemhes egy tehen. Ennek időközben utánanéztem egy parasztnaptárban, de ennél többet a mai napig nem tudok, és fogalmam sincs, honnan tanulhatnék bármi újat is.

A tűzhelyet eleinte ki akartam vinni az istállóból, de később rájöttem, hogy még hasznát vehetem. Így vizet is melegíthettem rajta, ha kellett. Az asztalt és egy széket kivittem a garázsba, ahol Hugo szerszámai voltak. Hugo sokat adott a jó szerszámokra, és a vadásznak, becsületes, rendszerető ember lévén, gondja volt rá, hogy azok mindig jó állapotban legyenek. Nem tudom, ez miért volt annyira fontos Hugo számára. Hozzájuk sem nyúlt, de minden alkalommal elégedetten szemlélte őket. Mindenesetre ha pusztá szeszély volt, számomra akkor is áldásosnak bizonyult. A tény, hogy még mindig életben vagyok, kizárólag Hugo különös szokásainak köszönhetem. Szegény Hugo, az Isten nyugosztalja, alighanem még most is ott ül a kocsmaasztalnál egy pohár limonádé mellett. De végre nem kínozza őt sem betegség, sem pedig a halál gondolata. És senki sem hajszolja őt többé ülésről ülésre.

Mialatt az istállót rendezgettem, a tehen a réten legelészett. Szép állat volt, szürkésbarna színű, finom csontozatú, kerekded. Fiatalosan vidám benyomást keltett. A mozdulat, ahogyan a fejét forgatta, miközben egy falevéleért nyúlt, egy kacér fiatal nőre emlékeztetett, aki csillogó barna szemmel tekinget a vállá felé. Azonnal szívembe lopta magát, öröm volt ránézni.

Lux a közelemben foglalatoskodott, szemmel tartotta a tehenet, ivott a kútból, és a bokrok körül szaglászott. Megint a régi volt, úgy tűnt, az utóbbi napok ijedségét valóban elfelejtette. Alighanem megszokta, hogy mostantól, legalábbis egyelőre, én vagyok a gazdája.

Délben borsólevest főztem levesporból, és felbontottam egy doboz húskonzervert. Evés után halálos fáradtság vett erőt rajtam. Megparancsoltam Luxnak, hogy ügyeljen a tehenre, és szinte már félálomban ruhástul az ágyra zuhantam.

A történetek után talán egyáltalán nem lett volna szabad aludnom, de be kell vallanom, hogy az első hetekben kitűnően aludtam a vadászházban, amíg szervezetem hozzá nem szokott a nehéz munkához. Csak később kezdett el kínozni az álmatlanság.

Négy óra körül ébredtem. A tehen kérődzve feküdt a fűvön. Lux a ház előtti padon ült, és álmosan figyelte. Felváltottam őt az őrködésben, így folytathatta felfedező körútját. Eleinte azonnal nyugtalanzkodni kezdtem, ha eltűnt a szemem elől. Amikor azonban rájöttem, mennyire megbízható, megszűnt a félelmem.

Miután lehűlt a levegő, befűtöttem, és vizet tettem a tűzhelyre melegedni. Egy meleg fürdő volt minden vágyam.

Estefelé behajtottam a tehenet, megfejtem, friss vizet adtam neki, és magára hagytam éjszakára. Miután megfürödtem, magamra terítettem a köntösömet, meleg tejet ittam, és az asztalhoz ültem gondolkodni. Csodálkoztam, hogy nem vagyok szomorú vagy kétségbeesett. Hamarosan olyan fáradtság vett erőt rajtam, hogy meg kellett támasztanom a fejemet, és szinte ülve elaludtam. Mivel gondolkodni mégsem tudtam, kezembe vettem egyet Hugo detektívregényei közül. De úgy tűnt, ez sem a megfelelő olvasmány, pillanatnyilag igen csekély érdeklődést mutattam a leánykereskedelem iránt. De Hugo is rendszeresen elszundított a kemény krimik harmadik vagy negyedik oldalán. Talán ő is altató helyett használta őket.

En is legfeljebb tíz percig bírtam, azután elszántan felálltam, visszacsavartam a lámpát, bezártam az ajtót, és ágyba bújtam.

Másnap reggel hűvös és barátságatlan időre ébredtem. Rádöbentem, hogy szénáról kell gondoskodnom a tehen számára.

Úgy rémlett, a patak melletti legelőn láttam egy csűrűt, amelyben talán volt még széna. Hugo autójának semmi hasznát nem vettem. Kulcsát magával vitte a faluba. Igaz, a kulcs sem sokat segített volna. Lányaim unszolására, hatalmas nehézségek árán éppen két héttel ezelőtt szereztem meg a jogosítványt, de semmi pénzért nem kíséreltem volna meg, hogy autóval menjek a szorosba. A garázsban találtam néhány régi zsákot, és az istálló körüli munkák végeztével elindultam szénát gyűjteni.

A csűrben valóban találtam szénát. Megtömtem vele a zsákokat, majd egymáshoz kötözve húztam őket magam után a földön. De be kellett látnom, hogy a zsákok nem élnék túl a kavicsos úton való vontatást. Így kettőt az út szélén hagytam, a másik kettőt pedig a vállamra vetve szállítottam a vadászházig. A garázsban lévő szerszámokat a konyha melletti kamrába vittem, majd visszamentem a hátrahagyott zsákokért, és a garázsba ürítettem őket.

Aznap délután még kétszer fordultam szénáért, és másnap úgyszintén. Csak május eleje volt, ilyenkor még kellemetlenül hidegre is fordulhatott az idő a hegyekben. Amíg csupán ilyen hűvös és esőre hajló maradt, addig kihajthattam a tehenet a legelőre. Az állat elégedettnek tűnt új életével, ügyetlen fejmozdulataimat elnézően tűrte. Olykor felém fordította busa fejét, mintha mulatna fára-

dozásomon, de türelmesen várakozott, és soha nem rúgott felém; barátságos volt, sőt néha szinte féktelen.

Egy néven gondolkodtam a tehén számára, és végül Bellának neveztem. Ez a név egyáltalán nem illett erre a környékre, de rövid volt, és hangzatos. A tehén hamar megértette, hogy ezentúl Bellának hívják, és rám nézett, ha szólítottam. Kíváncsi lettem volna, azelőtt hogy hívták: Grétinek, netán Szürkének? Valószínűleg egyáltalán nem kellett volna nevet adnom neki, hiszen ő volt az egyetlen tehén az erdőben, de talán egyetlen az egész országban is.

Lux neve sem a kutyához illő volt, a völgyben azonban már örök idők óta Luxnak hívták a vadászkutyákat.

A borús idő tartós esőzésbe, majd hóviharba fordult. Bella az istállóban maradt, szénával etettem, s így elég időm maradt ahhoz, hogy elgondolkozzam. A naptáromban, azaz Hugo naptárában május tizedikén a következő feljegyzés állt: leltár.

Ez a bizonyos május tizedike valóságos téli nap volt. A hó, amely eleinte azonnal elolvadt, később megmaradt, és szakadatlanul esett tovább.

Azzal kezdődött, hogy felébredtem, és teljesen védtelennek és kiszolgáltatottnak éreztem magam. Már nem voltam annyira fáradt, így megrohantak a gondolatok. Tíz nap telt el, és semmi sem változott. Tíz napig sikerült elkábítanom magam munkával, de a fal még mindig ugyanott volt, és senki sem jött, hogy kiszabadítson. Nem maradt más választásom, mint hogy szembenézzek a valósággal. De még sokáig nem adtam fel a reményt. Még akkor sem, amikor végleg be kellett látnom, hogy nem várhatok segítségre; szinte rögeszmévé vált bennem a reménykedés, minden észérv, és saját meggyőződésem ellenére.

Már akkor, azon a május tizedikén tudtam, hogy hatalmas kiterjedésű katasztrófa történt. Minden emellett szólt, a mentőalakulatok elmaradása, a rádió némasága és mindaz, amit saját szememmel láttam a fal túloldalán.

Még hosszú idő múlva sem tudtam elhinni, hogy a gyermekeim is halottak, pedig akkor már minden remény kialudt bennem. Képtelen voltam elképzelni, hogy ők is úgy haltak meg, mint az az idős ember a kútnál, vagy a padon ülő asszony.

Ha ma rájuk gondolok, mindig ötévesnek látom őket, és úgy érzem, mintha már akkor kiléptek volna az életemből. Azt hiszem, minden gyerek ebben a korban kezdi el elhagyni a szüleit, és lassan már csak enni jár haza. Mindez azonban oly észrevétlenül történik, hogy szinte alig érzékelhető. Akadtak ugyan pillanatok, amikor felsejlett bennem ez a lehetőség, de mint minden anya, én is elfojtottam magamban ezt az érzést. Hisz élnem kellett, és melyik anya tudna együtt élni ezzel a rettentő tudással.

Amikor május tizedikén felébredtem, kislányokként láttam őket, amint kéz a kézben tipegnek a játszótéren. Az a két kellemetlen, rideg és kötekedő tinédzser, akiket otthon hagytam, egyszerre rendkívül távolinak tűnt. Soha nem őket gyászoltam, mindig csak a gyerekeket, akik valaha voltak. Talán kegyetlennek hangzik, amit mondok, de nem tudom, kinek a kedvéért kellene színlelnem ma

még. Megengedhetem magamnak, hogy az igazságot írjam, hiszen mindenki halott, akinek a kedvéért egy életen át hazudtam.

Az ágyban dideregve azon tűnődtem, mit tehetnék. Persze öngyilkosságot is elkövehetnék, vagy átfúrhatnám magam a fal alatt, amely azonban minden bizonytalansággal csak az öngyilkosság fáradtságosabb formája. De itt is maradhatnék, és megpróbálhatnék életben maradni.

Már nem voltam elég fiatal ahhoz, hogy komolyan foglalkoztasson az öngyilkosság gondolata. Legfőképpen Lux és Bella tartott vissza, no meg persze bizonyos mértékig a kíváncsiság. A fal rejtély volt számomra, és nem lettem volna képes itt hagyni ezt a megoldatlan rejtélyt. Tudtam, hogy Hugo előrelátásának köszönhetően készleteim a nyár végéig mindenképpen kitartanak, fedél volt a fejem felett, egész életre elegendő tűzfával rendelkeztem, és volt egy éppoly rejtélyes tehenem, amely talán vemhes.

Legalábbis azt szerettem volna megvárni, mielőtt további intézkedéseket hozok, hogy lesz-e borja a tehénnek, vagy sem. A falon nem törtem annyit a fejem. Azt gondoltam, valami új fegyver lehetett, amelynek titokban tartása a nagyhatalmak egyikének mindaddig kiválóan sikerült. Ideális fegyver volt, amely a földet sértetlenül hagyta, kizárólag embereket és állatokat pusztított. Persze jobb lett volna az állatokat is megkímélni, de ez valószínűleg nem volt lehetséges. Az ember, egymás kölcsönös lemészárlása közepette, még soha nem volt tekintettel az állatokra. Amikor ez a mérgező, legalábbis én egyfajta mérgező képzeltem, elveszíti hatását, birtokba lehet majd venni a területet. Békés külsejük alapján ítélve az áldozatok nem sokat szenvedhettek. Ez volt a legemberibb aljasság, amelyet ember valaha is kiagyalt.

Fogalmam sem volt, mennyi ideig marad terméketlen a föld. Úgy gondoltam, amint lakhatóvá válik, eltűnik a fal, és bevonulnak a győztesek.

Ma azon tűnődöm, nem sikerült-e túl jól a kísérlet – már ha egyáltalán az volt. Hisz oly sokáig váratnak magukra a győztesek.

De talán nem is léteznek győztesek. Semmi értelme ezen gondolkodni. Egy tudós, a pusztító fegyverek szakértője, valószínűleg hamarabb rájött volna a dolog nyitjára, mint én. De ez sem sokat segített volna rajta. Minden tudása ellenére sem tehetne mást, mint én. Várok, és megpróbálok életben maradni.

BILLINGER EDIT fordítása

UWE GRÜNING

Haldokló szilfa

Tudom,
nem hagyhatom el ezt az országot,
melynek alakja egy galambé.

Haldokló szilfák alatt
nézem az estét.
János napján
elhullatják levelüket,
s egyikük nem hazudja: Ősz van.

Magam áltatom magamat,
hogy a partok közt az idő
sodródnék a folyóval, akár egy szillevél,
és nem a mozdulatlan tengelyű
malomkő
morzsol mindegyikünket össze.

És gúnyolódva
beszél állandóságról a szél,
míg haldoklik a szil,
az árnyékot adó, kertemben.

Kései hazatérés

A hazatérő
nem találja már az órát,
mely beszélni tanította valaha,
s szemének tükre vak.

A hazatérő
a „Szezám!” bűvszót tudja még,
csak hogy a barlang nyitva áll;
kincsei
elrabolva, miként az ifjúság.

Nem lakik már
a fűzekben Erlikönig,
és leányai,
köd- és nászi fátylakban,
a parton nem lejtének táncot.

Ki évek terhével hazatér,
magával hozza az öncsalást -
e kincs
gyarapszik, ahogyan az évek múlnak.

Ám apja úgy fogadja, ahogyan
az atyák a megtérő
fiakat mindig is fogadták;
bólint és így szól:
„Lépj be,
vesd le a vágyódásod,
Isten hozott!”

Tenyérvonalak

Kibetűzetlen rejtjelek:
Micsoda megfejtés,
micsoda elsietett,
balga válasz: az élet!

Mikor közel volt hozzánk a kert

Kőfejtők -
mióta víz alatt már,
omlanak templomok, kastélyok:
szétporlad minden örökség.
Senki nem áhít
aranykort;
senki
ezüstöt.

Csodálni
a felhők migrációját
és a közelítő viharokét –
győztes vonulásuk
mennyre hasonlít menekülésre!

Ragyogó alázat vagy
alakoskodás és közöny?
A sors kínjától
nem ment meg gőg,
nem ment meg alázat.

De jön az este,
boldogítóan, cáfolattelin,
mindazon órák emlékezetével,
mikor közel volt hozzánk a kert,
az Édenkert folyamai
a templomablakok
napíveiben egyesültek,
és a szemre
oly ünnep szállt, akárha
boldogságcsillag ragyogná be életünket.

TATÁR SÁNDOR fordításai



Edward Munch: Éjszaka, 1890

YRJÖ KOKKO

A világ legokosabb kutyája

Angeli dombja után minden tisztázódott. A községi posta udvarán nemcsak a férfiak maradtak ott beszélgetni, miután kézhez vették postájukat, de kutyáik is itt gyülekeztek. Manu ott sürgött-forgott a nála nagyobb termetű kollégái társaságában, és láthatóan köztiszteletnek örvendett. Kutyám ebtársadalomban elfoglalt helyének háttérében korántsem az én különleges közösségi pozícióm állt. Én ugyanis távol tartottam magam minden ilyesmitől. Manu az általa kiharcolt megbecsülést egyedül saját viselkedésének köszönhette. Mindig adott rá, hogy fontosnak tűnjék fel más kutyák szemében. A kutyaprotokollt betű szerint betartotta, nem becsülte le a ceremóniák jelentőségét. Sohasem rontott ajtóstul a házba. Éppen ellenkezőleg, mindig csinált egy kis „felhajtást”, mielőtt a tárgyra tért volna. Úgy viselkedett, mint egy körülményes diplomata a piaci kofák között.

Ahogy közeledtem, Manu észrevett, és örvendezve élém futott.

- Mit keresel te itt? Indíts haza! - förmedtem rá.

Tréfára próbálta venni a dolgot, és körültáncolt.

- Nem! - szóltam rá szigorúan. - Gyerünk haza!

Manu lassan baktatva megindult hazafelé. Közben meg-megállt, hátranézett, de én megismételtem a parancsot. Angeli dombja mögött eltűnt a szemem elől.

Amikor hazaértem, Manunak híre-hamva se volt. Késő este futott be.

Megkezdődött a „lélektani hadviselés”. Ha a faluban kódorgott, érte mentem. Csakhogy Manu résen állt. Amikor látta, hogy jövök, meglógott, és elbújt. Otthon, amíg a szükségét végezte, folyamatosan örködtem fölötte, aztán fogtam, és bevittem. Ám amint a legkisebb lehetősége nyílt rá, eltűnt.

Nem akartam beismerni a vereségemet azzal, hogy megkötöm. A megkötött kutya hamissá válik, fejlődése kárt szenved. A félszigeten volt bőven hely: maga a félsziget képezte az elkerített udvart.

Végül kezdtem belátni, hogy tévedtem. Sokakkal szemben azon a véleményen voltam, hogy soha nincs szükség verésre egy kutya nevelése során, mert az csak ront a helyzeten. Számos jelből ítélve egyértelmű volt, hogy Manu pontosan tudja és érti, miről van szó, amikor üvöltözve felelősségre vonom a kimaradásai miatt.

Tanácsstalanságomban azonban kezdtem megtapasztalni, miként érik meg a helyzet a verésre. Mikor Manu végre hazakeveredett, nemcsak megdorgáltam, amiért nem maradt otthon, de az övemmel is megfenyítettem, bármily rosszul esett is ez nekem, hiszen minden egyes suhintás kilökött egy-egy téglát abból a rendszerből, amelyet a kutyanevelés terén kidolgoztam.

A fenytés mit sem használt. Ellenkezőleg. Előfordult, hogy, amíg én a reggeli kutyapásztorolás közben hasábfát szedegettem az ölembe, Manu kihasználta a kínálkozó alkalmat, és ellógott. Úgy számítottam, hogy a parti meredély mögött lapul, ott gubbaszt, és arra vár, hogy visszamenjek a házba. Látszólag így is tettem, de az ajtót résnyire nyitva hagyva szemmel tartottam a terepet. Amint kibukkant a földszorosnál, előugrottam, és kiadtam a parancsot hazatérésre. Manu megtorpant, rám nézett, de amikor lábhoz szólítottam, tovaiszokt. A kiabálásomra csak fokozta az iramot. Aztán eltűnt a falu házai közt.

Megpróbáltam meglepni a posta udvarán, hogy ott tángáljam el, hátha az jobban hat. De nem sikerült. Kerülni kezdte a postaudvart, s helyette hol ehhez, hol ahhoz a házhoz állított be.

- A gyerekeink örülnek, ha Manu meglátogatja őket. Mindennap játszanak - mesélték a falubeli asszonyok. Egy keresztelőn elbeszéltek nekem, hol, hány helyen járt már Manu.

Odaadtam kisujjamat az ördögnek: Manu hazatérései után fokoztam a büntetések keménységét. Mindig este érkezett, és első dolga az volt, hogy hozzám járult fenytésre. A csíhi-puhi után nem látszott sértődöttnek, még csak nem is került, de a szeméből kiolvashattam:

- Ha fáj is, azért megérte!

De hát nem ütlegelhetek estéről estére egy ilyen apró jószágot! Akkor mi mást tehetek? Fogalmam sem volt. Még arra is gondoltam, hogy elaltatom. Hisz jó példával kell elől járnom a faluban. Az én kutyám nem futkározhat szabadon tilalmi időszakban.

Továbbra is kedveltem Manut. Vidámságot hozott kunyhómba a mindig komoly Mollí elvesztése után. Azt hiszem, sötét gondolataimat az hívta elő, hogy rájöttem: tévedtem a kutyákkal kapcsolatban. Nem olyan intelligensek, mint hittem, és bizony testi fenytés is kell ahhoz, hogy megszabadítsuk őket önféjűségüktől. Vívódni kezdem.

Visszavonultam a hátsókamraszerű „csónakszobába”.

Amikor mélyponton vagyok, azzal vigasztalom magam, hogy mások is voltak már hasonló, sőt rosszabb helyzetben is. Így hát kinyújtottam kezemet a lóca feletti kis polc felé, hogy leemeljem onnan Konrad Lorenz könyvét, *Az ember és kutyát*. Újra el akartam olvasni, hogyan maradt alul „aranysakáljával”, azaz tacsokójával szemben. Kezemben a kötettel a lócára telepedtem.

De még ki se nyitottam a könyvet, máris talpra ugrottam.

- Megvan!

A váratlan felismerések olykor csakugyan mintha az égből pottyannának elénk. Most is így történt. Az isteni szikrára egy egész haditervet építettem fel, amellyel - szinte biztos voltam benne - túljárhatok Manu eszén.

Már holnap nekilátok!

Másnap reggel ételt raktam Manu etetőedényébe. Épp csak megszaglászta, és máris indulni akart. Kinyitottam előtte az ajtót, de ezúttal nem mentem utána

örködni. Tehetett kedvére, amit akart. Persze tetszett neki, hogy játszhat a falubeli gyerekekkel, és nyilván finom falatokkal is bőségesen megkínálják. Az étel jobban ízlik vendégségben, így csavargásai során Manu jócskán hízásnak indult.

Este bekéredzkedett. Odabent leült elém.

- Megverhetsz, de akkor is jó napom volt!

Úgy tettem, mintha észre se venném. Mehetett aludni a padlón heverő, általam készített téli rénbunda zsákba, melyet ez a rongyszőnyeghős azonnal megtanult használni. Nem dorgáltam meg Manut, de nem is kívántam neki jó éjszakai. Egyszerűen nem szóltam hozzá. Jöhetett-mehetett, ahogy neki tetszett, nem kellett tartania eldöngetéstől.

Így ment ez néhány napig, végül egy délelőttön elindultam, hogy véghezvigyem a csínyt, amit a „csónakszobában” kieszeltem. Szomszédom udvarán átvágva kísértéltem az országútra. Metu ezúttal sem kímélt meg a szokásos ceremóniától. Úgy kétszáz méterre a félsziget bejáratától összetalálkoztam egy távolabbi szomszédom fiatal nőtény kutyájával. Őt választottam egyik segédemül. A kutya ugatva jött a kertkapuhoz. Nem igazán tudtam, milyen nevet adjak neki. Mivel olyan szelíd kifejezés ült a szemében, mint egy őzében, elkereszteltem Bambinak. Körülnéztem: az úton nem járt senki. Széttártam a karomat, mint akit ellenállhatatlan szenvedély kerített hatalmába:

- Ó, Bambi, kicsim! Ajjaj, Bambi, kicsikém... - szavaltam, akár egy színinövendék. Kezemet az égre emeltem, kifejezve ezzel is, minő elragadtatást ébresztett bennem a kora tavaszi napfény szomszédom nőtény kutyája iránt.

A kéz oldalra vagy felfelé nyújtása a megadás jele. Ez a mozdulat azt mondja a kutyának: mancsoddal a hasamra támaszkodhatsz. Minthogy a kutyák mancsa többnyire koszos, ezt az örömet meglehetősen ritkán adjuk meg nekik.

Másra nem is volt szükség. Bambi hajlandó volt a nyomomba szegődni. Még százlépésnyire se haladtunk, amikor felfigyelt ránk Kristiina két rénterelő kutyája. A lapp gazdaaszony tóparti házikója a kutyák szempontjából roppant előnyös helyen állt: nemcsak a tóra nyílt tágas kilátás, hanem az országutat is beláthatták. Lelkesen ugatva futottak a kapu felé. Megálltam, és Bambival előadtuk ugyanazt, amit az imént a kertkapuban. Tudtam - hisz láttam -, hogy a két kan már előzőleg is érdeklődött Bambi iránt arra az esetre, ha a szuka „ideje” eljön. Nem is tévedtem. Amikor továbbálltunk, Kristiina kutyái követtek minket, igaz, csak az árok túloldaláról. Mielőtt még Angeli dombjára értünk volna, már kémlelni kezdtem a posta környékét. Milyen szerencse! Manu éppen nem volt vendégségben, hanem ott konferenciázott a kutyákkal az udvaron. Angeli kapujából, akárha rendelésre, két kutya jött ki hozzánk az országútra. Bambival megismételtük a jelenetet. Megengedtem, hogy a hasamra ugorjon. Azt hiszem, ezúttal a többi kutya iránti féltékenység is hevítette. Ezek ugyanis azt hitték, valami osztogatni való csemege van nálam. Újabb két kutya csatlakozott hozzánk. Láttam, amint Manu az udvarról a posta melléképülete mögé menekül. De a többi eb is figyelemre méltónak találhatta érkezésemet, mert még Uuno lépcsőjéhez sem értünk, amikor a postaudvar már kiürült: az összes kutya elénk rohant.

Meg sem kellett ismételnem a nagyjelenetet Bambival. A duzzadó tömeg lélektani törvényeit figyelembe véve az volt a leghelyesebb, ha megállás nélkül haladok egyenesen előre. Mindig hasznos tudniillik, ha olyanok is vannak a tömegben, akiknek fogalmuk sincs, miért vonulunk. Csak a postaudvaron alkalmaztam a trükköt: miután átvettem a postámat, Bambival eljátszottuk az előadást. A postáról azonban nem hazafelé indultam, hanem Manu szenvedéseit tovább növelendő – tudtam, hogy a melléképület mögül figyel –, a templom és a paplak irányába.

– Hová viszed ezeket a kutyákat? – kérdezte szembe jöve Lauri barátom.

– Viszem őket konfirmáltatni, hogy előkészítsék a pokol kínjait egy kis büns számára.

– Neked aztán van szöveged! – vont vállat nevetve Lauri.

A templomnál visszafordultunk. Délcegen masíroztunk el a posta mellett. Megszólalásig hasonlíthattunk a hamelni patkányfogóra.

Az utolsó kertkapuhoz érve hazaküldtem Bambit. Először ellenkezett, végül mégis hazaindult. A többit is elküldtem. Kristiina kutyái jó példával jártak elől, s a falka lassanként szétoszlott. Leültem az út szélére, és rágyújtottam.

Manu továbbra is büntetlenül járhatott-kelhetett a faluban. A magam részéről mindennap megismételtem a masírozást a kutyákkal. Észrevettem, hogy Manu egyre többet eszik, amikor hazajön. Nyilvánvalóan nem ért rá a házaknál vendégeskedni, hiszen a jöttömet várta, bár továbbra is elbűjt, amikor észrevettem. A falubeli kutyák egy csöppet sem untak rám. Ellenkezőleg, a tétlenségből volt elégük.

Egy idő után elkezdtem őket dédelgetni. A kutyák egymás hegyén-hátán tolongtak körülöttem.

– Simogass meg engem is! Engem is! – könyörögtek farkukat csóválva. Ez már sok volt a leselkedő Manunak. Eleinte úgy bűjt el, hogy nem láthattam, honnan követ minket; később már ki-kidugta fejét az épületek sarka mögül; végül egészen megmutatta magát. Napról napra közelebb merészkedett, és jól láttam, hogyan szenved. Én azonban figyelemre sem méltattam.

Egyszerre nem bírta tovább. Amint ott paskolgattam a kutyákat az úton, egészen közel jött, és ő is kérlelni kezdett:

– Engem is, jaj, légy szíves, engem is!

Felegyenesedtem és rárivalltam:

– Téged, aki nem maradsz otthon? Azt már nem! Eredj innen, lódulj! – Feltartott tenyérral feléje suhintottam, mintha rá akarnék csapni. Aztán lehajoltam, megsimogattam egy újabb kutyát, és gügyörészni kezdtem a többinek. Láttam, amint Manu rövidvágatában hazafelé veszi az irányt. Meg-megtorpant, hátranézett, aztán farkával a földet söpörve folytatta útját.

Angeli dombjánál kissé hosszabban állt, a szél beleborzolt selymes szőrébe. Rám tört valami szomorúság.

Aztán eltűnt a szemem elől.

Amikor hazaértem, Manu a lépcsőn várt. Ugyanúgy viselkedtem vele, mint eddig. Reggel kiengedtem, és becsuktam utána az ajtót. Amikor aztán később

magam is kimentem, Manut az ajtó előtt ülve találtam. Bebocsátásra várt. Ettől kezdve otthon maradt, nem ment be a faluba. Néhány napig én se siettem elhozni a postámat.

Egy reggelen Manuval az udvaron tartózkodtunk. Fát hasogattam. Észrevettem, hogy a tó jegén át kutyafalka igyekszik félszigetünk felé. A korai tavasz leolvastotta a jég tetejéről a havat. A kutyák felkapaszkodtak a földnyelvre. Amikor megpillantottak, versenyezve rohantak felém.

Manunak hirtelen kapkodhatnékja támadt. Eleinte ugyan megpróbált mindenkit méltóságteljesen, a kutyaillemtan szabályai szerint üdvözölni, de senki sem volt ideje formásokra. Egymást taszigálva járultak elém simogatásra. Ekkor Manu elkezdte megjelölni tulajdonunkat. Felemelte hátsó lábát a fűrésznél: psss - a fejszénél (amit közben letámasztottam): psss - az aprófánál: psss - a ház sarkánál, a fenyőnél: psss, psss, psss... Mindezt olyan vészes sietséggel, hogy nem bírtam megállni kacagás nélkül.

Nem simogattam meg a kutyákat. „Mágikus” hangon rájuk szóltam:

- Most mindnyájan szépen hazamentek! El innen, el! Indulás haza! - És Manuval bementünk a házba.

Másnap és harmadnap a kutyák még eljöttek értem, aztán belátták, hogy vége a játéknak.

Néhány héttel később Metu gazdája kopogtatott be hozzám valamilyen ügyben.

- Manu alighanem beteg - szólt, amikor betette maga mögött az ajtót. - Csak álldogál kinn a dombon, olyan mereven, mint akibe görcs állt. Rám se hederített.

Azonnal megkerestük. Csakugyan, engem sem vett észre - legalábbis látszólag -, pedig ott álltam mellette. Bambi udvarából a falkagyűlés zaja hallatszott. Bambiánál beköszöntött az az időszak, amit Kristiina lapp kutyái annyira vártak. Manura néztem, és igazat adtam az illetőnek, aki egyszer azt mondta:

- A tacszkófiú nem egyéb, mint saját pisztolyának markolata.

Megsimogattam. Elindult, mint akit puskából lőttek ki. Már a földnyelven rohant, amikor égre emeltem a kezem, és elkiáltottam magam:

- Bambi, kicsim! Ajjaj, Bambi, kicsikém!

Manu megállt. Megfordult, futni kezdett visszafelé, elviharzott mellettünk, és beszaladt a gerendaház nyitott ajtaján, egyenesen a szobába.

- Erről igazolást kell írnod nekem! Egy kutyatulajdonos se hiszi el, ha valahol elmesélem - mondtam a szomszédnak, miközben kávéfőzéshez készülődve a deszkapadlón térdeltem, és fújogtatva élesztgettem a kandalló zsarátnokát.

MAGYAR ISTVÁN fordítása

AUGUSTO MONTERROSO

Napfogyatkozás

Amikor fráter Bartolomé Arrazola érezte, hogy eltévedt, megbékélt sorsával, hogy számára innen már nincs menekvés. Guatemala hatalmas őserdeje könyörtelenül, végérvényesen foglyul ejtette. Topográfiai tájékozatlansága láttán szép nyugodtan leült, várta a halált. Ott akart meghalni, reményvesztetten, egymagában, a messzi Spanyolhonra, különösképpen a Fájdalmak Kolostorára gondolva, ahová egy ízben maga V. Károly is méltóztatott lefáradni fenséges magasságából, hogy elmondja neki, mennyire bízik az ő buzgó egyháziúi tevékenységének megváltó erejében.

Ahogy fölébredt, egy csapat szenttelen ábrázatú bennszülött gyűrűjében találta magát, akik készen állottak, hogy oltárukon őt fölládozzák, mely oltár úgy tetszett Bartolomé előtt, akár valami nyoszolya, melyben távol a félelmeitől, sorsától, önmagától, végre megpihenhet.

Háromesztendei ott-tartózkodása alatt közepes szinten elsajátította a helyi nyelveket. Tett egy kísérletet. Mondott néhány szót, és meg is értették.

Akkor támadt egy ötlete, melyet tehetségéhez, egyetemes műveltségéhez, kínkeserves Arisztotelész-tanulmányaihoz igazán méltónak talált. Eszébe jutott, hogy azon a napon teljes napfogyatkozás várható. S a lelke legmélyén azt remélte, hogy emez ismeret birtokában rászedi majd a fenyegetőit, és megmenti az életét.

- Ha megölnétek - fordult hozzájuk -, én akkor is elérem, hogy elsötétüljön a nap odafent.

A bennszülöttek merőn bámultak rá, Bartolomé pedig hitetlenkedést látott a szemükben. Azután sebtében összeültek tanácskozni, ő meg bizakodón, ám nem csekély közönnyel várakozott.

Két óra múltán fráter Bartolomé Arrazola szívéből csordogált a vér az áldozati oltárra (mely a megfogyatkozott nap elhomályosult fényében csillogott), s közben az egyik bennszülött egyforma hangon, sietség nélkül, egymás után, végeérhetetlenül sorolta az évet, hónapot és napot, amikorra teljes nap- és holdfogyatkozás várható, s amit a maja közösség csillagászai Arisztotelész nagybecsű segítségével nélkül is rég tudtak már, föl is jegyezték valamennyit a kódexeikben.

PÁVAI PATAK MÁRTA fordítása

DAN CULCER

Tehozzád éntőlem

A világ olyan lesz mint te meg én
Jelszavakat rikoltoz s ül a fenekén
Mélysovén indulat bódulatában
Olvasva motyog egy latin latrinában

Szemetet ringat a tenger sima tükre
Parton, szigeten fenevadak közt megülve
Az emberek ugatnak harapnak hátulról dugnak
A szédület a kín a rengés kibuktat

Senki se képes önmagát lecsinálni
Uram, hitünket meg fogjuk még találni?
A boldog hentes lekuporodik nyögve
S latin latrinán sovénül mindörökre

Máglyafohász

Jan Palachnak

E négy fal között
csukott szájjal mozdulatlanul
valaki hiszi győzni fog
senki nem lehet egyedül
e négy fal között
kegyetlenül és végeérhetetlen.
Holnap ki menekülne így
Az ifjú istenség halott s mert
rajtunk senki nem segít
hasztalan égetjük el
szent hamvainkat az utca kövén

Menedék

Füvek sehol, páncélos dél komorlik
az acélpenge ütőeret ér belécsikordul
a csorbult él hüvelybe bújjik
izzó lenyomata végső menedék
A felhők sivítanak bárgyú félelmük
Égő gyertya az egész országért
Bármely útitársért,
Küszöbön a tél ezeket az ujjakat
markolatra fagyasztja, elhagyatott, vándorösvények
itt nyeljük vissza feltüremkedő bendőnk
egy sarokban és elzuhanunk
a környék belereccsen e döndülésbe
végső menedék túlpárti utca
idő előtt elvérzett kövezet és szélsodorta hamvak

Rendülés

Egy nap, amikor megszólalnak a harangok,
a tőletek elválasztó lépcső pár fokán
leereszkedem, kezem ujjait nyakam körül
lassan a fulladásig szorítom
gyönyörű nap lesz, a tiszta égbolt kinyílik
bár korán van még, túl korán.
Darvak, amelyek a tengeren túlra visznek
sebesülten gunnyasztanak barátok tekintetében.
Síró falak tövében roskadunk
elpihent óraművek, rugóik felhúzatlanok maradtak
Ki állja majd e mai henyelést, bátor élenjárók
vagy a megtizedeltek, a végtelen sorozatú prím- és páratlan
számok?
A meleg, mint a télelő végső rendülése
Maguktól megszólalnak a harangok, ingó fekete repedések,
roppant ollók.
Hol vagyunk? Veletek, e szobában várva a magány elbődülését.

Ráolvasó

Fehérlő szemekkel, józanul, magát kihúzza áll
Fehér hajfürtök s vas utak között.
Szavakat suttogott fogain át.
Általa feltárt, öregektől tanult
Dalokat füttyörészett.

A vasúton, Sepsiszentgyörgy állomásán
A Fény szívében, a robogó mozdony
Szelíden leállt, sárkányként prüszkölt
A híd alatt, a vas úton.

A Költő az Idő, sárkányok, vas utak ura.
Csak a daltalan madarak pusztulnak el.
„Egy vak énekes, éjjel egy rendezőpályaudvar vágányai
közé tévedve, megmenekül a haláltól, mert a mozdony
magától megáll, mielőtt agyongázolná. Senki sem érti,
miként volt lehetséges.” (A lapok)

* * *

Másodikán, harmadikán, decemberben, két decemvriustól közrefogva
– két arkangyal hatalmas, vanádiumszárnyal – izgatottan, kuszán írok.
rozsdás kézzel, kádmiumpoltok, vérfoltok,
vörös tintacseppek a jelszavak áttetsző krepp-papírján.
Az ég felé menetelünk, hármásban, én köddé válva,
füstté, szmoggá, kígyózó csíkká vékonyodva
kit a hatalom parancsára az Arkangyalok szigorúan őriznek
hogy meg ne lépjek, s jussak a Felső Birodalomba
a véghetetlen száműzetés helyett, büntetésként
a véget nem érő mondatokban elmondott vagy papírra vetett szavakért.

2002. december 2.

CSEKE GÁBOR fordításai

STEINAR OPSTAD

Balta a szomszédnak

I.

Üdvözülésben nem
csak az emberekben hiszek
akik esténként összegyűjtik a baltákat
s pihentetik másnap reggelig

Ügybuzgalommal beszélek
egy égbőlpottyant hitével
s fák ágai között
a szavak kifeszülnek

Elalvás előtt elvesztettjeim
nevét sorolom
miért, hogy oly sok a halott
s az élő oly kevés?

II.

33 éves vagyok
és nem követtem az igaz utat
mert milyen az út annak
ki nem képes szeretni?

Többnyire elfogadom
amit mások teremtenek
Ősszel vagy tavasszal van-e
az evangélium-forduló?

33 visszafelé is ugyanaz
Számokkal nincs gondom
csak a szavakkal. Ezért költök
tudásomhoz mérten ezt-azt

III.

Dante Poklának különleges
bugyiraira s a vak
hitre gondolok
miszerint a bűnők mutatnak utat

Zárkózott minden szó
és én, a birodalomból
birodalomba csöppent
elvesztem látásom és hangom

Melyik bugyorba jutunk mi
akik nem tudjuk nevén nevezni
a vétkeink, s létezik egyáltalán
más szó, mint paradicsom?

IV.

Meg kell halnunk, csak így
tudja az éj kiszívni a gyantát
s a munkás kéz sebei
gyógyulnak, behegednek

A halál titkolt előttünk
de idővel megmutatkozik
Ezért kell beszélni róla
mint a szerelemről is

Mikor a szerelemet emlegetjük
megjelenik és állapotá válik
Állapot a halál és a szerelem
a munkás kéz nem az

V.

Nem vagyok többé
a vasárnapoké:
Meváltóm nem a naptár
de a fű, s az ég

Generációk múlnak el
mire egy világgép átalakul
mert életükben
csak kevesen szólnak

Reggel új napra
ébredek anélkül
hogyan emlékeznék
mit szerettem, mit utasítottam el

VII.

Mikor a balták elcsitulnak
elhagyom az erdőt
s kiderítem, miért így éltem
így, ahogy élek

Csöppet sem áldoztam
az istenségnek
Az erdő az élet
nem a halál

Küzdöttem, mint Jákob
Isten nem nyilvánvaló
Isten a gránit, amin balta csorbul
ha elvéti a fagyökeret

VIII.

A balták titkos rekeszekbe zárva
Mint hópihék, csillagok fényesítik
az eget, s azt kiáltom: igen
ezen az éjen én vagyok az ige

Undorít az ünnep, de szomjazom
ha felnézek a csillagokra
Kitátom a számat
nyelvemen olvadjon hópihe

Nehéz lesz a holnap, gondolom
mikor az ajtók kinyílnak
minden férfi és nő bejön
s névre szóló baltákat vételeznek

KOVÁCS KATÁNG FERENC fordítása

KIM SEUNG-OK

Utazás Mujinba

A MUJINBA TARTÓ BUSZON

Mikor a busz kanyart vett a hegy körül, megláttam a táblát: „Mujin 10 km”. Úgy állt ott, mint mindig a magasra nőtt fű között az útszélien. Hallottam, ahogy a mögöttem ülő két ember újra kezdi a párbeszédét.

- Már csak tíz kilométer van hátra.
- Igen, harminc perc, és megérkezünk.

Mezőgazdasági ellenőröknek néztem őket, de talán nem volt igazam. Mindenesetre színes mintájú, rövid ujjú inget és műszálas nadrágot viseltek, és olyan zsargont használva beszéltek a falvakról és hegyekről, melyek mellett elhaladtunk, hogy közük kellett hogy legyen a mezőgazdasághoz. Azóta hallgattam félálomba merülve halk beszélgetésüket, amióta átszálltam Gwangjuban erre a buszra, ami tele volt üres hellyel. A mezőgazdasági ellenőrök szerint ebben az időszakban sok a tennivaló a földeken, ezért nem jutott senkinek ideje utazni.

- Nem sok termékéről híres Mujin... - folytatták.
- Nem sokról, valóban. Furcsa dolog ez, mert mégiscsak sokan laknak itt.
- Pedig közel a tengerpart, és más kikötővárosokhoz hasonlóan fejlődnie kellene.

- Majd meglátja, ha ott leszünk, hogy miért nem jó kikötőnek. Sekély a víz a parton, és sok száz ríre ki kell hajózni, mielőtt a valódi tengeren jár az ember, ahol már látható a horizont.

- Akkor mezőgazdaságra való környék?
- Nincs sok termőföldje sem.
- Hogyan él itt meg hát ötven-hatvanezer ember?
- Jég hátán is megél az ember, tartja a mondás.

Méltóságteljesen nevettek.

- Mégiscsak van valami híres terméke, különlegessége - mondta egyikük kicsit később.

Nem igaz, hogy nincs specialitása Mujinnak. Azt is tudom, hogy mi. A köd. Reggel, mikor felkelsz és kimész a házból, a köd úgy körbeöleli Mujint, mint éjjel hangtalanul felvonuló sereg. A ködbe rejtett közeli hegyek úgy állnak ott, mintha távoli vidékre száműzték volna őket. Olyan ez a köd, mint egy éjszaka kísértő, megbosszultatlan sérelmet hordozó női szellem lélegzete. Mielőtt felkelne a nap, és feltámadna a szél, emberi erő képtelen eloszlatni a ködöt. Kézzel meg nem fogható, de mégis érezni a jelenlétét, ahogy körbeveszi és elszigeteli az embereket. Kőd, Mujin ködje, a köd, amivel az emberek a mujini regge-

len találkoznak, a köd, ami miatt az emberek várják, hogy felkeljen a nap, és feltámadjon a szél, ez a köd a mujini különlegesség.

A busz már nem rázkódott annyira. Az államon éreztem, hogy mennyire rázkódott. Teljesen elernyedtem, és éreztem a busz minden huppanását a kavicsos úton, ahogy az állam föl-le ugrált. Tudtam, hogy jóval fárasztóbb így elernyedve hagyni, hogy rázkódjam, mint egyenes derékkal ülni, de a nyitott ablakon beáramló nyári szellő kegyelem nélkül csiklandozta a csupasz bőrömet, és elámosított, ezért nem tudtam felülni. A szél mintha számtalan kis szemcsére bomlott volna, és ezek annyi altatószert hordoztak, amennyit csak bírtak. A tiszta napfény, a nyugodt, ártatlan hideg, ami még nem ért az izzadt bőrhöz, a levegő sója, mely az utat átölelő hegyen túli tengert jelezte, mind ott volt a szellőben, furcsa elegybe keveredve és olvadva. A nap ártatlan ragyogása, a levegő hidege, mely ruganyossá tette a bőrt, és a tenger felől fújó szél sója, ha ezt a hármat összekeverhetném, és pirulát készíthetnék belőlük, ez lenne a legeredményesebb altató a gyógyszertárak ablakában, és én volnék a legsikeresebb gyógyszergyár igazgatója, mert nincs más, amit jobban szeretne bárki, mint kellemes álomba merülni.

Mikor ez az eszembe jutott, keserűen elmosolyodtam. Ugyanakkor éreztem, hogy közeledünk Mujinhoz. Mindig mikor Mujinba mentem, ilyen furcsa ötletek jutottak az eszembe, és minden a feje tetejére állt. Mujinban olyan furcsa ötletek jutottak az eszembe, mindenfajta szégyenérzet nélkül, amilyenek máshol soha. Ezek a gondolatok önmagukat hozták létre, minden tudatos erőfeszítés nélkül, és aztán beleköltöztek a fejembe.

- Nagyon rosszul nézel ki, drágám. Miért nem látogatsz meg anyád sírját, és töltesz pár napot Mujinban? Közben apámmal mindent előkészítünk a részvényesek ülésére. Régóta nem szívtál friss levegőt. Mire visszaérsz, te leszel az igazgató - mondta feleségem néhány napja, és elgondolkozva babrálta a pizsamám ujját, én meg mormogtam valamit az orrom alatt, mint egy gyerek, aki kellemetlen feladatot kap. A zavaros érzést okozó mujini emlékek miatt válasszoltam így, reflexszerűen.

Mióta felnőttem, csak néhányszor jártam Mujinban, csak akkor, amikor valami nem sikerült, és menekülnöm kellett Szöulból, vagy amikor újra akartam kezdeni. Nem véletlenül mentem Mujinba ilyenkor. Nem mintha Mujinban több bátorságot tudtam volna gyűjteni, vagy ott könnyebben szőttem új terveket. Éppen ellenkezőleg, Mujinban mindig úgy éreztem, mintha mozdulatlanságba süppedtem volna, fakó arccal múltattam az időt, piszkos ruhában, a hátsó szobában. Mujinról többnyire olyan emlékképeim voltak, mint az öreg házaspár, akik vigyáztak rám, és akikre mérges lettem, az álmatlanság és üres gondolatok elleni maszturbáció, az erős cigaretta, amitől megduzzadtak a manduláim, és ahogy türelmetlenül vártam a postást. Természetesen nem csak ilyen emlékképeim vannak Mujinról. Mikor egy szülői utca világára hangolódom, és a kíméletlen hangzavar maga alá temet, vagy mikor a sindang-dongi házam előtti kis utcán vezetek, hirtelen egy vidéki város képét látom magam előtt az áradó folyóval, a

tizenöt rin át a tenger felé húzódó füves folyópartot, a kis erdőket és a sok hidat, a szűk utcákat és vályogfalakat, a nyárfák szegélyezte iskolaudvart és a házak előkertjét, mely a tengerpart fekete kavicsaival van felszórva, ahová az emberek éjszaka kiterítik a bambuszmatracaikat. Mikor ez eszembe jut, mindig Mujinra gondolok. Akkor is Mujinra gondolok, mikor hirtelen nyugalomra vágyom, de ilyenkor Mujin csak egy kellemes hely a fejemben, emberek nélkül. Mujini emlékeim nagy része sötétbe boruló fiatalságból való.

Az sem igaz azonban, hogy mujini napjaim emlékei árnyként követtek volna. Éppen ellenkezőleg, most, hogy elmúltak a sötét évek, szinte el is felejtettem Mujint. Még akkor sem idéződtek fel élenken a sötét emlékek Mujinról, mikor tegnap éjszaka felszálltam a vonatra, talán mert elfoglalt, hogy eligazítsam a feleségemet, és azokat az embereket, akik kikísértek az irodából. De ma reggel az őrült asszony, akit Gwangjuban láttam, amikor buszra szálltam, hirtelen előhúzta a sötét emlékeket az árnyékok közül, és elém hajította őket. Az asszony hagyományos koreai szoknyát és blúzt viselt, a kezében táska volt, amelyet mintha az évszakhoz választott volna. Az arca szép, bár erősen sminkelt. Hogy bolond, azt onnan lehetett tudni, hogy megállás nélkül forgatta a szemét, és a körülötte álló cipőpucoló kölykökből összeverődött csoport megállás nélkül piszkálta.

- Megbolondult, mert túl sokat tanult.
- Nem, férfi hagyta ott.
- Jól tud angolul. Megkérdezzük?

A kölykök hangosan beszéltek. Az egyik idősebb, ragyás gyerek a nő blúzat tapogatta, aki minden alkalommal, amikor hozzáértek, kifejezéstelen tekintettel felsikított. A sikítása eszembe juttatott egy mondatot, amit Mujinban, a hátsó szobában írtam le a naplómba.

Akkor még élt anyám. Kitört a háború, a főiskolán nem tartottak több órát, és mert lekéstem az utolsó vonatot, több mint ezer rit kellett gyalogolnom Szöulból Mujinba, és a lábamat sebek borították. Mujinban anyám a sötét hátsó szobában rejtett el, hogy elkerüljem az önkéntesek toborzását és később a sorozást. A volt osztálytársaim a mujini középiskolából katonai teherautókon hagyták el a város főterét, és azt énekelték, „én meghalok, de a szülőföld élni fog”, én meg a hátsó szobából hallgattam, ahogy eldübörögtek a házunk mellett. Akkor is a hátsó szobában maradtam, mikor jött a hír, hogy a front északra tolódott, és a főiskolán újakezdték a tanítást. Mindezt özvegy anyám miatt. Mindenki elment a háborúba, én meg a hátsó szobában rejtőztem, és maszturbáltam. Ha hír jött, hogy a szomszéd fia elesett, anyám örült, hogy én biztonságban vagyok, ha levél jött egy barátomtól a frontról, anyám széttépte. Széttépte, mert tudta, hogy szívesebben volnék én is a fronton, mint a hátsó szobában. A napló, amit akkor írtam, és később elégettem, tele volt önmegvetéssel és az iparkodással, hogy a szégyenteljes helyzeten túltegyem magam.

„Anyám, ezért fogok megöregülni. Gondolj rá, amikor gyógyírt keresel.”

Az asszony, akit reggel láttam, azoknak a napoknak emlékeit idézte fel bennem, amikor ilyeneket írtam a naplómba. Általa éreztem, hogy közel már Mujin,

és a fűből felmagasodó piszkos útjelző tábla, ami mellett elhaladtunk, valóságossá tette a közelséget.

A busz elérte Mujint. A késő júniusi perzselő napfényben a háztetők, a cserepek, a bádog, a szalmatetők ragyogtak, mint az ezüst. A kopácsolás hangja a kovácsműhelyből egy pillanatra megtöltötte a buszt, majd visszahúzódott. Trágyaszagot éreztünk, és aztán, a kórház mellett elhaladva, fertőtlenítő szagát. Egy bolt hangosbeszélőjéből olcsó popdal szólt. Üresek voltak az utcák, az emberek a tetők alatti árnyékba húzódtak. Meztelen, imbolygó kisgyerekek botladoztak. A ragyogó napfény megtöltötte a város főterét, ahol csendben, kilógó nyelvvel páرزott két kutya.

AZ EMBEREK, AKIKKEL ÉJJEL TALÁLKOZTAM

Valamivel vacsora előtt elmentem az utcába, ahol az újságok helyi irodái voltak. A nagynéném nem fizetett elő egy újságra sem, de nekem, mint minden más városinak, az életem elválaszthatatlan részévé vált az újság, mely a nap kezdetét és végét jelölte. Bementem egy irodába, otthagytam a nagynéném címét, és egy térképet, hogy hogyan lehet oda eljutni. Távozóban hallottam, mit beszélnek a hátam mögött. Valószínűleg felismertek.

- Tényleg? Beképzeltnek látszik...
- Megcsinálta a szerencséjét...
- Régen... Tüdőgyulladás...

Titokban arra vágytam, hogy a sutyorgásba elismerés keveredjen, de még csak azt sem kívánták, hogy viszontlátásra. Ebben különbözött Szöul és Mujin. Az embereket itt egyre jobban behúzta a saját sutyorgásuk örvénye, elvesztek benne, és megfélemeztek az ürességről, amivel szembesülniük kell majd, mikor kiszakadnak belőle, csak sutyorogtak és sutyorogtak. A tenger felől fúj a szél. Zsúfoltabbak voltak az utcák, mint pár órája, mikor leszálltam a buszról. A gyerekek hazafelé tartottak az iskolából. Látszott, hogy nehéznek tartják az iskolatáskájukat, akár a levegőben forgatták, a hátukra csapták, vagy szorosán a karjukba szorították, és a nyelvük hegye nyálban fürdött. Tanárokat és helyi hivatalnokokat is láttam lógó vállal, kezükben az üres ételhordó dobozokkal. Hiábavalóságnak tűnt az egész. Iskolába menni, tanítani, dolgozni és hazamenni értelmetlennek látszott. Az pedig, ahogy az emberek mindehhez ragaszkodtak, nevetségesnek.

Hazamentem, és miközben megvacsoráztam a nagynénémnél, látogatóm érkezett. Pak volt a neve, és a mujini középiskolába járt ő is, csak néhány osztállyal alattam. Tisztelt, mert akkoriban könyvmoly hírében álltam. Őt is nagyon érdekelte az irodalom. A legjobban Scott Fitzgeraldot szerette, de az amerikai író hőseivel ellentétben ő jól nevelt, komoly és szegény volt.

- Az újság irodájában dolgozó barátomtól hallottam, hogy itt van. Mi szél hozta erre?

Nagyon örült, hogy láthat.

- Miért is ne jönnék Mujinba? - mondtam, de idegesített a saját válaszom.
- Csak azért kérdezem, mert régóta nem járt nálunk. Először van itt, mióta leszereltem, az pedig már...

- Négy év telt el azóta.

Akkor jöttem Mujinba, négy éve, amikor elvesztettem a munkámat, könyvelő voltam egy gyógyszerekkel foglalkozó cégnél, de a cég összeolvadt egy nagyobbal. De nem csak azért jöttem akkor Mujinba. Ha Hwi, akivel akkor együtt élttem, velem lett volna még, nem jöttem volna Mujinba.

- Azt mondják, megházasodott - mondta Pak.

- Igen, és maga?

- Még nem. Azt mondják, szerencsésen házasodott.

- Azt mondják? Miért él még egyedül? Hány éves is?

- Huszonkilenc.

- Huszonkilenc. Szerencsétlen szám, de azért igyekezhetne.

- Ahogy mondja - vakargatta a feje búbját Pak. Négy évvel ezelőtt huszonkilenc éves voltam, akkor hagyott el Hwi, és akkor halt meg a későbbi feleségem első férje.

- Nem történt semmi rossz? - kérdezte Pak, aki tudott korábbi mujini utazásaimról.

- Nem. Valószínűleg előléptetnek, ezért kivettem pár nap szabadságot.

- Ez remek. Azt mondják, hogy ön a legsikeresebb ember a felszabadulás óta, aki a mujini középiskolában végzett.

- Én? - mosolyodtam el.

- Ön és Cho, az osztálytársa.

- Akivel annyit voltam együtt?

- Igen, tavaly letette a hivatalnokvizsgát, és most a helyi adóhivatalt vezeti.

- Igazán?

- Nem tudta?

- Nem sok hírem volt róla mostanában. Régóta dolgozik az adóhivatalban?

- Igen.

- Hát ez csodás! Lehet, hogy ma este meglátogatom.

Cho barátom alacsony, sötét bőrű ember volt. Én magas és fehér bőrű, ezért gyakran mondta nekem, hogy kisebbségi érzése van mellettem. „Egyszer régen élt egy fiú, akinek a tenyerén szerencsétlenséget jelöltek a vonalak. A fiú a körmeivel átrajzolta szerencsésre a vonalakat, és végül boldogan élte le az életét.” Az ilyen történetek tetszettek Chónak.

- Mivel foglalkozik? - kérdeztem Paktól, de ő elvörösödött, és mintha szégyellte volna, azt motyogta, hogy a régi iskolánkban tanít.

- Hát nem jó dolog az? Jut ideje olvasni. Én mostanában egy folyóiratot sem tudok elolvasni. Mit tanít?

Pak felbátorodott a szavaimon, és csengő hangon mondta:

- Koreai nyelvet tanítok.

- Remek. Jól járt az iskola, hogy ilyen tanárt talált, mint maga.

- Hát nem igazán. Annyian végeznek mostanában a tanárképző főiskolákon, hogy az én papírommal nehéz állást találni.

- Igazán?

Pak szó nélkül, keserűen elmosolyodott.

Vacsora után ittunk egy-két pohárral, és elindultunk Cho háza felé. Sötétek voltak az utcák. Ahogy átmentünk a hídon, a fák homályos tükörképét láttam a vízben. Emlékszem, egyszer ugyanezen a hídon átkoztam el ezeket a göcsörtös fákat. Úgy álltak ott, mintha rám ugranának, amint elkiáltom magamat. Milyen jó lenne, ha nem lennének fák ezen a világon, gondoltam akkor.

- Minden olyan, mint régen - mondtam.

- Valóban? - motyogta Pak.

Cho nappalijában már négy vendég volt. Cho szinte fájdalomosan szorította meg a kezemet, arca simább lett és világosabb.

- Gyertek és üljetek le! Bocsánat a rendtelenségért... Gyorsan feleséget kellené találnom.

A szoba egyáltalán nem volt piszkos.

- Még nem házasodtál meg? - kérdeztem.

- A jogtudományi könyvekkel bajlódtam, és így alakult. Ül csak le!

Először bemutatott a vendégeinek. Három férfi az adóhivatalból, a negyedik, egy nő, Pakkal váltott néhány szót.

- Ne titkozatoskodjatok! Ha kisasszony, bemutatom régi osztálytársamat, Yun Hwijungot, az egyik nagy szülői gyógyszergyár vezetőjét. Ha Insuk kisasszony pedig középiskolánk zenetanárnője, a szülői zeneművészeti főiskolán végzett tavaly.

- Szóval együtt tanít Pakkal? - kérdeztem, kettejükre mutatva.

- Úgy van - mondta a nő és elmosolyodott, Pak pedig bólintott.

- Mujinből származik?

- Nem, csak az iskola miatt vagyok itt, egyedül.

Karakteres arca volt a nőnek. Ovális, nagy szemmel és fakó bőrrel. Összességében finomságot sugárzott, de ezt csökkentette magas ornyerge és telt ajka. Az orra és ajka keltette benyomást elmélyítette magas, határozott hangja.

- Miből diplomázott?

- Énekből.

- Nagyon szépen tud zongorázni is - mondta Pak figyelmesen.

Cho is csatlakozott:

- Nagyon jól énekel. Kivételes szoprán hangja van!

- Szóval szoprán? - kérdeztem.

- Igen, a diplomakoncerten a *Pillangókisasszony*ból énekeltem, a „Lásd egy szép nap végére”-t - mondta olyan hangon, mintha nosztalgiával gondolna az eseményre.

A padlón selyempárnák heverték, és azokon kártyalapok. Mujin. Mint régen, mikor délben keltem, az ajkamra égett a cigaretta, szemem karikás a füstjétől,

szerencsétlen nap. Kártyalapok, mint az asztalnál, ahol pénzben játszottam, kártyák, melyek elernyesztettek, csak a fejem égett, és az ujjaim remegtek.

- Kártyák, kártyák – suttogtam, feemeltem az egyiket, majd visszadobtam.

- Játszunk pénzben? – kérdezte az egyik férfi az adóhivatalból.

Nem volt kedvem: – Talán legközelebb.

A férfi az adóhivatalból elvigyorodott. Cho kiment a szobából, de rögtön vissza is jött. Rövid idő múlva italokat hoztak be.

- Meddig maradsz?

- Körülbelül egy hétig.

- Miért nem hívtál meg az esküvődre? Nem mintha elmehettem volna, úgy lefoglal a munka az adóhivatalban.

- Tudom, hogy figyelmetlen voltam, de amikor te házasodsz, azért küldj meghívót.

- Ne aggódj, még az idén megkapod.

Nem volt valami habos a sör, amit ittunk.

- A gyógyszergyárban gyógyszereket gyártanak, igaz?

- Igen.

- Akkor neked nem kell félned a betegségetől.

Az adóhivatalnokok úgy csapkodták hosszasan a térdüket a nevetéstől, mint-ha a világ egyik leghumorosabb viccét hallották volna.

- Pak, igazán népszerű tanár lehetsz. Itt laksz ötpercnnyire, de soha nem látogatsz meg.

- Gondoltam rá, de...

- Azért Ha tanárnőtől tudok mindenről. Ha tanárnő, igyon egy pohár sört! Nem alkohol ez. Általában nem ilyen félenk.

- Jól van, majd töltök magamnak egy keveset.

- Ivott már sört?

- A főiskolán. Egyszer bezárkóztunk a barátaimmal, sojut is ittunk.

- Nem tudtuk, hogy zugivó.

- Nem azért ittam, mert kívántam, hanem mert ki szerettem volna próbálni az ízt.

- És hogy ízlett?

- Nem tudom. Amint letettem a poharat, el is aludtam.

Nevettek mind. Pakon látszott, hogy szeretett volna mosolyt erőltetni az arcára.

- Mindig is mondtam, az a jó Ha tanárnőben, hogy mindig milyen érdekesen mondja el, amit mond.

- Nem szándékosan akarok érdekesen beszélni, a főiskolán is így beszéltem.

- És itt van a rossz tulajdonsága. Nem mondaná kevesebb szer, hogy „a főiskolán is”? Csak féltékennyé teszi azokat, akik, hozzám hasonlóan, nem jártak főiskolára.

- Elnézést kérek.

- Énekel egyet, hogy megbocsássunk?

- Az jó lenne!
- De még milyen jó!
- Csak egy dalt!

Mindenki tapsolt, de a tanárnő habozott.

- Szöulból jött vendégünk van. Azt énekelje, amit a múltkor! - sürgette Cho.
- Rendben.

Szinte kifejezéstelen arccal kezdett énekelni, csak az ajka mozgott. A hivatalnokok az ujjukkal dobolták a dal ritmusát. A „Mokpo könnyei”-t énekelte. Azon gondolkodtam, hogy mennyire hasonlít egymásra a „Lásd egy szép nap végre” és a „Mokpo könnyei”. Miért énekel az áriákhoz szokott torok egy ilyen népszerű dalocskát? Hiányzott a dalból a harsányság, hogy ő énekelte, és nem egy prostituált, mint általában. Nem volt olyan érdes és érzelgős. Ahogy ő énekelte, nem dalocska volt többé, de nem is ária. Teljesen új dal lett. Nem a sajnálkozás szólalt meg benne, mint az ilyen dalokban általában, hanem valami sokkal szívbe markolóbb. Még a „Lásd egy szép nap végre”-nél is szívbe markolóbb. A kuszált hajú, örült asszony hideg mosolya járta át a dalt, és, mindennél inkább, Mujin rothadó hullájának szaga.

Mikor befejezte a dalt, buta mosolyt erőltettem az arcomra, és tapsoltam. Úgy láttam, Pak már indulna. Mikor feltápáskodott, találkozott a tekintetünk, mint ha rám várt volna. Valaki marasztalta, de ő mosolyogva utasította el.

- Elnézést, hogy először távozom. Holnap is látjuk egymást! - mondta.

Cho kikísérte a kapuig, én is lementem az utcára. Még nem jártunk mélyen az éjszakában, de az utca már kihalt volt. Valahonnan kutyaugatás hallatszott, szemetet majszoló patkányok futottak el megriadva árnyékunktól.

- Ugye szereti Ha tanárnőt? - kérdeztem, de Pak megint csak keserűen mosolygott.

- Van valami közte és Cho között?

- Nem tudom, de úgy látom, Cho a feleségnek alkalmas nők között tartja őt számon.

- Ha szereti, mutassa ki az érzelmét. Ne rontsa el!

- Hát talán... - Pak dadogott, mint egy gyerek. - Csak szégyen, hogy ilyen dalokat énekel azoknak a nyárspolgároknak. Ezért is jöttem el.

Halkan beszélt, hogy a dühét elfojtsa.

- A klasszikus és a népszerű daloknak is megvan a helyük. Nem szégyen ez.

Ezzel a hazugsággal próbáltam megnyugtani. Pak hazament, én pedig visszatértem a „nyárspolgárokhoz”. Mujinban mindenki így gondol a többiekre. Én meg azt tartom, hogy minden, amit mások tesznek, csak haszontalan játék, olyan, mintha nem tettek volna semmit.

Már mélyen benne jártunk az éjszakában, amikor mindannyian feltápáskodtunk. Cho erősködött, hogy maradjak nála, de nekem eszembe jutott a másnap reggeli kényelmetlenség, és határozottan menni akartam. A hivatalnokok szétszéledtek, és a végén csak mi maradtunk ketten a tanárnővel. Átkeltünk a hídon. A sötét tájban fehéren húzódott a folyó, vége a ködbe veszett.

- Nagyon szép itt éjjel - mondta a tanárnő.
- Igazán? Nem mindennapi - mondtam.
- Tudom, hogy miért mondja ezt - mondta.
- Biztosan tudja, hogy miért?
- Azt hiszem.

Átértünk a híd túloldalára, ahol el kellett válnunk egymástól. Ő a folyóparti úton ment tovább, én egyenesen.

- Arra megy? Hát akkor... - mondtam.

- Jöjjön még velem egy kicsit! Olyan csönd van itt, hogy félek - mondta remegő hangon.

Megint ott sétáltunk egymás mellett. Hirtelen közel éreztem magam hozzá. Attól fogva, hogy ott álltunk a hídon, és félelemtől remegő hangon kérte, hogy kísérjem tovább, úgy éreztem, belelépett az életembe. Mint minden barátom, akiket ma már talán meg sem ismernék, akiket néha megsebeztem, de akik még többször sebeztek meg engem.

- Amikor először megláttam, hogy is mondjam, érezni lehetett magán Szöul szagát. Mintha már találkoztunk volna. Nagyon furcsa? - mondta hirtelen.

- Népszerű dal - mondtam.

- Igen?

- Miért énekel ilyen dalt?

- Mindig ezt kérik tőlem - mondta, és finoman nevetett, mintha kényelmetlenül érezné magát.

- Túlságosan beleavatkozom a dolgába, ha azt mondom, hogy nem kell velük lennie, ha nem akar ilyen dalokat énekelni?

- Elhatároztam, hogy nem megyek többé hozzájuk. Értéktelen társaság.

- Akkor miért ment eddig?

- Unalomból - mondta erőtlenséggel.

Unalom. Igen, ez a legmegfelelőbb kifejezés.

- Pak azt mondta az előbb, hogy azért megy el, mert nem akarja hallani, hogy ilyen dalokat énekel.

Az arcát kerestem a sötétségben.

- Pak tanár úr túlságosan fenn hordja az orrát - mondta, és hangosan nevetett, mint aki jól szórakozik.

- Rendes ember - mondtam.

- Igen, túlságosan is rendes.

- Nem gondolt már arra, Ha tanárnő, hogy Pak szerelmes magába?

- Jaj, ne hívjon már folyton Ha tanárnőnek! Akár a bátyám is lehetne.

- Akkor hogyan szólítsam?

- Hívjon a vezetékneveimen! Insuk.

- Insuk, Insuk - mondogattam halkán. - Jobb így. Miért kerüli ki a kérdésemet, Insuk?

- Milyen kérdést? - kérdezte nevetve.

A rizsföldek mellett sétáltunk. Nyári éjjel, közel s távol brekegték a békák a rizsföldek felől, olyan hangon, mintha kagylókat dörzsöltek volna egymáshoz, aztán hirtelen úgy éreztem, hogy a hang számtalan pislogó csillaggá változik. Furcsa érzés volt, ahogy a hangból kép lett. Miért voltam ennyire összezavarodva? Nem akkor hallottam a brekegést, amikor megpillantottam a fényes csillagokat, amint szinte lezúdul a fényük az égről. Felnéztem a csillagokra, és egyre élesebben, tisztán láttam a lebénító távolságot, ami engem a csillagoktól elválasztott, és azt a távolságot is, ami a csillagokat egymástól elválasztja. Megbabonázott a megközelíthetetlen ösvény látványa, némán és mozdulatlanul álltam, csak a szívem ugrott ki majdnem a helyéről. Miért ilyen nehéz elviselni? Miért nem tudom elviselni a számtalan pislákoló csillaggal telehintett ég látványát?

- Mire gondol? - kérdezte a nő.

- A békák brekegésére - mondtam és felnéztem az égre. A leszálló köd lassan elhomályosította a csillagokat.

- A békabrekegés. Valóban. Azt hittem, a békák csak éjfél után kezdenek el brekegni Mujinban.

- Éjfél után?

- Igen. Éjfélkor, ahol lakom, a háziúr kikapcsolja a rádióját, és attól fogva hallom a békák brekegését.

- Miért marad fenn olyan sokáig?

- Előfordul, hogy nem tudok aludni.

Nem tud aludni. Igaz lehet.

- Szép a felesége? - kérdezte hirtelen.

- Az enyém?

- Igen.

- Szép - válaszoltam mosolyogva.

- Boldog? Sok pénze van, szép felesége, kedves gyerekei...

- Nincsenek gyerekeim, úgyhogy egy kicsit kevésbé vagyok boldog, gondolom.

- Hány éve házas, hogy nincsenek gyerekei?

- Valamivel több, mint három éve.

- Miért van egyedül, amikor nem üzleti okból utazik?

Miért kérdezzet ilyeneket? Elmosolyodtam.

- Ezentúl bátyámként fogom kezelni. Elvisz Szöulba? - kérdezte valamivel élénkebb hangon.

- Szöulba akar menni?

- Igen.

- Nem szereti Mujint?

- Megőrülök itt. Megőrülök ebben a pillanatban. Szöulban sok az ismerősöm a főiskoláról... Belehalok, ha nem mehetek Szöulba.

A nő megmarkolta a karomat, de rögtön el is eresztette. Ez hirtelen felizgattott. Összeráncoltam a homlokomat, ráncoltam és ráncoltam. Az izgalom elmúlt.

- Akárhova is megy, más lesz, mint a főiskolán. Insuk, maga nő, és ezért mindenhol úgy fogja érezni, hogy megőrül, amíg saját családjá nem lesz.

- Gondoltam erre, de most úgy érzem, akkor is megőrülnék, ha családom volna. Akkor sem élnék itt, ha lenne egy férfi, akit szeretek. Könnyörögnék neki, hogy menjünk el innen.

- Az én tapasztalataim szerint Szöulban sem könnyű az élet. Felelősség felelősség hátán.

- De itt nincs felelősség és felelőtlenység sem! Szöulba akarok menni. Elvisz magával?

- Gondolkodom rajta.

- Megígéri?

Csak mosolyogtam. Elértünk a házához.

- Mit tervez holnap? - kérdezte.

- Reggel valószínűleg meglátogatom az anyám sírját. Aztán nincs semmi tervem, talán lemegyek a tengerhez. Van ott egy ház, ahol régen laktam.

- Miért nem megy délután?

- Miért?

- Én is szeretnék menni. Holnap szombat, csak délig tanítok.

- Legyen úgy!

Megbeszéltük, hogy mikor és hol találkozunk másnap, és elváltunk. Furcsán levertnek éreztem magam, lassan sétáltam vissza a sötét utcákon nagyném házáig.

Mikor bebújtam a takaróm alá, megszólalt a kijárási tilalmat jelző sziréna. Hirtelen, hangosan szólalt meg, és csak sokára hallgatott el. Minden dolgot, minden gondolatot magába szívott a sziréna. Nem maradt semmi a világon, csak a sziréna. Úgy tűnt, addig fog szólni, hogy már a hangját sem lehet majd hallani, de hirtelen erejét veszítette, és hosszú nyögéssel elhalt. Megint életre keltek a gondolataim. A beszélgetésre gondoltam a nővel. Sok mindenről beszéltünk, de csak néhány dolog maradt meg a fülemben. Végül az is, ami maradt, a fülemből a fejembe, és a fejemből a szívembe került, és elgondolkoztatott, hogy mennyi marad meg ezután. Lehet, hogy minden eltűnik. Lassan kell gondolkodnom. Azt mondta, Szöulba akar menni. Önsajnálata volt a hangjában, amikor ezt mondta. Hirtelen át akartam ölelni, és... Nem, egyedül ez a vágy marad meg a szívemben. Aztán amikor elhagyom Mujint, ez is kitörlődik. Nem tudtam elaludni. Talán azért sem, mert napközben szunyókáltam egyet. Elszívtam egy cigarettát a sötétben. A falra akasztott fehér ruhákat néztem, melyek, mint bús szellemek bámultak rám. Odahamuztam a fejemtől nem messze, ahonnan majd reggel könnyen el lehet takarítani. Valahol megszólaltak a békák „akik csak éjfél után kezdenek el itt brekegni”. Egyet ütött az óra. Kettőt ütött az óra. Hármát ütött az óra. Négyet ütött az óra. Kicsit később megszólalt a kijárási tilalom végét jelző sziréna. Vagy az óra vagy a sziréna nem volt pontos. Hirtelen, hangosan szólalt meg a sziréna, és nagy sokára hallgatott el. Minden dolgot, minden gondolatot magába szívott a sziréna.

réna. Nem maradt semmi a világon, csak a sziréna. Úgy tűnt, addig fog szólni, hogy már a hangját sem lehet majd hallani, de hirtelen erejét vesztette, és hosszú nyögéssel elhalt. Valahol férjek és feleségek közösültek. Nem, nem férjek és feleségek, hanem azok a nők és a vendégeik. Nem tudom, miért voltak ilyen nevetséges gondolataim. Aztán elnyomott az álom.

HOSSZÚ TÖLTÉS A TENGERIG

Reggel eső szemerkélt. Reggeli előtt esernyőt ragadtam, és meglátogattam anyám sírját a környékbeli hegyekben. A térdemig felhajtottam a nadrágom szarát, és az esőben borultam le anyám sírja előtt. Igazán szülőtisztelő fiút csinált belőlem az eső. A sír körül gyomlálva eszembe jutott apósom, aki visszhangzó, mély nevetéssel telefonál fontos embereknek, hogy belőlem igazgató legyen. Legszívesebben beleugrottam volna a sírba.

Úgy döntöttem, hogy visszafelé a fűvel benőtt töltésen lévő utat választom, bár ez egy kis kerülőt jelentett. A szél ködfátyollá fújta össze az esőt. Remegett a táj. Becsuktam az esernyőmet. Ahogy a töltésen gyalogoltam, a lejtőjén gyerekeket láttam, akik valószínűleg az iskolába tartottak. Néhány felnőtt is volt közöttük, és egy rendőr esőkabátban, aki cigarettázva guggolt, és a távolba nézett. Egy idősebb asszony nyelvét csettintve kivált a tömegből.

Lementem a lejtőn, és megkérdeztem a rendőrt:

- Mi történt?
- Öngyilkosság - válaszolt a rendőr minden érzelemtől mentes hangon.
- Ki volt az?
- Egy prostituált a városból. Ha eljön a nyár, páran megölik magukat közülük.
- Valóban?
- Kemény lány volt, azt hittem túléli, de ő is csak ember.
- Valóban.

Lementem a folyópartra a diákok közé. A holttest arccal a folyó felé nézett, ezért nem csak a dauerolt haját láttam, meg kövérkés, fehér végtagjait. Vékony vörös pulóvert és fehér inget viselt. Hideg lehetett hajnalban. Vagy csak szerette ezeket a ruhákat. Fehér, virágmintás gumicipőn pihent a feje. Élettelen, ernyedte kezétől nem messze egy fehér zsebkendő hevert a sárban valamire tekeredve. A gyerekek a folyóban álltak, felém fordulva, hogy megnézzék a holttest arcát. Kék iskolai egyenruhájuk visszatükröződött a vízen. Mint kék zászlók a holttest körül. Akit, úgy éreztem hirtelen, megkívánok. Sietve hagytam ott a helyszínt. Elsiettem.

- Nem tudom, mit vett be, de talán még... - mondtam a rendőrnek.
- Az ilyen nők ciánt szoktak. Nem szórakoznak néhány szem altatóval. Ezt azért megköszönhetjük nekik.

Eszembe jutott, hogy azon gondolkoztam a Mujinba tartó buszon, hogy egy új altatót kellene kifejleszteni. A nap ártatlan ragyogásából, a bőrnek rugalmasságot adó levegő hidegéből és a tengeri szél sójából, ha ebből altatót készíthet-

nénk... De talán már létezett ilyen tableta. Eszembe jutott, hogy múlt éjjel talán azért nem tudtam elaludni, azért hánykolódtam az ágyamban, mert a halott asszony utolsó óráiért virrasztottam. Akkor vette be a gyógyszert, amikor megszólalt a sziréna, és én elaludtam. Hirtelen a részemnek éreztem a nót. Leráztam az esőt az esernyőről, és visszamentem nagynénémhez. Ott egy üzenet várt rám Chótól, az adóhivatal vezetőjétől.

„Ha nincs más dolgod, nézz be hozzám!”

Megreggeliztem, és elmentem az adóhivatalba. Már nem esett, de az ég még mindig be volt borulva. Tudtam, hogy mire készül Cho. Meg akarta mutatni magát, amint ott ül az irodájában. De lehet, hogy nem voltam igazságos. Nézzük máshogy! Kielégítette a munkája? Valószínűleg igen. Cho Mujinba való volt. De nézzük megint csak máshogy! Jól ismerni valakit - ha úgy teszünk, mintha nem ismernénk jól a másikat, rosszul járunk. Azért kritizálhatunk vagy ítéltünk meg embereket, mert ismerjük őket.

Cho a székén legyezte magát, a zakóját levette, a nadrágját térdig felhajtotta. Ápolatlannak látszott, és amikor olyan mozdulatokat tett, hogy megmutassa milyen büszkén ült forgószekén, megsajnáltam.

- Nem vagy elfoglalt? - kérdeztem.

- Nekem nincs semmi dolgom

Nem volt azonban olyan szabad, mint amilyennek mutatta magát. Többen is jöttek közben iratokkal, hogy az aláírását kérik, és az iratok felhalmozódtak mellette, intézkedésre várva.

- Hó vége van, és szombat, ezért kicsit elfoglaltak vagyunk - mondta.

Az arcán látszott, büszke, hogy elfoglalt. Elfoglalt. Így éltem én is Szöulban, de nekem arra sem volt időm, hogy büszke legyek rá. Cho mutatta meg az itteniek életművészetét. Ügyetlenül voltak elfoglaltak. Az ügytelenséget - akár a lopásban is - mindig is szánalmasnak és bosszantónak tartottam. Erősebb lesz az ember, ha a dolgait akadályok nélkül és hatékonyan végzi.

- Vonzónak tartod Ha tanárnőt? - kérdeztem.

- Vonzónak? - nevetett mély hangján. - Hát ennyire becsülsz engem?

- Mennyire?

- Hát ide figyelj, ha te elvehettél egy gazdag és befolyásos özvegyet, én miért érjem be egy kis zenetanárnővel, aki ki tudja, honnan vetődött ide? - tetszelgett abban, amit mondott, tele szájjal nevetett.

- Elég jól élsz, nem mindegy, ha koldus is? - kérdeztem.

- De mindegy, de nem is erről szól ez a világ. Nekem nincsenek kapcsolataim, ezért olyan feleséget kell szereznem, akinek van - válaszolt, és úgy beszélt, mintha összeesküvők volnánk.

- Nevetséges ez a világ. Mennyi házasságközvetítő keresett meg, mikor letettem a hivatalnokvizsgát... De olyan ajánlatokkal álltak elő, amelyeken gondolkodni sem volt érdemes. Azt képzelik a nők, hogy elég a férfiaknak, ha van rajtuk egy lyuk. Nevetséges.

- A tanárnő is csak egy közülük?

- Tipikus példa. Megőrjít, hogy nem hagy nekem békét.
 - Elég okosnak láttam.
 - Okosnak okos, de a családi hátterével nem dicsekedhet. Ha holnap meghalna, senki nem utazna ide miatta.
- Nagyon szerettem volna már találkozni azzal a nővel. Arra gondoltam, hogy most valahol a halálán van, látni akartam.
- Pak, aki semmit se tud, szereti - mondta Cho vigyorogva.
 - Pak? - úgy tettem, mint aki meglepődik.
 - Szerelmes leveleket ír a nőnek, aki mindet megmutatja nekem. Mintha nekem írna Pak szerelmes leveleket.
- Már egyáltalán nem is akartam látni a nőt, de aztán egy pillanat alatt visszatért a vágy.
- Múlt tavasszal elvittem a nőt egy buddhista templomba. Rá akartam bírni a dologra, de azt mondta a kis ravasz, hogy házasság előtt nem lesz semmi.
 - És?
 - Csak feldühített.
- Köszönetet mondtam magamban a nőnek.
- Mikor eljött az ideje, hogy találkozzunk, lementem a töltéshez, mely nem volt messze a városközponttól. Messziről lehetett látni egy sárga napernyőt. Ő volt. Egymás mellett sétáltunk a felhős ég alatt.
- Sok mindent kérdeztem ma magáról Pak tanár úrtól.
 - Tényleg?
 - Mit gondol, mi volt a legfontosabb kérdés?
- Nem tudtam kitalálni. Ő meg csak kuncogott, de végül elmondta:
- Megkérdeztem, hogy milyen típusú a vére.
 - A vérem?
 - Lehet, hogy ez furcsa, de én hiszek a vértípusokban. Ha az embereket meghatározza a vértípusuk - és a biológiai könyvekben ezt olvashatjuk, nem? -, akkor egy kézen is megszámolható, hogy hányfajta ember létezik.
 - Ez nem hit, ez naivítás.
 - Nekem már csak ilyen a vértípusom.
 - Milyen típus?
 - Buta típusnak nevezik.
- Erőltetve neveltünk a füledt levegőben. A profilját néztem. Már nem nevelt, egyenesen nézett maga elé a nagy szemével, az ajka feszes, az orra hegyén egy izzadságcsepp. Úgy követett, mint egy gyerek. Megfogtam a kezét. Összerezázkodott, vagy tévedtem? Elengedtem a kezét. Aztán egy kis idő múlva újból megfogtam. Most már nem rázkódott össze. Összekulcsolódó tenyereink között finom szellő fújt keresztül.
- Miből él meg, ha Szöulban lesz? - kérdeztem.
 - Ha ilyen jó bátyja van az embernek, az a gondját viseli - mondta, és rám mosolygott.
 - Sok a házasodó ember... Nem lenne mégis jobb, ha hazamenne?

- Annál már itt is jobb.
- Akkor maradjon itt...
- Hát mégsem visz magával?

Az arca eltorzult, eltaszította a kezemet. Magam se tudtam, hogy mit akarok. Valójában már nem voltam abban a korban, hogy csupán az érzelmek és érzések határozzák meg az életemet. Nemcsak számításból vettem el a „gazdag és befolyásos özvegyet”, ahogy Cho mondta nem is olyan régen, de a végén valóban azt éreztem, hogy minden jól alakult. Másfajta szerelmet éreztem a mostani feleségem iránt, és mást az iránt az asszony iránt, aki előtte elhagyott. De ahogy ott sétáltunk a ködös ég alatt a töltésen, mely a tenger felé húzódott, megint megfogtam a nő kezét. A házról beszéltem neki, ami felé tartottunk. Az egyik évben egy szobát vettem ki abban a házban, hogy kitisztítsam a tudómet. Miután meghalt az anyám. Egy évet töltöttem a tengerparton. Akkoriban könnyedén írtam le a leveleimben a „magányos” szót. Ez ugyan egy elkoptatott, halott szó, ami már nem vált ki érzelmeket az emberekből, de akkor csak ez a szó jelentett számomra valamit. A séta a homokos parton, az üresség, amit akkor éreztem, amikor nappali alvásomból felriadva letöröltem a hideg verejtéket a szemöldökömről, a szorongás, amivel a tenger szálnalmas jajgatására vártam, és ahogy a kezemmel próbáltam leszorítani dörömbölő szívemet, mihelyt felébredtem egy rémálomból, mindez úgy tapadt az életemhez, mint az osztriga kagylója, és ezért foglalhattam össze az életemet a „magányos” szóval, s ez így, utólag, már elvesztette a jelentését. Mit érezhetett az, aki olyan városban élte elfoglalt életét, ahol el sem tudta képzelni a tengert, amikor a „magányos” szót olvas-ta egy olyan levélben, amelyet egy kifejezéstelen arcú postás nyújtott át neki? Ha ilyen, tengerparton írt levelet kaptam volna a városban, vajon milyen érzésekkel válaszoltam volna az érzelmekre, amelyek ebben az egy szóban sűrűsödtek össze? Egyáltalán, szükség lett volna az együttérzésemre? Ószintén szólva, akkor is ezek a kételyek és kérdések gyötörtek, amikor az íróasztalomhoz léptem, hogy ilyen leveleket írjak, és a válaszom mindig nem volt a kérdésekre. Ennek ellenére megírtam azokat a leveleket a „magányos” szóval, és a képeslapokon, amiket küldtem, a sötétkék tenger volt látható.

- Kinek írta a legelső levelét? - kérdeztem.

- Levelet? Nincs is csodálatosabb dolog, mint levelet kapni! Kinek írhattam? Egy magányos embernek, mint amilyen maga.

A kezembe csúsztatta a kezét. Úgy éreztem, mintha a keze mondta volna azokat a szavakat.

- Akárcsak maga - mondtam.

- Igen.

Egymásra néztünk és elmosolyodtunk.

Megérkeztünk a házhoz. Az eltelt idő nem hagyott nyomot a házon, és a benne élő embereken. A háziúr úgy fordult hozzám, mint régen, és én megint a régi önmagam lettem. Ajándékokat adtam a háziúrnak és a feleségének, ők pedig odaadták a régi szobámat. A szobában elragadtam a nőtől a türelmetlenségét,

mint kést a felénk szaladó embertől, aki elkeseredettségében szúrna, ha senki nem venné el tőle a kést, elragadtam a nőtől a türelmetlenségét. Nem volt már szűz. Kinyitottuk az ablakot, és sokáig feküdtünk ott szótlanul a kíméletlen tengert figyelve.

- Szőulba akarok menni, nincs más - mondta később. Jelentés nélküli ábrákat rajzoltam az arcára az ujjaimmal.

- Vannak jó emberek ezen a világon? - kérdeztem, és közben megint meggyújtottam a cigarettát, amit eloltott a szobába hatoló tengeri szél.

- Szemrehányást teszel nekem? Ha nem érzed úgy, hogy jók, nem is lesznek jók.

Buddhisták vagyunk, gondoltam.

- Maga jó ember?

- Csak amíg hiszel bennem, Insuk.

Megint azt gondoltam, hogy buddhisták vagyunk. Kicsit közelebb húzódtam hozzám.

- Menjünk le a partra! Énekelni fogok magának - mondta, de nem mozdultunk.

- Menjünk le a partra! Túl meleg van itt.

Felkeltünk, és kimentünk. A homokos parton sétáltunk, és leültünk egy sziklára, ahonnan nem látszottak a házak. Jöttek a hullámok, a habot hordozva, amit a lábunk előtt terítettek ki.

A nő hozzám szólt, és én felé fordítottam a fejemet.

- Gyűlölte valaha is önmagát? - kérdezte erőltetett természetességgel. Elgondolkodtam és bólintottam.

- Mikor a szobatársam elmondta, hogy horkolok. Nem akartam élni többé. Azért mondtam, hogy nevessen, de ő csak csöndesen bólintott.

- Nem akarok Szőulba menni - mondta egy idő múlva.

Kértem, hogy adja a kezét. Megszorítottam, és azt mondtam:

- Ne mondjunk egymásnak hazugságokat!

- Nem hazugság - mondta mosolyogva. - El szeretném énekelni magának a „Lásd egy szép nap végére”-t.

- De ma felhős az ég - mondtam, és az elválásra gondoltam, amiről az ária szól. Ne váljunk el egymástól egy felhős napon. Nyújtsuk ki a kezünket, és ha van valaki, aki megfogná, húzzuk őt közel magunkhoz. Azt akartam mondani neki, hogy szeretem, de a szeretni szóban rejlő esetlenség elhessegette a vágyamat, hogy kimondjam.

Este, sötétedéskor értünk vissza a városba. Mielőtt megérkeztünk, a töltésen csókolóztunk.

- Csak figyelmeztetem, hogy azt tervezem, amíg itt van, élvezetes szerelmi kalandban lesz részem - mondta, mielőtt elváltunk.

- Én vagyok az erősebb, ezért Szőulban fogja magát találni hamarosan - mondtam.

Mikor visszaértem a nagynénémhez, megtudtam, hogy Pak ott járt. Ott hagyott pár kötet könyvet és egy cetlit: „Arra az esetre, ha unatkozna, amíg Mujinban tartózkodik.” A nagynéném azt mondta, hogy Pak megígérte, később még meglátogat. Elmondtam a nagynénémnek, hogy senkit sem szeretnék látni ma este. Majd azt mondja, hogy még nem értem vissza a tengertől, mondta. Nem akartam semmire sem gondolni. Kértem a nagynénémtől egy kis sojut, és álomba ittam magamat.

Korán reggel felriadtam. A szívem, minden ok nélkül, félelemtől dobogott.

- Insuk - mondtam félálomban, és aztán aludtam megint.

ÖN MOST ELHAGYJA MUJINT

A nagynéném ébresztett fel. Későig aludtam. A nagynéném egy táviratot nyomott a kezembe: „Részt kell venni a 27-i ülésen. Azonnal gyere. Young.” 27-e, az holnapután, Young pedig a feleségem. Még egy ideig a párnán pihentettem a fájós fejemet. Levegő után kapkodva lélegeztem. Próbáltam egyenletesebben. A feleségem távirata tisztán elém idézte az összes cselekedetemet és gondolatomat, mióta Mujinba jöttem. Mindent az előítéleteimnek köszönhettem. Legalábbis a feleségem távirata szerint. Nem, ráztam meg a fejemet. Mindenről az utazó szabadság tehet, mondta a távirat. Nem, ráztam meg a fejemet. Idővel minden eltűnik az emlékezetből, mondta a távirat. Nem, a sebek megmaradnak, ráztam meg a fejemet. Sokáig vitatkoztunk. Végül megegyeztünk, én és a távirat. Csak egyszer, csak egyszer és utoljára tegyük fel, hogy mindez így van, Mujin, a köd, őrlítő magány, a népszerű dalok, a prostituált öngyilkossága, árulás és felelőtlenség. Csak most utoljára. Tényleg csak egyszer. Aztán megígérem, hogy a rám ruházott felelősség kötelékében fogok élni. Állapodjunk meg ebben, távirat. Én esküszöm, betartom. Megegyeztünk.

Aztán hátat fordítottam a táviratnak, és tekintetét kerülve levelet írtam. „Hirtelen vissza kell mennem Szöulba. Magam akartam elmondani, de a beszéd mindig váratlan irányt vesz, ezért inkább írok. Egyszerű leszek. Szeretlek. Azért mert saját magam vagy, régi énem, amit még mindig szeretek, akármilyen erőtlennül. Mindent megtettem, hogy olyanná váljak, amilyen most vagyok, ezért nem fogok takarékoskodni az erőmmel, hogy kihúzzalak a napfényre. Bíz bennem! Amint mindent elintézttem Szöulban, értesítelek, és akkor majd hagyd ott Mujint, és gyere Szöulba! Boldogok lehetnénk együtt.” Ezt írtam, és újraolvastam. Aztán megint újraolvastam. Aztán széttéptem.

Ültem a zötykölődő buszon, és az út mentén egy fehér táblát láttam. „Ön most elhagyja Mujint. Viszontlátásra!” – állt rajta jól látható fekete betűkkel. Nem éreztem mást, csak csontomig hasító szégyent.

1964

KISS MARCELL fordítása

TOMAŽ ŠALAMUN

Csőrét forgatja

Aki elszántan kapirgál, az rátalál.
A két mogyoró után megsejtem majd a harmadikat.
Andjela, az ön dombja vagyok.
A mecklenburgi operából jégeső zúdul rám.
A portások csontját eltöröm.
Épp egy giccses képet nézek, tetején
zászló leng.
A szikla mögött aprócska csecsemő rejtezik.
Jobbra valami üledékes kőzet,
errefele nem legeltek és ittak még a tehenek.
A felszín gyöngyszerű.
A felhőket mintha kémények lehelnék.
Apró békákat látok a karikás leheleteken.
Ágakon járkálok.
A fákról csalogatom őket magamhoz.
Michnik körtepálinkát csöpögtet a kézfejére.
A csöppség nem fogja elmozdítani a követ.
A tatár horda betört Európába, hogy szeretőjére találna.

Az ember szépsége

Az ember szépsége régebbi mint a történelme.
Vannak préselt barackjaink.
Senki se származik tollszárból – kicsi ólból.
Ám tudjuk mégis – elnyomott.

Horizontba vájt építmény.
Semmit se tereltem, ami ne legelt volna magától is.
A freskó fölé feliratos kerek kendőket szegeztem.
Aki látóköretét nem helyezi zálogba,
mivel tudja majd megfizetni azt?

A tónusok nem tudják, micsodák az almák.
A védelem tudja.
Marjad, aki érthető.

A nagy szemfényvesztő mondja a jódnak:
öltözködj, maradj.
Üvegecskéd az önteltek agyagja.
És: a fehér homokon fű sarjad.
Éjszaka óta létezem.

Tej feladása az autóbuszra

A tükörben a nap, szemem a kutyusokon.
Ha belemászol az ezüstös tejeskannába és
fedre fedő borul, vársz majd talán holmi szarvasra,
áfonyára? Az autóbusz ötkor érkezik.
A murva ajándék mindannyiunknak. Ha a kezecske
vékony, oly vékony, hogy nem emeli le a fedelet,
keres-e majd ott benn valaki téged? Jobb kint lenni
a fagyon, mint murvával befedve. Az albinó ugráskor
majdnem nyakát szegte. Magasan,
tábor, zsinórcska. Itt a takarón átfújdogál a szél
Mallarmé térdének fejecskéjére. El is
tűnődöm. Ha bele lennék varrva egy zsákba, aztán
meg ki is cipelne fel engem a Hvárra
és a Milnára, az ottani hegyekre. Vajon görgetniük kell majd?

Naprendszer

Amit a szerelembe fektetsz, az kifizetődik.
Fél tartályhajó pikkely és káposztafej.
A világ összes halpikkelye se tölti meg
a 300 000 tonnányi tartályhajót.
A fa héliuma üres.
A liszt csak startpozíció.
Mivel cementezed a fugákat?
A szájban, az orrlyukakban, a fülekben, nem pattansz el?
Reptében a sirály szóke színné is válhat.
Az öltözék fehérsége fáj.
Lesegítsem a bőrödöt is? Hol gyűrődik?
Mi van a bölcsőkben és a völgyekben?
Hol vannak nővérkéid?
Fájdalommentesen behatolhatok-e a végtelenbe?

Hol van a tollad?
Fáj a stokedli?
Ki verte le a madarak rikító fülét?
Őzike, feküdj!
Csendesen pihenj és nyöszörögj.
A hóban meleg van.
A hangom hova lett?

Levél

Szemüregeit perzseli a favágó.
Róma ékszereit csiszolja.
A pogányok a tésztában vannak.
Szemüket megmentjük.

Habok torlaszolták el az ajkakat és az ajtókat.
A hangot feltartóztatták a liliomok.
Lódarazsak között ültem a gerenda alatt.
Mintha reptéren lettem volna.

Világosan mozdultál a tömegben
mások mögött be a habzó fürdőbe.

Mi ketten együtt szolgáltunk a seregben.
Börtönben vagyok.
A te apád Isten.
Itt ülök a rókák közt.

LUKÁCS ZSOLT fordításai

FÖLDES GYÖRGYI

Az alkimista kemencéje és a Nagy Mű.
Mallarmé két alkimista szonettje

*Ses pures ongles... (Ragyogó körmeit...),
Une dentelle s'abolit... (Egy csipke eltörlődik...)*

Alkímia, hermetizmus és szimbolizmus

Mallarmé úgynevezett hermetikus verseinek recepciótörténete két nagy ágra bontható: az egyik a Jean Royère-kritikától eredeztethető vonal, amely tagadja, hogy tényleges, racionálisan, logikus nyelvi struktúrákkal elmondható jelentést feltételezhetnénk e szövegek mögött, a másik pedig a magyarázó, a jelentésadó vonulat (Thibaudet, Soula, Mauron, Kurt Wais, Beausire írásai).¹

Jelen tanulmányban – csatlakozva e második csoporthoz, bár nem tagadva, hogy e szöveg hangzása, kimondása, mint a kinyilatkoztatás, az igével való teremtés része nemcsak hogy alátámasztja, hanem szinte megalapozza a versek képről nyelvre fordítható jelentését – egyértelmű, koherens interpretációt fűzök majd Mallarmé két hermetikus korszakához tartozó verséhez, továbbá azt próbálom meg bizonyítani, hogy számos szimbólumuk eredetileg is, a költő részéről szándékoltan használt és evidens alkimista jelkép, amely nem minden szempontból hagyja nyitva az értelmezés lehetőségeit.

Mint tudjuk, a hermetikus szó előbb az ezoterikus tudomány titkosságára, majd a szimbolistának nevezett irodalmi művek nehéz megközelíthetőségére utalt, márpedig a hermetizmus e két megjelenési formájának kapcsolata igen erős. Mint Farkas Attila Márton megjegyzi, „...a régi egyiptomi misztérium a szimbólumokban és e szimbólumok alkotta flexibilis szerkezetben élt tovább. Az idők folyamán egy olyan képlekeny, de alapstruktúráját érintetlenül megőrző, hermetikusan zárt rendszer jött létre, amely részint a jelképeken keresztül, részint pedig magán a rendszer szerkezeté révén örökítette át önmagát, nemzedékről nemzedékre. Mindamellet a zártságot növelte, hogy az alkímia nem vallásként, még csak nem is kimondott spirituális irányzatként, hanem egyfajta ősi tudományként jelent meg évszázadokon keresztül, amelyet lehet művelni, hiszen összeegyeztethető a keresztény hittel. [...] Mélyebb felismerései, spirituális tartalma – vagyis maga a misztérium – viszont csak a Művészetet művelő, annak bonyolult szimbolikáját életre keltő egyén számára tárulkozott ki. Ennélfogva az alkímia, mint átélendő misztérium mint spirituális út, szigorúan »egyéni szabott«, individuális szellemi ösvény volt [...] Az egyén világa pedig a megismerésnek e szintjén hermetikusan lezárul, és maga is szimbólumokban társalog a hozzá hasonló beavatottakkal. Csak az érti meg e jelrendszert, aki maga is tagja ennek az egyéni személyesen nem is ismerő, elkülönült egyénekből álló szellemi közösségnek.”²

¹ Charles Chassé: *Les clés de Mallarmé*. Aubier, Éditions Mouton, 1954.

² Farkas Attila Márton: *Az alkímia eredete és misztériuma*. Balassi, Budapest, 2001, 42–43.

A költészetnek ehhez hasonló hermetikus felfogása, a költő mint adeptsus által beszélt nyelv exkluzivitása, szimbólumrendszereszerűsége már az *Hérésies artistiques – L'Art pour tous*-ban megjelenik Mallarménál is, igaz, itt még teljesen metafizikus szemlélettel együtt. Mint Henri Mondor írta: „A költői program, amelyet itt Mallarmé megfogalmaz, a következő: [...] a költészetnek, e fensőbbrendű művészetnek egy titokzatos, hermetikus, arisztokratikus nyelvet biztosítani, amelynek már csupán a látványa is – olvashatatlan betűinek köszönhetően – eltértené az ilyesmire méltatlanokat.”³ Márpedig, ha elfogadjuk az általam javasolt értelmezést, vagyis ha feltételezzük bizonyos költemények alkimista olvasatának jogosságát, a mallarméi szimbólumfogalom kérdése a szokottól eltérő aspektusba helyeződik, hiszen számos esetben eltávolodni látszik a modern szimbólumfogalmaktól a tekintetben, hogy elveszti polivalenciáját, poliszemikusságát. A hermetikus szimbolizmus ezen alkotásaiban – a par excellence hermetikus, tudniillik alkimista fogantatású művekben – jelen levő szimbólumok nehezen érthetősége nem minden esetben alapszik a több jelentésen, hanem gyakran az exkluzivitáson: ezeket a képeket csak a beavatottak érthetik, de azoknak egyértelmű, így egyértelműség szemszögéből összességüket és működésmódjukat szimbolizmus helyett talán inkább szimbolikának kellene neveznünk. Hogy a kettő közötti különbséget megvilágítsuk, a középkori s általában a vallásos szimbolika mechanizmusára, illetve Lloyd James Austin megkülönböztetésére utalnánk.

1. Minden olyan poétika, amelyik azon a hiten alapul, hogy a természet egy másik valóság szimbóluma, eleve transzcendens, szimbolikának nevezendő. Ide kapcsolható még a középkori művészi jelképeknek az egyes isteni misztériumokkal való kapcsolata, azokkal való megfelelése, továbbá az alkimia analogikus gondolkodása. Vö. pl. Hermész Triszmegisztosz szemlélete.⁴

2. Szimbolizmusként tételeződik viszont minden olyan poétika, amely anélkül, hogy felvetné a misztikus transzcendencia kérdését, a természetben olyan, az individuális képzelőerőn alapuló (ám tegyük hozzá: motivált, nem önkényes) szimbólumot keres, amely a költő lelkiállapotát, gondolatait fordítja le más nyelvre, ezeknek megfelelő tárgyakat vagy tárgysorozatot keres.⁵

Úgy is fogalmazhatnánk, Mallarmé szimbólumrendszere ebben a versben több szintből tevődik össze: 1. az alkimista szimbolika elemeiből, 2. az austini definíció alapján még mindig a szimbolika és a szimbolizmus határán álló képrendszerből, amelyben azonban az egyéni képzelet és termékei, a nyelvi játékok inkább az egyéni képzeleten alapuló szimbolizmus felé billentik el a mérleget. Egyébként a szimbolika-szimbolizmus szétválasztás csak elvben valósítható meg abszolút módon: e két metódus már a nem költői okkultizmusban is erősen összekapcsolódik az „*imagináció*”, a képzelet fogalmában, hogy aztán teljesen egyedi módon valósuljon meg a költő általunk elemzendő ún. nyelvi alkímiájában. Itt utalnánk a Mallarmé által is minden valószínűség szerint olvasott okkultista könyvnek, Éliphas Lévi munkájá-

³ Henri Mondor: *Vie de Mallarmé*. Gallimard, Párizs, 1941, 69. Vö. Maár Judit: *L'écriture indéchiffrable. Naissance de la philosophie du langage de Mallarmé (1862–1863), »Feuilles de Salons«*, dir.: Vörös Imre et Maár Judit, Székesfehérvár, 2000, 55–68.

⁴ Bernard Roger: *À la découverte de l'alchimie*. Dangles, 1988, 32.

⁵ Lloyd James Austin: *L'univers poétique de Baudelaire. Symbolisme et symbolisme*. Mercure de France, Párizs, 1956.

nak, *A felsőbb mágia dogmája és rituáléjának* a szubjektum, az imagináció és az ige (a beszéd, a nyelv) kapcsolatát felvázoló néhány mondatára: „*Mi is a princípium? A beszéd alapja, az ige létoka. Mi a kinyilatkoztatás? Hát a beszéd. A lét a princípium, a kezdet; a beszéd a közbülső eszköz; a teljesség vagy a lét fejlődése és beteljesedése pedig a vég: beszélni annyi, mint teremteni. [...] Az imagináció [az akaratot és az intelligenciát kiegészítő diafánia vagy translucidium] tulajdonképpen olyan, mintha a lélek szeme lenne, benne rajzolódna ki, és benne őrződne meg a formák, és benne látjuk a láthatatlan világ visszatükröződéseit, az imagináció a látomások tükré és a mágikus élet külső jele [...] Az imagináció az ige adaptációjának eszköze. Ha az imagináció ésszel társul, akkor jön létre a zseni.*”⁶

E gondolat magyarázata az alkimista világlátás analogikus jellegéből ered, hiszen az valóban nyelvi jelenség is: utótagjának, a *logos* szónak egyik, platonista értelemben vett jelentése: „*az isteni értelem*”, máskülönben: „*az isteni Ige*”, vagyis e két jelentés szintézise: *a szó által kinyilatkoztatott értelem, titkos kapcsolatrendszer*. E titkos megfeleléshálózat nyelvi szinten is megvalósul, ugyanis az alkimisták feltételezik, hogy a fémek egymásra való hatása egyfajta jelrendszeren alapuló kommunikációnak tekinthető. A fémnek egy másik fémmé való átalakítása annyit tesz, hogy – miután hermeneutaként megfejtettük –,⁷ megváltoztatjuk a nyelvét, ugyanúgy, mint Mallarmé a költemény megalkotásakor a hétköznapi nyelvet: ezt szolgálja például a kabbalisztikus fonetika tudománya is.⁸

Jól látszik tehát, hogy az etimológiai szempontból rokon hermeneutika-hermetizmus terminusok kölcsönös alkalmazhatósága a már megszületett szövegek befogadása tekintetében egy bizonyos aspektusból problematikusnak tűnik. Mint hogy a modern – a Schleiermacher utáni – hermeneutika a szöveg, az interpretátum helyett az interpretáló szubjektivitását helyezi a figyelem középpontjába, az alkimista szövegeknél mintha nem venné tekintetbe a szerző azon határozott szándékát, hogy a szövegbe hermetikusan egy – ha nehezen is, de egyértelműen dekódolható – transzcendens jelentést zárjon. Ám ez csak részben igaz: Mallarmé szempontjából egyrészt érdemes az austini értelemben vett szimbolizmus szubjektivitását is tekintetbe venni, másrészt pedig már az alkimista imagináció is rendelkezik viszonylagos jelentéselbizonytalanító, nyitott értelmezést biztosító szereppel. Idézném Roger Munier megjegyzését analógia és a nyelv (isteni és költői nyelv) kapcsolatát illetően: „*A logosz (amely isten és ember közvetítője) első jelentése: ami összegyűjt. A logosz ezen összegyűjtés segítségével történő költői beszéd, mely jelenlétükben nevezi meg a dolgokat, és amely nyitott metaforákká alakítja őket. Ami az ana elótagot illeti, ezt három értelemben szokás használni: olykor mint „távol valamitől”, olykor mint „valami fölött” (...), olykor pedig „visszafelé hátrálást”. Azt is mondhatjuk, távol levő, s egyúttal kiemelkedő logoszként, anakronisztikus vagy időn kívüli logoszként az analógia mint a tiszta kapcsolatok logosza áll előttünk.*” Barthes ezzel egybehangzóan a szimbólumot úgy határozza meg, mint „*ragyogást*”, „*dinamikus központot*”, „*ahonnan szétárad az igazság*”, a szimbolisták pedig egyfajta szemantikai szétsugárzást tulajdonítanak neki. Mi

⁶ Éliphas Lévi: *A felsőbb mágia dogmája és rituáléja*, in: *Hermetika, mágia*, főszerk. Pál József, Szeged, JATE, 1995, 41–442.

⁷ Henry Corbin, idézi: *L'alchimie comme art hiératique*. L'Herne, 1986, 12.

⁸ Bernard Roger, 48.

más tehát a szó, a jel értelmében vett szimbólum, ha nem arany, s mi az arany, ha nem egy centrális, „nukleáris elven” működő szimbólum?⁹

Mallarmé és az alkímia

Ha az egyes költemények tisztán alkimista interpretációja nem is, Mallarmé költészetének alkimista forrása jobbra ismeretes az irodalmárok számára. Nézzük egy levelét, amely különösen sokat elárul hermetista-szimbolista irodalomszemléletéről: „Az okkultizmus a tiszta jelekhez fűz magyarázatot, s ennek engedelmeskedik mindenféle irodalmi alkotás is, a szellem közvetlen nekilendülése.”¹⁰ Ezen okkultizmus azonban mintha kissé ellentmondásos volna. Az *Hérésies Artistiques* (1862) esetében műveinek interpretációs aspektusból értett hermetizmusát magyarázva, Mallarmé az irodalomnak, s ezen belül is a költészetnek hieratikus jelentőséget tulajdonít. Egy 1867-es levélrészlet viszont arra szolgál bizonyítékkul, hogy a költő felfedezi: az általa addig olyannyira óhajtott Ideál egyszerűen nem létezik: a líra „színjáték az anyag számára, mely ugyan tudatában van létezésének, ám – hiába is tudja, hogy az nem létezik – szükségyszerűen az álomba menekül; a lelket énekli meg, és az összes hasonló, a legrégebbi korok óta bennünk felgyülemlett isteni benyomást, melyek dicsőséges hazugságaikat fennhangon hirdetik a Semmi – az igazság – előtt”. Mindez megkérdőjelezhetné, hogy biztos és megingathatatlan hitet feltételezzünk Mallarmé részéről az ezoterikára vagy legalábbis a metafizikum létezését alaptételként felfogó tézisek iránt, Walzer azonban rámutat, hogy az Ideál megtagadása, az anyag primátusának feltételezése nem az utolsó, hanem a kezdőpont Mallarmé ontológiájának kialakulásában. A irodalomtörténész azt feltételezi, hogy Hegel dialektikája is hatott a költőre, aki a Semmit összekapcsolja a léttel, oly módon, hogy a kettő szintetikus egységéből megszülethessen a tiszta lehetőség, az immanencia. Mallarmé így új hitet nyer, minthogy – bár a transzcendens Idea elveszett – az Abszolútum meg tud valósulni a világban, éppen a Szépség, a műalkotás segítségével.¹¹ Később, magyarázza Walzer, Mallarmé már nem tart igényt rá, hogy szisztematikusan világosan kifejtse filozófiai nézeteit, s számos kortársához hasonlóan okkultista és platonista elveket hangoztat, így jut el a költői mű azon definíciójáig, miszerint annak legfőbb aspirációja a „Föld orfikus magyarázata”. Az így megszünteti vagy legalábbis meghaladja a materiális világot, s ekképpen a tiszta Fogalomhoz jut el. (Itt hivatkoznék azonban két, a hegeli inspirációnak ellentmondó tényre: a filozófus számára a művészet meghaladott állapot, azonkívül szerinte a szimbolizmus a legkezdetlegesebb szakasznak számít a kultúra történetében.)

Mindamellet Walzer koncepciójának lényege nagy vonalakban megfeleltethető az alkimista szemléletnek is: sem Hegel, sem az alkímia nem dualista, mindkettő anyag és Szellem rendszeralkotó egységét vallja. A német filozófusnál a szellem külsővé válását figyelhetjük meg; az alkimista célja a vegyi transzformáción keresztül a Szellemhez való megérkezés, saját lelkének esszenciálissá való spiritualizálása útján, s ez utóbbi sem idegen a hegeli gondolattól. Az alkímia ugyanakkor – tulajdonképpen Hegel nézeteivel ellentétben – köthető a platonizmushoz (és főként az újplatonizmushoz) is a tekintetben, hogy az aranyat megalkotó ember originálissá válik, benne minden

⁹ Vö.: Lichneronicz-Perroux-Gadoffre: *Analogie et connaissance II., De la poésie à la science.*

¹⁰ Charles Chassé, 19–20.

¹¹ Pierre-Olivier Walzer: *Mallarmé.* Seghers, Párizs, 1963, 1973, 143.

tökéletesen eggyé olvad eredetével, intellektusa teljességgel része lesz az isteni Intellektusnak. „Az Intellektusba foglalt változhatatlan lehetőségek közvetlenül nem ragadhatók meg az értelem számára. Platón ezeket a lehetőségeket ideáknak vagy archetípusoknak nevezte [...] Csak a léleknek a Szellemmel való »eggyé válásában« – vagy a Szellem oszthatatlan egységébe való visszatérésében – történik meg az örök lehetőségek bizonyos visszatükröződése a formákhoz kötött tudatban. Az Intellektus tartalma ily módon, mintegy a Szellem »képességeként«, szimbólumok formájában hirtelen »megdermed« az értelemben vagy a képzeletben.”¹² Márpedig az alkimista műalkotás Mallarmé számára a Szellem, az Intellektus műve, s szimbólumai egyszerre az individuális és a metafizikai értelem termékei.

Mallarméban 1866–67-ben erősödik meg a Nagy Mű – vagyis a világ lényegiségét felmutató, az összes többi könyvet szintetizáló Könyv – megalkotásának gondolata,¹³ mellyel kapcsolatban nyilvánvaló, hogy alkimista műként, vagy annak egyfajta továbbéléseként értelmezendő. Hiszen az arany is megtisztítva, szintetikus formában tartalmazza az összes többi fém tulajdonságát, s igazi célja a benső mű, egy spirituális transzmutáció megvalósítása, az ember önnönvalóságának megismerése, és a mindent felölelő Szellem minél teljesebb megközelítése.

Mallarmének lényegesen későbbi, már az 1890-es években írt prózakölteményei, az *Or*; a *Magie* azt bizonyítják, ez az irodalom területére átvitt alkímiafogalom többé-kevésbé kitart a költő egész pályafutása során. Az *Or*-ban az arany – igaz, csak szellemi mivoltában – azonos az igazsággal és szépséggel. A *Magie* – bár a költészetet egyfajta modernizált alkimista kísérletnek láttatja –, megkérdőjelezi a középkori alkimizmus létjogosultságát és sikerességét, egyáltalán metafizikai alapját. Mindazonáltal Mallarmé még itt is hasonlóságot von az alkímia régi módszerei és a költészet varázslata között. Ezen írások is elárulják a költő kettős felfogását, vagyis azt, hogy a világban elveszett ideával kapcsolatos bizakodását végképp elvesztve, a metafizikus keresést szigorúan a Költészet, a nyelv szférájára vitte át.

Száma tehát az alkímiának csak a nyelv közegében van helye, noha megtalálásának pillanata egyfajta megkönnyebbülésként, sőt revelációként hat a lírikus által megélt létre is. Mallarmé költészetfogalma, miszerint a líra a megtisztított, s lényegi ritmusához visszavezetett nyelv megvalósítása lenne (vagyis a tisztátalanságaitól megtisztított, ám mégis materiális értelemben vett anyag, amely ezen túl mégiscsak az élet titokzatos jelentését tárna fel), emlékeztet az alkimisták „*arany*”-elképzeléseire, őrzi annak kétértelműségét, az anyagi és a spirituális világhoz való tartozását. A nyelvnek hol ez, hol az az oldala győzedelmeskedik a költői tevékenység folyamán. A mindennapokban kissé durva szerszám a kratüloszi felfogást nem teljesen osztó költő szerint, nem azonos a tiszta, az ideális nyelvvel, ahol a szó a dolog imitációja lenne. A költő dolga tehát, hogy egyéni megoldásaival – különös szintaxisával, a szavak megfelelő kiválasztásával és összeválogatásával, etimológiai eredetük figyelembevételével, érdekesen, idegenül hangzó kifejezések keresésével, körülírással és tömörítésekkel, a versek fonetikai világának befolyásolásával, olykor a motivált hangzás megteremtésével – valahogyan kompenzálja a nyelv eredeti árulását.

¹² Titus Burkhardt: *Alkímia, világkép és szellemiség*. Czabán Katalin fordítása. Arcticus, Budapest, 2000, 33.

¹³ Pierre-Olivier Walzer, 146–147.

Ha végiggondoljuk az alkímista mű, az aranynerés technikájának legfontosabb pontjait, könnyen feltűnhet, hogy lényegileg megegyeznek Mallarmé hermetikus szimbolizmusának a nyelvet kezelő mechanizmusával: a tárgy megtisztítása; feloldás, melynek folyamán csak e tárgy univerzális lényege marad fenn; visszaszilárdítás; a legtisztább dolog hatalma alatt és a frissen keletkező dolog szintjére hozott új kombináció létrehozása. Mallarmé ugyanígy bontja le (tisztítja meg, olvasztja fel) a nyelvet apró elemeire, egészen a fonetika vagy az etimológia szintjéig, majd újra építi azt váratlan kombinációk megteremtésével. Ez a teremtő jellegű szintetikus eljárás képezi valójában Mallarmé szimbolizmusát, mint arra kortársa, Gustave Kahn is utal.

Ezt a fajta nyelvi-költészeti alkímiát Paul de Man terminusával is jellemezhetjük, aki a *The Double Aspect of Symbolism: in: Romanticism and Contemporary Criticism* című írásában – megkülönböztetve a Baudelaire- és a Mallarmé-féle szimbolizmust – azt állította:

Mallarmé szimbolizmusa a valamivé változás folyamatán alapszik, amelynek végpontja a tudottan elérhetetlen, de vágyott egység. Ehhez most már metaforikusan hozzátehetjük: vagyis az arany.

Ses purs ongles... (Ragyogó körmeit...)

Mint mondtuk, a Mallarmé-féle hermetikus szimbolizmus egyik kiemelkedő sajátossága, hogy a szimbólumok nem egyszerűen csak képi szinten – ha mégoly összetetten, bonyolult módon is – jelennek meg, hanem maga a nyelv is szimbólummá válik. A verselemzés nyelvi szimbólumként való kezelésének még két fontos aspektusát emelném most ki Mallarmé költészetértelmezésében. E költészet nem egyszerű nyelvi kifejezése valaminek, hanem mint nyelvi megnyilvánulás a lét misztikus jelentésének rekonstitúciós eszköze.¹⁴ Mellesleg a hangzó, a kiejtett, a ténylegesen megnyilvánuló nyelv (isteni) teremtő erővel rendelkezik. Ismerjük Mallarmé egyik leg híresebb mondatát René Ghil köyvéhez, a *Traité du Verbe*-hez írott előszavában: ha kimondjuk, „virág”, zeneileg az összes csokorból hiányzó (platóni értelmű) idea elevenedik meg.¹⁵ Vagy máshol: az egyetlen, a tiszta művészet abban rejlik, hogy a kimondás valamiképpen teremtés is.¹⁶ Mallarmé ezen nyilatkozatait összekapcsolva, megállapíthatjuk, hogy számára a művészet a mondás, a hangzó nyelv általi teremtés, de nem egy eddig nem létezett pararealitás megteremtése, hanem – Ricœur szóhasználatával élve – „rátalálás” egy elsődlegesen létezőre – egyfajta ideára.¹⁷ Márpedig mit mond ki állandóan az általunk elemzendő szonettet elszavaló, felolvasó személy? „OR” vagyis „ARANY” mormolja egymás után sokszor: lampadophORE (lámpát tartó), AmphORE (amfora, edény), s'honORE (megtiszteli magát, tiszteletet vált ki), OR (arany), décOR (díszlet), licORnes (egyszarvúak), encOR(e) (még, megint), le septuOR (szep-tett, hetes), illetve miROir (tükör: e szóban az arany adekvát módon, azaz megfordítva jelenik meg). Nem véletlen tehát, amikor Mallarmé – még a szonett első verziója kapcsán – mintegy haloványan célozva a hangzás e speciális, ezoterikus jellegére – a kö-

¹⁴ Vö. Mallarmé: Lettre 256 (1884), 287 (1893) = *Correspondance complète*. Lettres sur la Poésie, Pr. Yves Bonnefoy, éd. Marcel, Gallimard, 1995.

¹⁵ Mallarmé: *Avant-dire au Traité du Verbe de René Ghil* = M. S., *Œuvres complètes*, 857.

¹⁶ Mallarmé, Stéphane: *Crayonné au théâtre* = S. M., *Œuvres complètes*, 295.

¹⁷ Ricœur: *La métaphore vive*, 387.

vetkezőt írja: „Ha többször öntudatlanul elmormoljuk magunkban, elég kabbalisztikus érzést kelt az emberben.” Itt utalnánk ismét a kabbalisztikus fonetika tudományára, amelynek Mallarmé éppen ezen módszerével rokonítható technikája abban áll, hogy a szavak és mondatok hangzását, s nem megszokott jelentését vesszük figyelembe, s mindeközben eltekintünk a nyelvtan diktálta logikától és a helyesírástól is. Ez a nyelv asszonanciákat, szójátékokat, néha anagrammákat használ, s jellemző rá az a típusú feladvány, amit manapság a képrejtvényekben láthatunk (pl. tolvaj = toll + vaj).¹⁸

(Még egy érdekesség a fent idézett levél kapcsán: Mallarmé a vers által bemutatott szoba látványát „*eau-forte*”-hoz, rézkarchoz hasonlítja. Ez persze betudható annak is, hogy egy *Sonnets et Eau-fortes* című antológia számára szeretné elküldeni versét, ám e francia szónak van egy kémiai jelentése is, melyet Mallarmé belecsempész az amúgy korántsem teljes magyarázatba: „választóvíz”, azaz tömény salétromsav, amely képes elválasztani az aranyat az ezüsttől és a réztől.)

A vers tehát hangzó szinten megteremti az aranyat (vagy általánosabban, Mallarmé fent idézett arany- és alkímiadefinícióira utalva: a szépséget és az igazságot/a nagy művet, a könyvet), előhozza a másik, a potenciális világból, egy pillanatra érzékvív, hallhatóvá teszi az ideát számunkra is. Folytassuk innen a vers tematikus elemzésével. (A Somlyó György magyarázatában nem teljes szóhűséggel fordított szavakat szögletes zárójelben közlöm.) A szonett első négy soros versszak a TŰZ jegyéhez köthető, ezekre utal a „*lámpahordozó*”, [*fáklyahordozó*] éj, a „*megégetett*” jelző [*kigyújt*], a „*hamvtartó amfora*” [*síri amfora*], végül pedig a „*főnix*” szó. A tűzre a továbbiakban még visszatérünk, ám a főnixről már most szögezzük le, ez az alkímia egyik legfontosabb szimbóluma. Nem véletlenül, hiszen már az antikvitásban is szoláris állat, a Nap halálának és feltámadásának képe, márpedig az Nap mint bolygó az alkímiában hol a napnak felel meg, mint „*megszilárdult fény*”, a „*földi nap*”, hol pedig, mint látni fogjuk, a Kén szinonimája lesz.

Mindamellet az alkímiában a főnixnek van egy közvetlen jelentése is, a bölcsek kövének szimbóluma:¹⁹ ezen egyedülálló, különleges anyag képes bármilyen fémből (pl. a higanyból) aranyat és ezüstöt készíteni. Mint neve is mutatja, a bölcsek köve az arany (el)nyerésének, a fentebb idézett szellemi értelemben is kulcsa lehet, a teljesség, a tökéletesség, a boldogság letéteményese. Az alkímikus tevékenység végcéljának, a Legfőbb Nagy Műnek (*l'Œuvre Suprême*) egy másik neve a Főnix Műve (*l'Œuvre du Phénix*).²⁰

Az első négy sor TŰZ-motívumai után lássuk a második versszak pár meghatározó fontosságú motívumát: „*pleurs*” (könnyek), „*puiser*” (kimerni, merni), „*Styx*” (az alvilág egyik folyója), „*ptyx*” („*üreges kagyló, amelyben a tenger örök zúgását hallani*”²¹): mindegyik a VÍZ-hez köthető. Először is szögezzük le, hogy a négy alapelem – föld, levegő, ég, tűz – amúgy is az alkímista kozmológiához tartozik,²² emellett pedig a Természet egyik leghatásosabb szimbólumát, a transzformációt is interpretálhatja: az

¹⁸ Bernard Roger, 50–51.

¹⁹ *Szimbólumtár*. Szerk. Pál József-Újvári Edit, Balassi, Budapest, 1997.

²⁰ Jean Chevalier-Alain Gheerbrant: *Dictionnaire de symboles*. 1, Seghers, 1969, alchimie.

²¹ Henri Charpentier magyarázata. Vö. S. M., *Œuvres complètes*, 1490–1491.

²² Vö. Titus Burkhardt, 45.

alkimisták ezen általános törvényre gyakran a négy elem, illetve a négy természeti minőség (meleg, száraz, hideg, nedves) segítségével utalnak, ugyanis a négy tulajdonságnak megvan az a képessége, hogy az elemeket a másikká alakítsa.²³ Am a két jelen levő elem jelentősége a mi témánkat (ti. aranycsinálás) tekintve ennél lényegesen több. A négy elemből ugyanis alapvetően a VÍZ és a TŰZ a domináns, hiszen az elemek pluralitását az ő poláris ellentétük és egyesülésük határozza meg.²⁴ A TŰZ/VÍZ poláris ellentétpárjának egyéb kifejeződései: KÉN/HIGANY, AKTIVITÁS/PASSZIVITÁS, FÉRFI/NŐ, FORMA/MATÉRIA, SZELLEM/LÉLEK, NAP/HOLD. A már Arisztotelész által is említett, s az alkimisták által átvett kozmológiai szemlélet szerint ugyanis a természetet jellemző négy attribútum érzékileg a már említett tulajdonságokban (a meleg, a száraz, a hideg és a nedves) manifesztálódik. A Kén meleg és száraz, jellemző karakterei: maskulin és aktív. A Higany pedig nedves és oldó karaktere miatt a feminin (és passzív) receptivitást juttatja eszünkbe, amely annyiban hasonlít a vízhez, hogy minden formát képes felvenni. Maga az ARANY, a legtökéletesebb fém pedig az alkímia szerint éppen e két generatív princípium egyesüléséből származik.

A szonett harmadik versszakában a TŰZ-ből egyszarvúak rontanak egy VÍZI nimfára (aki sajnos a magyar fordításban szökik üldözői elől, erre nincs utalás az eredetiben), ő a negyedik versszakban meztelenül meghal, s felhangzik a szeptett. Úgy is mondhatnánk, egy erőszakos egyesülés tanúi vagyunk, amelynek során a tűzből származó maskulin erő (az aktív Kén) egyesül a vízben élő női princípiummal (a passzív Higany), s bár ennek pusztulás az elsődleges következménye, ezen áldozatból megszületik a Nagy, a művészi, a szellem nagyságát éltető mű (ARANY). Hogy ezen egyesülés minden – vagyis nem csupán anyagi jellegű – aspektusát megérthessük, most néhány mondatot idéznék Titus Burkhardt: *Alkímia. Világkép és szellemiség* című munkájának adott fejezetéből: *„A Kén és a Higany, a Nap és a Hold, a Király és a Királynő násza az alkímia központi szimbóluma. [...] A maskulin és a feminin erők násza végül a szellem és a lélek nászába olvad, és mivel a Szellem »az emberiben lévő Isteni« [...] ez utóbbi egyesülés kapcsolatban áll a misztikus násszal is. Így a két erő uniója egyszersmind két állapot uniója is. A lélek teljességének realizációja a »lélek odaadásához« vezet, vagyis a Szellem számára való »megnyílásához«, »feltárlásához«. Az alkímiai szimbólumok ily módon többszörös interpretációra adnak lehetőséget. A Nap és a Hold jelölheti a lélek két erejét (a Ként és a Higanyt), de ugyanakkor a Szellem és a lélek szimbólumai is. A nász szimbolizmusához közel áll a halálé. A »kémiai nász« néhány ábrázolása szeint a királyt és a királynőt nászuk közben megölik, majd együtt eltemetik, hogy megijfodva támadjanak fel újra. [...] bármely adott egyesülés feltételezi a korábbi még elkülönült állapot megszűnését. A férfi és a nő nászában mindkettő feladja saját függetlenségét, másrésről viszont a halált (mely elsősorban elkülönülés) a testnek a földdel, a léleknek pedig a maga eredeti esszenciájával való egyesülése követi. A »kémiai nászban« a Higany magához veszi és magába fogadja a Ként, a Kén pedig a Higanyt. Mindkét erő »meghal« mint ellenfél és mint szerető mátká. Ugyanakkor a lélek változó és reflektív Holdja egyesül a Szellem változatlan Napjával, hogy kihunyjon, s máris fénybe boruljon egy és ugyanazon pilla-*

²³ Lásd ugyanott, 79.

²⁴ Ugyanott, 61.

*natban.*²⁵ Ebben a szonettben a férfielemelek (egyszarvúak) haláláról ugyan nem értesülünk, ám az ellenfél-szerető, áldozat-teremtés (újjászületés) motívumpárjainak jelenléte tagadhatatlan. Azt feltételezhetnénk, a maskulin erő azért nem esik áldozatul e nászknak, hogy Mallarmé ezáltal is hangsúlyozhassa a Szellem dominanciáját, győzelmét e kapcsolatban a lélek, a belső fél ellenében. Egy levelében Mallarmé egyébként utal is az áldozat szükségességére a művészi alkotás érdekében, a női princípium halála talán ezt a szükségyszerű köztes halált hivatott jelképezni. („*Minden születés destrukció is egyben, és minden percnyi hosszúságú élet agónia, amelyben feltámasztjuk azt, amit elvesztettünk, hogy [újra] láthassuk.*”)²⁶ Mindez részben feloldja azt az ellentmondásosnak tűnő kifejezést is a versben, miszerint „*un or agonise*”, „*egy arany haldoklik*”, az aranynak, megszületéséhez, meg kell halnia. A fenti levélrészlet alapján magyarázhatjuk úgy is, az eleve meglevő, az idea mint lehetőség szűnik meg a megvalósulás, a kézzelfoghatóvá válás pillanatában. S ami a legfontosabb: létezik egy alkimista mítosz, amely részben az alkímia planetáris felfogásából (nap-arany azonosság), részben a gyakorlati alkímia hatására született: az Aranykirályt meg kell ölni, el kell temetni ahhoz, hogy ismét életre kelhessen, és aki hét birodalmon keresztül éri el teljes dicsőségét. E mítosz asztrológiai értelmezése a következő: „*A Nap [...] át is kel az egész zodiákusokon, felemelkedve az állatöv »maskulin« és alászállva annak »feminin« oldalán. Az alászállás és a felemelkedés közötti napforduló a Szaturnusz birodalmában található, annak ólmos »káoszában« a Nap és az arany élete rejtőzik.*”²⁷

Utaltunk az alkimista gyakorlatban az aranycsinálásra mint kémiai eljárásra is, mely szintén feltételezi a megszüntetést: az anyagot elsődleges matériává (*materia prima*) bontják le, hogy bármely fémből kinyerhessék a (közös) esszenciális alapot: étegit (vö. az eléggő Főnix), majd feloldják, s innen kezdődik minden más jellegű tevékenység.²⁸ Bár ezt a folyamatot, az alkimista munkáját a különböző munkák eltérő számú fázisra bontják (4, 6, 7), vegyük most ez utóbbi – a leggyakrabban előforduló – lehetőséget, hiszen a szonettben a létrejött arany, a nagy mű a „septuOR” (széptett: pl. vonóshetes), mely francia főnév (nem etimológiailag) két szóból áll össze: „*hét*” és „*arany*”. Az alkimista mű hetes felosztása a bolygók uralmi rendjén és a fémek tulajdonságain alapul: Nap = arany, Hold = ezüst, Merkuriusz = higany, Vénusz = réz, Mars = vas, Jupiter = ón, Szaturnusz = ólom. (Itt emlékeztetnék az asztrológiai felfogás hét zodiákus jegyére, és az ebből származó mítosz hét birodalmára is...)

A szonettben szereplő színek is nyilvánvalóan köthetők az alkímiai eljárás különböző fázisainak meghatározó színeire: az éjszaka feketesége, a tűz, az arany vöröse, a vízhez köthető fehér képzetek. Talán a legjellegzetesebben a helyén szereplő szín, az első fokozathoz, az „*elfeketedés*”-hez kapcsolódó, valóban már a második sorban megjelenő éjféli, mely a vers első változatában még „éjszaka” volt, rögtön az első sorban. Az első fokozatban, azaz minden spirituális realizáció kezdetén „*a halál áll, a világ számára való meghalás formájában. A tudatot vissza kell vonni az érzékekből,*

²⁵ Ugyanott, 125., 129–130.

²⁶ Mallarmé: Lettre 138 = *Correspondance complète*.

²⁷ Titus Burkhardt, 75.

²⁸ *Dictionnaire de symboles 1*, alchimie.

és befelé kell fordítani. Minthogy a »benső fény« nem gyulladt még fel, ez a külvilágtól való elfordulás nox profundaként jelenik meg.»²⁹

A fent idézett másfél sornak, „egy arany haldoklik” értelmezését még egy részlettel egészíthetjük ki, ha odafigyelünk a vers „díszletére”: egy üres szalonban vagyunk. Az északi falon üres ablak (nincs rajta függöny), s közel hozzá történik meg a különös jelenet, melyet most – igen rosszul hangzó – szó szerinti fordításban közlök: „egy arany haldoklik talán a díszlet szerint, ahol az egyszarvúak rárontanak egy vízi nimfára, az pedig meztelenül meghal a tükörben, bár a keret által bezárt feledésben hamarosan felszikkasztják a szeptett.” Milyen lehet tehát ez a díszlet a falon, az ablak szomszédságában? Igen valószínű, hogy ott lóg a tükör, amely egy alkímista kép által ábrázolt jelenetet tükröz vissza, mi tehát tükör általi fordításban látjuk a jelenetet. (Itt utalnék ismét arra a tényre, hogy a tükör szóban „miROir” az ARANY szó: OR is megfordítva látszik olvasáskor, illetve hangzik felolvasáskor.) Az „arany haldoklik talán a díszlet szerint” a fentiek értelmében tehát egyrészt utalhat (komplementer) ellentétére is, minthogy a születés előfeltételezi saját oppozícióját, a halált is. A másik értelmezés pedig: az alkímista szemlélet szerint a megismerésnek két formája létezik, előbbi a sokszínű jelenségvilágra figyel (emiatt önmaga is túl heterogénné, szétdaraboltta válik), utóbbi a jelenségek szimbolikus karakterére összpontosítva az emberek és a dolgok centruma felé irányul: csak ez a szemlélet képes az Isteni Intellektus, az esszenciális felfedezésére. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a szonett helyezését, megállapíthatjuk, ez utóbbi felfogás kétszeresen is jelen van benne. Egyrészt az erősen szűkülő fókuszálás tekintetében: éjszaka > szoba > tükör(keretbe zárva). Másrészt a tükör amúgy is fontos alkímista szimbólum, a rész-egész szinekdochikus elve alapján mint az önmegismerés eszköze, az Isteni Intellektus megismeréshez vezet. Bár ez a rész-egész felfogás a platonikus (vagy még inkább: a plótinuszi) világértelmezéshez is kapcsolódik, a tükör ezen jelentősége más, keleti eredetű hermetikus szövegekben is megjelenik. Én most egy szír szövegből idéznék: „...A tükör úgy volt elkészítve, hogy egyetlen ember sem láthatta benne magát a maga valójában, mivel mihelyst elfordult tőle, elfelejtette a saját képét. A tükör az Isteni Intellektust jelképezi. Így megtisztulva a lélek a Szent Szellemet követi, Őt tekintti példaként és maga is Szelemmé válik; eléri a békét, és mindig visszatér ebbe a magasabb állapotba, amelyben tökéletesen ismeri Istent, és Isten is ismeri őt. [...] Mi a bölcsek mondása? – Ismerd meg önmagad! Ez az intellektuális és kognitív tükörrre vonatkozik.” És még egy rendkívül érdekes részlet ebből a munkából, ami a „septuor”-ral, a szeptett-tel, a tükörben megjelenő hetes művel hozható kapcsolatba: „Ez a tükör hét ajtó mögé volt felállítva... melyek megfelelnek a hét égboltnak, túl az érzéki világon, túl a tizenkét (égi) palotán... Mindezeket túl van a láthatatlan érzéknek ez a szeme, az Intellektusnak ez a szeme, amely mindenütt jelen van. és mindenben túl van. Ott látható ez a tökéletes Szellem, Akinek a hatalma mindent magába foglal...”³⁰

Egyetlenegy részletre hivatkoznék még a verssel kapcsolatban: a feledés motívumára, amely kétszer is megjelenik a szövegben: a „Styx” folyó utal rá, ahonnan a Mester (az ALKIMISTA) a ptyx segítségével vizet mer, illetve „a keret által bezárt feledés” kifejezés: ez az a „hely”, ahol a vers végén megszületik a mű. Mint tudjuk, a Styx az

²⁹ Titus Burkhardt, 157.

³⁰ Berthelot: *La Chimie au moyen âge*, 2. Párizs, 1893, 262–263. = Titus Burkhardt, 44.

alvilágban található, a feledés folyója, s noha a görög mitológiában elég negatív képzeteket kelt, vize az alkímista eljáráshoz nélkülözhetetlen, mint ahogy a szeptett megszületéséhez valóban szükség is van rá. Erről a felejtésről mint önfeledésről fentebb már részletesen szó esett az alkímista halál (a fekete éjszaka) és az Isteni Intellektushoz való eljutás kapcsán, itt most csak a „felejtés” versbeli hangsúlyos szerepére hívnám fel a figyelmet. Dragonetti *Le sens de l'«oubli» dans l'œuvre de Mallarmé* című írásában a költő ars poeticájának, nyelvi szimbolizmusának egyik központi elemeként határozza meg e fogalmat. „Mallarmé felfedezi, hogy a nyelv csak akkor szólal meg igazán, ha a beszélő hajlandó egyénként megszüntetni saját magát, ha ő maga lesz a nyelv, amely a költő »személytelen« tudatán keresztül nyeri el öntudatát. Ahhoz viszont, hogy ez az átalakulás végbemehessen, az is szükséges lenne, hogy a Gondolat, mint Abszolútum viszont el tudja gondolni saját magát.” Ám itt hozzá kell tennünk: mindamellett, hogy Mallarmé esztétikájában valóban a nyelvnek adja a vezető szerepet (számára a nyelv mintegy írja saját magát, ő adja meg a mű belső karakterét, jellegzetességeit, s ehhez a szerzőnek a háttérbe kell vonulnia), ismerjük a költőnek olyan megnyilvánulásait is, ahol vitatja a teljes önköltés lehetőségét a műalkotásban. Jó példa erre az a levél, amit a destrukció-szükségyszerűséggel kapcsolatban is idéztünk. Itt Mallarmé azt írja, a teljes autódstrukcióban viszont nem hisz, még ha olykor ebbe próbálna is menekülni a szépség megtalálása érdekében: ugyanis ha képes felfogni, befogadni és koncepciózusan elgondolni a Művet, akkor valószínű, hogy megalkotásakor is rendelkezett ezzel a tudással.³¹

Une dentelle s'abolit... (Egy csipke eltörlődik...)

Mallarmé e verse szintén szonettformában íródott. Bár Mallarmé, mint a francia parnasszista-szimbolista vonal számos költője amúgy is igen szívesen alkalmazta ezt a formát, érdekes lehet elgondolkodni azon, van-e ennél konkrétabb oka, hogy mindkét tisztán alkímista ihletésű verse szonett. Annyi bizonyos, hogy a szigorú szonett-szerkezet erősen strukturált volta, átgondolásra való igénye igen alkalmas az Univerzum szerkezetének, hierarchizáltságának kifejezésére.

E vers hangos olvasása szintén „felszikkasztja” az aranyat: se dORE (aranylik, arany-szint kap), dORt (alszik), mandORE (mandola, azaz egy régi, olasz, lantszerű, húros hangszer), AURait (segédige, itt a feltételes mód múlt idejét biztosítja: OR-nak ejtjük, helyesírását tekintve pedig az „arany” szó Mallarmé számára oly fontos – etimológiai eredetére is utal: aurum). Kérdés mindezek után, e műben – hasonlóan az előzőhöz – tematikusan is létrejön-e az arany, a Mű.

Ismét egy szobát látunk magunk előtt, mely ugyanúgy üres és elhagyott: ezúttal ezt az ürességet nem (az alkímista munkában eszközként használt, tehát mégiscsak létező, sőt igen fontos) csecsebecsének, a ptyxnek, hanem az ágnak (ezúttal örökkévaló) hiánya jelzi. A díszletnek ismét fontos része az ablak, amely előtt egy félig szétnyíló csipkefüggöny lóg, s így – mintha nem is létezne (a „csipke eltörlötése”) – kívülről láthatjuk rajta keresztül, hogy nincs bent ágy. Az ablak fontos díszletrészlet mindkét versben, ezért érdemes rá külön kitérni – ráadásul a költő még baudelairiánus kor-

³¹ Mallarmé: Lettre 138 = *Correspondance complète*.

szakában írott Az *ablakok* szintén hasonló problémákat vet fel. Elsősorban – mint-hogy itt valóban a fő, a címadó motívum az ablak – ezen viszonylag korai alkotásra hivatkozom: a kórházban haldokló betegek egyedüli vigasza az ablak, mert azon keresztül az ideák világába – a túlvilágra – kaphatnak betekintést. Ebben a versben is egyszer, akárcsak az – *yx* szonettben az egyetlen ablakra vonatkozó megjegyzésnél, Mallarmé az ablakot (a francia nyelvben amúgy bevett) szóhasználattal, az ablakkereketek belső fái alapján metonimikus elnevezéssel – „*croisée*”-nak, keresztnek nevezi – Az *ablakok*ban ráadásul az ápoltak sokkal inkább érdeklődnek e kereszt, mint a falon függő feszület iránt. Márpedig a kereszt (az ablakfa keresztje) mindenképpen lehetne alkímista jelkép. Egy körbe foglalva már a négy elemet és négy tulajdonságot tartalmazó, azok egymásba alakíthatóságát szimbolizáló kerékagyban is megjelenik, ám a középkorban (pl. az aranyműveseknél) egyébként is jellemző volt a feszület és az alkímista szimbólumok kombinálása. A kereszt jelentése az alkímista számára a következő: „*Magának a keresztnek a formája, mely az egész kozmosz törvényét fejezi ki, mindkét pólussal kapcsolatba hozható. Egyszerre felel meg az Örök ige négyszeres kinyilatkoztatásának és a materia prima által tartalmazott két ellentétpárnak. Ily módon minden spirituális munka egyrészt az esszenciális Aktusból, másrészt Annak »szubsztanciális« befogadójából indul ki. A lélek nem transzmutálható a Szellem együttműködése nélkül, a Szellem viszont csak a lélek passzív felkészültségének mértékében és viselkedésének megfelelően világítja be azt. A két pólus oppozíciója csak a legmagasabb szinten, a tiszta Lét fokán haladható meg...*”³²

Visszatérve a szonettünkben szereplő ablakra, ott ez a kereszt nem jelenik meg. Az ablakot egyszer sem jelöli a „*croisée*” szó, helyette: a semleges „*fenetre*” (ablak) szerepel, és az inkább negatív „*vitre blême*” (fakó üveg) körülírás; ezenkívül különböző hivatkozások történnek a függönyre, amely „*s’abolit*” (eltörlődik), (csipkéinek?) virágfüzéreivel mint „*egyhangú/egyetértő fehér összetűzés*” lebeg a fakó üveg felett (talan összezsavarodik saját maga körül?), s nem temeti azt be (vagyis beláthatunk a szobába): istenkáromlásként fedi fel az ágy hiányát. Itt nem bentről kifelé nézünk az ideális világra, mint Az *ablakok* esetében, éppen fordítva, egy kopár szobára esik a tekintetünk. Az egyetlen tárgy a szobában egy aranyos színű, aranyosan csillogó („*se dORE*”) mandola („*mandORE*”), mely alszik (*dORT*). Megint csak a zenei Mű megszólaltatására alkalmas, már színében is ezt a potenciát birtokló hangszer, amely használati idejét tekintve is a nyugati alkímia fénykorát idézi. Ám most hangsúlyozottan érdemes figyelni Mallarmé nyelvi szimbolizmusára: egyrészt a hagyományos szintaxist felrobbantó mondatfűzési technikájára (sajátos szórendje a szavak jelentésének összeadódásán túl pluszinformációkat csempész a szövegbe), másrészt – megint csak – fonetikai szintű szimbólumaira is. A speciális szórendtől eltekintve csak annyit mondhatunk, ez az arany színű hangszer szomorúan alussza álmát a sarokban, míg azt is figyelembe véve („*álomtól aranylik, szomorúan alszik egy mandola*”) ez a félmondat úgy is értelmezhető: arany léte (sajnos) álmod alszik, nem kerül megvalósulásra. Ráadásul a hangszer neve a kiejtésben nemcsak az „*arany*” szót (*mandORE*) tartalmazza, de éppen így az „*alszik*” igét is (*mandORE*) (a francia nyelvben a „*dore*” és a „*dort*” szótág egyaránt *DOR*-nak ejtendő). A hangszer bensejét „*creux néant musicien*”-ként

³² Titus Burkhardt, 91.

említi Mallarmé, s ezt a kifejezést fordíthatjuk „zenei üreges semmi”-ként, illetve „zenei semmis üregként” is, noha mindkettő ugyanazt jelenti: bár az üregében található levegő felzenghetne, meddő marad, nem történik vele semmi, nem képes a zenei mű létrehozására. A meddőség szó igen jól jellemzi ezt az állapotot, ugyanis ez a „*semmis üreg*”, „*üreges semmi*” szinonimaként a „*semmis has*” („*nul ventre*”) kifejezést kapja, amelyből „*fiúként megszülethettünk volna/meg lehetett volna születni*”. Ez utolsó kifejezés feltételes mód múlt ideje is utal egyébként a lehetőség (örök érvényű) elszasztására.

Visszatérve az alkímista jelképekre: a hangszer üreges voltának anyaméhhez való hasonlítása nem véletlen. A *Szimbólumtár* meghatározása szerint a „*Nagy Mű végrehajtásakor egy lepecsételt, hermetikusan lezárt edényben, az ún. Filozófiai tojásban történik az anyagok lebomlásán keresztüli újjászületése. Ezért a különböző edények és lombikok feminin jelképek, az anyaméh jelentéseit hordozzák. A szülni készülő világ anyatestét, a benne rejlő és fortyogó misztikus erőket és az átalakulás folyamatát jelképezik*”, míg az anyaméh „*a teljesség megbonthatatlan egységét*”.³³ Innentől kezdve világos, hogy a hangszer meddősége a filozófiai tojás, az aranykészítő edény üreségére utal, nem születhet belőlük meg a Nagy Mű. Mellesleg az arany többek között a termékenység szimbóluma is, hiánya – különösen így, az üres alkímiai edénnyel, mint terméketlen anyaméhvel egy kontextusban említve – a meddőség jelképe lesz. Így aztán „*az ágy örökös hiánya*” is megmagyarázható (különösen, hogy Mallarmé ezzel kapcsolatban, e versszakban említi a „*Legfelsőbb Játék kételyét*” is), hiszen ebben a helyiségben nem szül, nem születik, nem nemz és szükségszerű halált sem hal senki.

Még egy fontos kérdésre is ki kell térnünk, amely összekapcsolja a „*fiúként megszülethettünk volna*” kifejezést, a nem keresztiként jelzett ablakot, az ágy hiányát, melyet – a Legfelsőbb Játék kételyében – „*istenkáromlásként*” fed fel „*az eltörlődő csipkefüggöny*”. Mint említettük, a nyugati alkímia összeegyeztethetőnek véli a keresztény és a hermetikus tanokat, az előbbieket mintegy egybegyúrja az utóbbival, s ezáltal a keresztnek, Krisztus figurájának és Szűz Máriának szimbolikus szerepet szán. Szűz Mária a nő, a passzív, az anyagi oldalt képviseli – ám igazán csupán akkor, ha megtermékenyül, s ha megszüli Krisztust. Szűz Mária figurájával szokás illusztrálni az alkímista mű harmadik (a Kén és a Higany egyesülését közvetlenül megelőző) fokozatát is, melyre a lélek tisztasága és a fehér szín tökéletessé válása jellemző. Erre a stádiumra utal a függöny fehérsége, mely azonban állandó „*egyhangú összetűzésben van saját magával*”: az „eltörlődő” függöny lebeg, menekül a fakó (mert nem az ideák világára nyíló) ablak elöl, nem tapad rá, nem burkolja be azt: önálló marad, nem válik fogékonnyá az ideák iránt, nem termékenyül meg azoktól. Krisztus, már csak ezért sem képes – fiúként – megszületni/vagy mi nem vagyunk képesek – mint Krisztus – Isteni Intellektusként, Szellemként újjászületni, elérni a valódi megismerést, hiszen az alkímia ez lenne a legvégső célja. (A hermetikus kozmogóniában – hasonlóan Dante *Divina Commediájához* – koncentrikus körök megjelenítette égi szférákon keresztül képzelhető el a szellemi emelkedés, melynek során eltávolodhatunk a diszkurzív tudástól, annak formákhoz kötöttségétől, s egy homogén – a szubjektum-objektum egységét reálissá tevő – világba juthatunk el: a legfelső szférában, a teljesen

³³ *Szimbólumtár*; alkímiai edények.

osztatlan Egy, a Lét birodalmában, az Empyriumban trónol Krisztus.) Krisztus alakja egyébként közvetlenül az aranyhoz is köthető, hiszen az a megváltást – az elért tökéletességét, a tisztátalanság elűzését – is konnotálja a keresztény alkimisták számára: az aranykészítés csödjé vagy a Megváltó meg nem születése tehát egymáshoz hasonló következményekkel járhat.³⁴

Krisztus megszületésének elmaradása még egy szimbólumhoz köthető, és itt megint csak a nyelv szimbolikus-teremtő erejének kérdéséhez érkeztünk el. Ugyanis a fentiek értelmében arra a következtetésre is juthatunk, hogy a versben mintegy „tévedés-ként” szerepel a mandola („mandore”), a zenei mű felhangoztatására képes hangszer, helyette egy egyházi-képzőművészeti műnek, a mandorlának („mandorLe”-nak) kellene ott lennie. Egyetlen betű (hang) a különbség, és mégis alapvetően megváltoztatná a vers végkicsengését: a mandorla ugyanis egy mandula alakú glória, amely Krisztust teljes dicsőségben, az *Utolsó Ítélet* pillanatában ábrázolja (az arany persze ezen is megjelenik: átvitt értelemben a dicsfény és az arany egyaránt a fény összesűrűsödésének tekinthető, fizikailag pedig e műtárgyakon a fényt valóban aranyfestéssel hozták létre a művészek). Mint szóalak a mandORle egyébként éppúgy tartalmazza az OR szót, mint a hangszer, nevének hangos felolvasása éppúgy megteremtené az „aranyat”, a tökéletes művet. S bár az „alszik” igét („dort”, ejtése: DOR) is magában foglalja, ha szótagok szerinti felosztásban ejtjük ki a szót, második szótagja másképp, DORL-ként olvasandó: s valóban, a mandorlának nem kellene semmiképp kényszerű álmát aludnia, hiszen természeténél fogva is – anélkül tehát, hogy külső beavatkozás feltételéhez, egy művész jelenlétéhez lenne kötve – önmagában fel tudná mutatni az Isteni Szellem győzedelmeskedését. Voltaképpen tehát a versben kifejezett teljesületlenségért, ürességért ezúttal mintha egyetlen hang, az „l” hiánya lenne a felelős (MANDORE – MANDORLE), a (hangzó) nyelv venné át a hatalmat, irányítaná a tartalom alakulását. Részben a nyelv árulásáról van szó e versben: mint mondtuk, Genette Mallarmé esztétikájával kapcsolatban beszél erről a jelenségről, egyrészt a szavak hangrendjének és tartalmának inkompatibilitásával kapcsolatban, másrészt a motivált szókezdő mássalhangzók után következő hangok motivátlanságáról. Jelen esetben egyébként ez utóbbi (Mallarmé *Angol szavak* című munkájában) lefektetett elv mintha teljesülne is. Mallarmé szerint a szókezdő M betű ugyanis viszonylag kötetlennek számít, nem határozza meg szigorúan a szó természetének alakulását: alapvetően ugyan éppen a cselekvésre való képességre, a férfiúi és anyai örömekre utal, továbbá a számra, a mértékre, a fúzióra (megannyi alkimista fogalom), ám érdekes módon az M meghatározta tulajdonságok fordulhatnak éppen az ellenkezőjükbe, a hang jelenthet alsóbbrendűséget, gyengeséget is. Potenciálisan tehát mindkét lehetőség teljesülés/teljesületlenség, egyesülés/terméketlenség, benne foglaltatik, a folytatástól, a konkrét szótól függően. Mondhatnánk ezután megfontolatlanul, tehát hogy a szó MANDORE-e vagy MANDORLE, de ez így csak részben igaz. Hiszen egy más kontextusban a mandola („mandore”) is teremthetne aranyat, de e szonettben a terméketlenség és a keresztényi értelemben vett megváltatlanság dominanciáját kifejezendő, a költő az elemek koncepciózus csoportosításával, hierarchizálásával indít, s csak emellett hagyja rá magát a nyelv autonóm erejére is: ezen alkotástechnikai paradoxonra már utaltunk

³⁴ *Szimbólumtár*, arany.

annál a levéldézetnél, amelyben Mallarmé a tudatosság/személytelenség, koncepcióvezéreltség/nyelvi vezéreltség problémát taglalja.

Az az ellentmondás viszont, amely e két szonett között felfedezhető, a hit az Alkímista Mű létrejöttének vagy keresztényi értelmezésben a megváltás megtörténtével kapcsolatban lefordítható Mallarmé kételyeként is a metafizikus világ létezése tekintetében, amely egész élete során hol felerősödni, hol meggyengülni látszik – az alkímia és a nyelv alkímiája hol készülnek látszik számára meghozni a megoldást, hol eleve kudarcra ítéli.



Edward Munch: Önarckép ecsettel, 1904

TARIK DEMIRKAN

Orhan Pamuk: híd a kultúrák között?

2006. december 16. reggel 8.00 óra: az Isztambul Sisli bírósága előtt izgatott a tömeg. Jelszavakat skandálnak, nemzeti büszkeséget hirdető transzparenseket lengetnek a bíróság épülete előtt gyülekezett sajtó képviselőinek. Orhan Pamukot várják, az utóbbi idők legismertebb török íróját, akit egy nyilatkozatáért idéztek be a bíróság elé. 2005 februárjában a svájci *Tagesanzeiger* című újságnak adott nyilatkozatában azt mondta, hogy „Törökország felelős azért, hogy a múlt század elején Törökországban lemészároltak közel egymillió örményt”. Erre a mondatra megmozdult a török közvélemény és az igazságszolgáltatási gépezet. Hamar per is lett belőle. Az író ellen hozott vád: „megsértette a törökség jó hírét”. A török törvények szerint három évig terjedő börtön is lehet a büntetése.

Egy óra múlva: a bíróság épületéhez közeledik a gépkocsi, amely az írókat szállítja. A tömeg hullámszik! A rendőrök megpróbálnak kordont állítani, sikertelenül. A tiltakozók körülveszik a kocsit. Kiabálnak, fenyegetőznek! Orhan Pamuk gyorsan kiszáll a kocsiból, és a rendőrök védelme alatt bemenekül a bíróság épületébe!

Két óra múlva: Ahogy várható volt, a bíróság nem bírta az óriási belső és nemzetközi nyomást. A török jogvédő és civil szervezetek már hónapok óta tiltakoznak a Pamuk-per ellen. Az ellenzéki pártok is szót emelnek az író érdekében. Azonban a legkomolyabb segítség mégiscsak külföldről érkezik: az Európai Bizottság hivatalosan is állást foglal Pamuk ügyében. Brüsszel elítéli a szabad véleménynyilvánítás ilyesfajta megregulázását, és Isztambulba küldi Olli Reht, az Európai Unió bővítési biztosát, hogy személyes megjelenésével is demonstrálja, Európa számára mennyire fontos a per. Mindezek után a tanács úgy döntött, hogy elhalasztja a tárgyalást annak érdekében, hogy a Pamuk-perben előbb az Igazságügyi Minisztérium tisztázza, melyik törvény a mérvadó: az ominózus interjú idején érvényben lévő? Vagy az időközben megújított büntetőtörvény idevágó passzusa? Mindenki tudja, hogy a bíróság csak időt akart nyerni, és a felelősséget átruházni az Igazságügyi Minisztériumra. Most a kormány nál a labda.

Kint a per halasztásának hírére újra hullámszik a szélsőjobboldali párt híveiből verbuválódott tömeg! Ilyen könnyen nem úszhatja meg az író! Ők büntetést akarnak! Aki megsérti a török nemzetet, aki a világ törökellenes koholmányaival szemben nem a nemzet pártján áll, annak nagy árat kell fizetnie! A rendőrök gyűrűjében az épületből kijövő író arcáról leolvasható az aggodalom. Itt már minden lehetségesnek látszik! Beszáll a kocsiába, röpködnek a tojások. Néhány tüntető átszakítva a rendőrségi kordont, a kocsi ablakait veri az öklével! Az író arcán félelem!

Egy nappal később ez a kép járja be a világsajtót. Az életéért aggódó író képe fogja emlékeztetni a világ közvéleményét arra a szégyenletes napra! Ez a kép lesz az örök jele annak, hogy egy magát demokratikusnak nevezett országban egy író-t a véleményéért bíróság elé lehetett állítani. A per végeredménye már nem is számít. Senkit sem érdekel már az, hogy a per után másfél hónappal az Igazságügyi Minisztérium által küldött jogértelmezésnek köszönhetően a bíróság lefűjja az egészet. A világ közvéleménye nem a per lefűjására, hanem az író arcáról leolvasható félelemre emlékszik.

Hogyan volt ez? Miképpen történhetett meg, hogy Törökország éppen azokban a kritikus napokban, amikor várhatóan véglegesen eldől a rég áhitott uniós csatlakozás sorsa, megengedte, hogy legismertebb íróját nyilvánosan is megalázzák? A válasz kulcsa a Nyugat és Kelet között feszülő ellentmondásban, „a civilizációk közötti konfliktusban” keresendő, mely az utóbbi időben a világ minden táján, de kivált Törökországban is egyre hangsúlyosabb, s az Orhan Pamuk-per kitűnő alkalom volt a megjelenítésére.

Orhan Pamuk a nemzetközi kritikák szerint is kiváló író. Ezt bizonyítják a rangos elismerések. 2005-ben másodikként megkapta a német könyvkiadók és kereskedők Békedíját – ezzel a kitüntetéssel korábban egy másik török író, Yaşar Kemal is jutalmazták. Pamuk nemcsak az irodalmi szaktekintélyek szerint figyelemre méltó alkotó, hanem az olvasók szerint is. A világ több mint negyven nyelvére lefordított művei magukkal ragadják az olvasót. Az ötvenhárom éves írónak azonban mégsem ez a legfontosabb erénye. Nagyon gyorsan emelkedő népszerűségében kiemelkedő szerepet játszik a témaválasztás. Az író több regényében is visszatérő motívumokkal és emberi sorsokkal arra a kérdésre keresi a választ, hogy van-e kiút a modern kori kisember számára, aki a keleti és nyugati világ egymástól eltérő értékrendjében fulladozik.

A kérdés annál is inkább fontos, mert a globalizációnak nevezett mindent lehengető és ellenállhatatlan folyamat mozgásba hozza és ütközteti a különböző értékrendszerekhez tartozó embereket. Az emberek migrációja azonban és az anyagi javak terjedése nem teremt automatikusan nyugvópontot az életvitelben és a kultúrában. A fogyasztási szokások talán közelednek egymáshoz. A statisztikák szerint a megvásárolt termékek is hasonlítanak egymásra, az Egyesült Államoktól Kínáig. Ám az élethez való viszonyulás, amely évszázadok öröksége, nagyon is eltér egymástól. A bennünket körülvevő világ alappilléreinek más a nevük Keleten és más Nyugaton. Sok dolog Nyugaton tiltott, Keleten viszont elválaszthatatlannak tartják az élettől, vagy fordítva: ami Keleten tabu, az Nyugaton már magától értetődő szabadságjognak számít. Mi a teendő?, kérdezi az író, és kiutat próbál keresni a kisember számára, aki a keleti és nyugati rendszerek kegyetlen és politikai érdekekkel motivált malomkövei között őrlik.

Ki tudja!? Talán nincs is kiút. Meglehet, a két világ nem is egyeztethető össze. Akár igen, akár nem, az író feladata, hogy a gondolatokat és a morális értékeket összeköztesse a maga alkotta világban. A regényeiben modellezze az embereket motiváló, egymástól eltérő ideológiákat. Az író feladata, hogy megkeresse az azonosulás és ellenállás társadalmi következményeit. Legalábbis ezt tette – és mellesleg, jól tette – Orhan Pamuk a regényeiben, a *Hóban*, a *Fekete Könyvben*, a *Kastélyban*, az *Én nevem Pirosban*.

Ebben nagy segítségére volt, hogy jól ismeri mind a két kultúrát. Törökországban született, de hosszú éveket töltött Németországban. Ugyanakkor az sem mellékes, hogy angol nyelv és irodalom szakot végzett, amely segítette a nyugati kultúra mélyreható tanulmányozásában.

Pamuk tragédiája az, hogy mialatt megértette és megfejtette a Kelet és Nyugat konfrontációjában működő tényezőket, folyamatosan és fokozatosan politikai íróvá vedlett. A Kelet és Nyugat ellentéteinek elemzésével maga is közszereplővé vált egy olyan küzdőtéren, amelynek elsősorban élethű és független bemutatására lett volna hivatott. A hazai kritikák szerint a nemzetközi elismerés annak köszönhető, hogy az író a keleti értékeket kritizálja. Erre hozzák példának ellenfelei a darmstadti díjat, amelyet Ricarda Huch író- és költőnőről neveztek el. 2005-ben ezt a díjat Orhan Pamuknak ítelték, és a hivatalos indoklás szerint ebben az író „nagy irodalmi értékű” művei mellett szerepet játszott a „politikai kérdésekben tanúsított bátorsága” is.

Orhan Pamukot ma a hazájában nem nemzetközileg elismert íróként, hanem olyan közéleti személyiségként ismerik, aki kritikájával ostorozza a hazai állapotokat, ezért többnyire megvetik. Holott ő hazája legfontosabb szellemi terméke és kivitele a nyugati világba, ahova Törökország hivatalosan is tartozni szeretne. Úgy tűnik, ezzel bezárul a kör. Az író tragédiája rövid távon megoldhatatlan, akárcsak műveiben Kelet és Nyugat ellentéte.



Edward Munch: Önarckép borosüveggel, 1906

ORHAN PAMUK

A regényírásról

Németország legjelentősebb irodalmi díját, a Német Könyvkereskedők Szövetsége által ötvenöt éve odaítélt Békedíjat 2005-ben (október 24-én) Orhan Pamuk török író vehette át Dieter Schormann kezéből. Ezt a díjat korábban egy ugyancsak világszerte ismert, sok nyelvre lefordított, és nyilatkozataival ugyancsak viharokat kavaráó, és ugyancsak bíróság elé is állított török író, Yaşar Kemal is megkapta. Yaşar Kemal két regénye, A sovány Mehmed és az Ördögszekerek útján olvasható magyarul; Orhan Pamukot a Nagyvilág 2005/10. száma mutatta be.

Nagy öröm számomra, hogy itt lehetek Frankfurtban, ahol egyik könyvem, *Hó* című regényem hőse, Ka¹ tizenöt esztendő telt. Hősöm török, Kafkával nem vér-, hanem irodalmi rokonságban áll. Az irodalmi rokonság kérdésére még majd visszatérek. Az én Kám eredeti neve Kerim Alakuşođlu, de miután ezt a nevet nem szerette, szívesebben használta neve kezdőbetűit. Az 1980-as évek elején politikai menekültként érkezett Frankfurtba. A politika tulajdonképpen egyáltalán nem érdeklte: gondolatai a költészet körül jártak. Hősöm Frankfurtban élő költő, akit Törökországban mintegy véletlen balesetként, akartán kívül ér el a politika. Véletlen balesetként szeretnék ma itt a politikáról is néhány szót ejteni. Sokat lehetne róla beszélni, de ne ijedjenek meg: regényeim hosszúak ugyan, itt azonban nem fogok hosszan beszélni.

Azért, hogy Ka utolsó éveit, a nyolcvanas–kilencvenes évek Frankfurtját viszonylag pontosan tudjam ábrázolni, öt évvel ezelőtt, 2000-ben idejöttem Frankfurtba. Ketten – akik most itt ülnek a hallgatóság soraiban – nagylelkűen a segítségemre voltak, nekik köszönhetően jártam a Gutleutstrasse közelében lévő kis parkban, a régi gyárépületek mögött, ahol hősöm utolsó éveit töltötte. Azután, hogy el tudjam képzelni, hogyan ment Ka reggelként lakásából a Városi Könyvtárba, ahol mindennap hosszú órákat töltött, végimentünk az állomástéren és a Kaiserstrassén a szexüzletek, illetve a Münchenerstrassén a török zöldségesek, kebabárusok és borbélyüzletek előtt a Hauptwache térig, áthaladva ez előtt a templom előtt is, amelyben most mind itt vagyunk. Bementünk a Kaufhofba, ahol Ka megvette azt a kabátot, amelyet aztán hosszú éveken keresztül büszkén és boldogan viselt. Két napig jártuk a törökök lakta régi és szegény kerületeket, mecseteket, kebabosokat, társaságokat és a török kávézókat. Bár ez már a hetedik regényem volt, akár egy kezdő, túlságosan precíz elsőregényes író, emlékszem, fölöslegesen részletes jegyzeteket készítettem, például arról, hogy a nyolcvanas években merre vezetett a villamossín...

Ugyanezt tettem Törökország kis északkeleti városával, Karsszal kapcsolatosan is. Többször is elutaztam ebbe az általam alig-alig ismert városba, csak azért, hogy regé-

¹ A regény török címe: *Kar*; a főhős neve *Ka*, valamint helyszíne, *Kars* lefordíthatatlan szó-játékot alkot.

nyem ott játszódhasson, megszálltam ott, emberekkel ismerkedtem, barátokat szereztem, és utcáról utcára, üzletről üzletre megismertem a várost. Törökország egyik legtávolabbi, legelfelejtettebb városának legtávolabbi, legelfelejtettebb kerületit járva, a teázókat megtöltő, az álláslehetőség reményét is feladó munkanélküliekkel, gimnazistákkal meg az állandóan a nyomomban járó civil vagy egyenruhás rendőrökkel, meg a 250-es példányszámot soha meg nem haladó újságok szerkesztőivel beszélgettem.

Mindezt nem azért mondtam el, hogy arról számoljak be, miként írtam egyik regényemet, a *Hót*, hanem azért, hogy arról szóljak, amit a regényírással kapcsolatosan napról napra világosabban látok: a fejünkben lévő „másik”, az „idegen”, az „ellenség” témájáról. A regények természetesen azért íródnak, hogy az emberekről szóljanak, hogy az általunk is ismert, megszenvedett, a mieinkhez hasonló helyzetekben képzeljük el őket. Mindennél jobban szeretnénk, hogy a regény valaki hozzánk hasonló-ról, vagy még inkább mi magunkról beszéljen nekünk. Regényíróként a sajátunkhoz hasonló anyáról, apáról, családról, házról, utcáról, ismerős városról, az általunk legjobban ismert országról szólunk, de a regényírás művészetének titokzatos szabályai családunkat, házunkat, városunkat egyszerre csak mindenki családjává, házává, városává teszi. Sokak szerint *A Buddenbrook-ház* túlságosan is önéletrajzi mű, mégis amikor tizenhét éves koromban ezt a könyvet olvastam, nem úgy fogtam fel, mint egy általam nem ismert író családjának, hanem általánosságban egy családnak a történetét, amellyel aztán könnyedén azonosulhattam.

Igen, a regényírás művészete abban rejlik, hogy a saját történetünket tudjuk úgy elmondani, mintha másoké volna, de ez csak az egyik oldala az olvasókat négy száz esztendeje a hatása alatt tartó, bennünket, írókat pedig lelkesítő, szédítően nagy művészetnek. A másik dolog az, ami engem ide, Frankfurtba, illetve Kars utcáira vezérelt, annak a lehetősége, hogy mások történetét úgy írjam meg, mintha a magunké volna. Ily módon a jó regények segítségével először mások, majd a magunk határait próbáljuk kiterjeszteni. Másokból „mi”, belőlünk „más” lesz. A regény természetesen ezt a két dolgot egyszerre teszi. Egyrészt úgy szól a saját életünkről, mintha másoké volna, másrészt lehetőséget teremt számunkra, hogy úgy írjuk meg mások életét, mintha a miénk volna. Ebből a célból nem feltétlenül szükséges más utcákba, más városokba utazni, ahogy én a *Hó* miatt tettem. A regényírók többsége a fantáziáját használja ahhoz, hogy mások bőrébe bújjon, hogy másokat úgy tudjon ábrázolni, akárha önmagáról szólna. Azért, hogy világosabb legyen, hogy miről beszélek, az irodalmi rokonságról vonatkozó elgondolásomra is emlékeztetve mondok egy példát: „Mi lett volna, ha egy reggel arra ébrednek, hogy egy óriási csótány vagyok?” Véleményem szerint minden nagy regény háttérében a maga határait feszegető teremtő erő és egy olyan regényíró áll, akit elragadott annak gyönyörűsége, hogy önmagát valaki másként jelenítheti meg. Nem annyira a rovarokat kell tanulmányozniuk, mint Kafkának kell ahhoz lenniük, hogy el tudják képzelni, amint egy reggel óriási csótányként ébrednek, s miközben a falakon és a mennyezeten rohagálnak, a háziak undorral kevert félelemmel figyelik, apjuk, anyjuk pedig almával dobálja meg őket. De talán mégis szükség van némi tanulmányozásra, mielőtt mások bőrébe igyekszünk bújni. Mindezekelőtt azon kell elgondolkoznunk, hogy ki is az a „másik”, akit el kell képzelnünk?

Ez a tőlünk különböző személy a bennünk lévő elemi védekezési és támadási, gyűlölet- és félelemösztönökhöz szól. Tudjuk, hogy ezek az érzelmek fogják mozgásba

hozni képzelőerőnk és írói képességeinket. A „regényíró” a birtokában lévő művészet szabályainak megfelelően már érzi, hogy az ezzel a „másik” személlyel való azonosulás jó eredményt hoz majd számára, és azt is tudja, hogy őt szabaddá teszi, ha az ellenkezőjét próbálja gondolni annak, amit mindenki vél vagy hisz. A regényírás művészetének történetét úgy is meg lehetne írni, mint önmagunk megváltoztatásának, felszabadításának történetét képzelőerőnk segítségével, önmagunknak másvalaki helyébe állítása által.

A *Robinson Crusoe* legalább annyira Péntek, a szolga, mint Robinson elképzelésének könyve. A *Don Quijote* legalább annyira a kísérő Sancho Panza, mint a könyvek világában élő lovag elképzelésének regénye. Szívesen olvasom úgy Tolsztoj legragyogóbb regényét, az *Anna Kareninát* mint egy boldog házasságot kötő férfi és egy boldogtalan házasságot kötő, majd széttrő nő elképzelésének regényét. Tolsztoj számára egy másik férfúró, az egy boldogtalan asszonyt, Madame Bovaryt elképzelni igyekvő, soha meg nem házasodó Flaubert volt a példa. A modern regény első nagy allegorikus klasszikusa, Melville *Moby Dickje* a fehér bálna segítségével az akkori Amerika félelmeinek, vagyis a tőle különbözők elképzelésének a regénye. Ma mi, irodalombarátok nem tudunk az amerikai délre Faulknernek a feketékre vonatkozó elképzelései nélkül gondolni. Ugyanígy érezzük hiányosnak egy német regényírónak a művét, ha Németország egészéhez kívánván szólni, közvetlenül avagy közvetetten, nyíltan vagy burkolt formában nem képzei el a törököket, a velük kapcsolatos nyugtalanító jelenségeket. És én most még azt is érzem, hogy annak a török regényírónak a műve is hiányos marad, aki manapság nem képzei el a kurdokat, a kisebbségeket, a ki nem beszélhető történelem sötét pontjait.

A regényíró politizálása nem függ – ahogy ezt sokan gondolják – a politikai ügyekben való részvételétől vagy pártokhoz, társaságokhoz, csoportokhoz való csatlakozásától. A regényíró politizálása képzelőerejéből táplálkozik, abból a képességéből, hogy mások bőrébe tud bújni. Ez az erő nemcsak a soha meg nem szólaltatott emberi igazságok felfedezőjévé, hanem a hangjukat hallatni képtelenek, a haragjukat soha ki nem fejezők, a visszafojtott szavak, a ki nem mondottak szószólójává teszik. Lehet, hogy a regényírónak, ahogy fiatal koromban éreztem, nem áll szándékában, hogy a politika iránt érdeklődjék, lehet, hogy egész más áll szándékában... Az *Ördögöket*, a valaha is született legnagyobb politikai regényt, ma nem Dosztojevszkij szándéka szerint, az orosz nyugatkövetők és nihilisták elleni polemikus regényként, hanem a szláv lélek, az orosz valóság titkait felfedő műként olvassuk. Olyan titok ez, amelyre csak a regényírás tud rávilágítani. Ilyesfajta információhoz újságot vagy folyóiratot olvasva, televíziót nézve nem tudunk hozzájutni. Az emberek és népek történetére, meg magánéletére vonatkozóan a nyugtalanító, megrázó, mélységével megrémítő és egyszerűségével is meglepő, sajátos és hasonlíthatatlan tudást a figyelmesen, türelemmel olvasott nagy regényekből merítjük. Amikor ehhez a Dosztojevszkij *Ördögökje* által az olvasó fülébe sutogott megnyomorított és büszkeség, szégyen és harag közé rejtett titokhoz, ehhez a történelemmel szorosan összefüggő rejtélyhez, ehhez a hozzám igen közel álló témához érkeztünk, hadd mondjam el, hogy e közelség mögött természetesen a magát nem egészen nyugatinak látó, de a nyugati civilizáció ragyo-

gásától káprázó szemű író által e két világ között érzékelt szerelem- és gyűlöletviszony – a lelki feszültségek is jelen vannak.

Kelet és Nyugat kapcsolatához érkezünk. Amikor az újságírók előszeretettel teszik fel erre vonatkozó kérdéseiket, látva, hogy a mai nyugati sajtó egy része hogyan értelmezi ezeket a fogalmakat, arra gondolok, hogy talán a legjobb nem is beszélni Kelet és Nyugat kérdéséről. Legtöbbször ugyanis az derül ki, hogy a szegény keleti államoknak meg kell hajolniuk a Nyugat és Amerika minden parancsa előtt, ebben pedig az is benne van, hogy annak a helynek a kultúrája, élete és politikája, ahonnan én jövök, gondot jelent a Nyugat számára, s egyben azt is, hogy a magamfajta íróktól javaslatokat várnak ezeknek a gondoknak a megoldására. Meg kell azonban mondanom, hogy maga ez a lekezelő stílus is a problémák részét képezi. Természetesen létezik keleti-nyugati kérdés, s ez nem pusztán a rosszindulatú Nyugat stílári problémája, sokkal inkább a szegénység-gazdagság problematikája, és ugyanakkor a béke kérdése is.

Az Oszmán Birodalom a XIX. században sorozatos nehézségekkel találta szembe magát, sorozatos vereségeket szenvedett az európai hadseregektől. A birodalom szét hullása során a jövő vezető nemzedékei, az ifjútörökök, sőt maguk az utolsó szultánok is a Nyugat szemkápráztató hatása alá kerültek, s nyugati hatásra egy sor reformot valósítottak meg. A modern Török Köztársaság és megalapítója, Kemal Atatürk nyugati mintájú reformjai mögött ugyanez a logika húzódik meg, az a hit, hogy a hagyományok és akkori megnyilvánulási formájuk, a vallás, összességében a régi kultúra okozza Törökország meggyengülését és elszegényedését. Ez a jó szándékú, de túlságosan leegyszerűsített és naiv hit néha-néha még engem is magával ragad, pedig én egy nyugati minták szerint élő középosztálybeli isztambuli családból származom. Az optimista nyugatiasodó szándék az országot és kultúráját a Nyugat utánzásával akarja megváltoztatni és gazdagabbá tenni. Az oszmán, majd török nyugatkövetés az ország gazdagabbá, boldogabbá és erősebbé tételét tűzte ki célul, ezért egyben helyi, népi – nevezzük úgy, hogy mozgalom is. De minthogy nyugatkövető, természetesen erősen bírálja országának és kultúrájának némely tulajdonságait, sőt, ha nem is annyira szívből jövő módon és más stílusban teszi is, akárcsak a nyugatiak, elhibázottnak és értéktelennek találja. Ez pedig, ahogy a regényeim fogadtatásából és a Nyugathoz fűződő kapcsolataimban is mindig éreztem, egy másfajta, igen mély és összetett érzést, a „szégyen”-t kelti fel. Kelet és Nyugat, vagy ha a hozzám közelebb álló szavakat használom, a hagyomány és a modernség, másképpen a hazám és Európa közötti kérdések a teljesen soha meg nem szűnő szégyenérzeten alapulnak. Ezt a szégyent mindig egy ellentétes érzéssel, a „büszkeség”-gel együtt igyekszem látni. Tudjuk mindannyian, hogy ahol valaki túlságosan is büszkén és fennhéjázón viselkedik, oda „a másik” szégyenének és megaláztatásának árnyéka vetődik. Vagy az fog fennhéjázó nacionalizmussal elénk állni, aki azt képzei, hogy túlságosan megalázták. Ilyesfajta szégyenből, büszkeségből, megnyomoríttatásból és haragból építkeznek a regényeim, de minthogy egy olyan országból érkeztem, amely most Európa kapuján kopogtat, azt is tudom, hogy ez a sértődékenység időnként milyen könnyen tud lángra lobbanva veszélyessé válni. E szégyen miatt szeretnék a Dosztojevskij-regények olvasásakor hallani vélt suttogással írni, mintha titkot árulnék el. A regényírás megtanította számomra, hogy felszabadít bennünket az, ha titokként őrzött szégyeneinket képesek vagyunk másokkal megosztani.

Azon a ponton azonban, ahol ez a szabadság kezdődik, érezni kezdem mások képviselőinek problémáit, a mások nevében szólás erkölcsi felelősségét. Az előbb említett sértődékenységet, a nemzeti szégyenérzést, a helyiek érzékenységét a regényíró tükre, képzelőereje is zavarja. Az a valóság, amely amennyiben titokban marad, csak hangtalan szégyenérzetet okoz, a regényíró képzelete révén azonban megszűnik rejteve maradni, sőt egy újabb világgá alakul, amellyel a szembesülés elkerülhetetlen. Amikor a regényíró, akár csak egy játékszereivel játszó gyermek, olyan megérzéssel, amellyel maga sincs pontosan tisztában, a világ szabályaival, az élet titkos geometriájával játszik, a családok, közösségek, csoportok, törzsek, honfitársak, ismerősök – többé-kevésbé mindenki nyugtalanná válik. Boldog nyugtalanság ez. A regény olvasásakor megéreztetni velünk, hogy a világ, amelyben élünk, éppúgy, mint a mesék, az elbeszélések, emberi alkotás; napvilágra hoz a családok, iskolák, társadalmak által elfedett, eltitkolt szavakat, és ami még fontosabb, alkalmat teremt a felettük való gondolkodásra.

Mindannyian ismerjük a regényolvasás élvezetét: szeretjük nyomon követni, hogyan tör magának utat egy ember a többi ember között, hogyan ütközik meg a világgal, hogyan változnak gondolatai és érzései, milyen kapcsolatba kerül környezetével és a tárgyakkal, szívesen követjük az író elhatározottságát és figyelmét, a szavakat, amelyeket mind e mozgás ábrázolásakor használ. Tudjuk, hogy amit olvasunk, az az író képzelőerejének gyümölcse, ugyanakkor mégis annak a világnak az anyagából születik, amelyben élünk. A regény nem egészen fantázia és nem egészen valóság. A regényolvasás szembesülést jelent mind az író képzeletével, mind pedig a megismereni, megtapasztalni vágyott valósággal. Amikor regényolvasás közben elhúzódnak egy sarokba, vagy végignyúlunk az ágyon, képzelőerőnk szüntelenül mozog a regény és a magunk világa között. A regény olvasása közben mi is felidézünk azt „a másik”-at, ahol soha nem jártunk, amelyet alig ismerünk, amelyről semmit sem tudunk, vagy utazást teszünk egy hozzánk hasonló ember lelkének mélységeibe. Mindezekre azért hívom fel külön-külön a figyelmüket, mert szeretnék pontosan elmagyarázni önöknek egy képet, amely időnként megjelenik a szemem előtt.

Néha megpróbálom egyenként a szemem elé idézni a maguk földrajzi környezetében valahová félrehúzódva vagy karosszékben ülve regényt olvasókat, és így ezernyi, tízezer olvasó elevenedik meg képzeletemben, akik a világ messzi tájain, városokban könyvolvasás közben egy író elképzeléseit, hőseit, az általa teremtett világot képzelik épp el. Ezek az olvasók, éppen úgy, mint maga az író, a képzelőerejüket működtetik, ők is mások helyébe próbálják képzelni magukat. Ezekben a pillanatokban lelkünkben megmozdul az együttérzés, a tolerancia, a szerénység, a gyöngédség, a könyörület és a szeretet: az igazi irodalom nem annyira ítélőerőnkhez, mint ahhoz a képességünkhöz szól, hogy mások helyébe tudjuk képzelni magunkat.

Amikor a más-más utcákba, kerületekbe, városokba szétszóródva e képességüket, képzelőerejüket használó olvasókat szemem elé idézem, azt is érzem, hogy tulajdonképpen azt képelem el, amint – nevezék annak, aminek akarják – egy közösség, egy csoport, egy nép képviseli el önmagát. Ma a közösségek, törzsek, nemzetek magukra vonatkozólag a legteljesebb ismeretet éppen a regények révén szerzik, regények segítségével vitáznak önmagukról, így aztán még akkor is, ha legtöbbször azért veszünk köny-

vet a kezünkbe, mert szórakozást, élvezetet keresünk, sőt leginkább a gondjainktól akarunk szabadulni, anélkül, hogy tudatában lennénk, a saját közösségünket, nemzetünket idézzük fel képzeletünkben. Épp ez teszi a regényt a nemzetek boldogsága és büszkesége mellett dühük, érzékenységük és szegényük iránt legalább olyan nyitottá. És e miatt az érzékenység, szegény és büszkeség miatt még mindig a regényírók ellen fordul a harag, sajnálatos módon még mindig találkozhatunk a toleranciahiány váratlan példáival: regényeket égetnek el, és regényírók ellen indítanak pereket.

Olyan házban nőttem fel, ahol mindennapos volt a regényolvasás. Apámnak nagy könyvtára volt, és az előbb említett regényírókról, Mannról, Kafkáról, Dosztojevszkijről vagy Tolsztojról úgy beszélt, ahogy más apák a pasákról vagy a szent életű emberekről beszélhetnek. Ezek a regények és regényírók nekem már gyerekkoromban az európai gondolatot jelentették, és ennek nem csak az volt az oka, hogy olyan isztambuli családban születtem, amely őszintén hitt a nyugatosodás szükségességében, sőt emiatt magát és hazáját naiv módon a valóságosnál jobban nyugatosodottnak látta, vagy legalábbis akarta látni... Ez részben Európa egyik legnagyobb művészeti felfedezése, a regény miatt van így. Véleményem szerint a zenekari muzsikával és a reneszánsz utáni festéssel együtt a regényírás művészete teszi Európát Európává, alapvetően ezek szabják meg arcukat. Én nem tudom Európát regények nélkül elképzelni. Igaz ez a gondolkodás, a megértés és a képzeletalkotás módjára és az embernek arra a képességére vonatkozólag is, hogy másnak a helyébe képzelettel magát, és azért is, mert a regények egy egész kultúra és történelem tanúi. A világ sok más vidékén a gyermekek és a fiatalok első regényolvasmányaik révén ismerkednek meg Európával – én is közéjük tartozom. Emlékezzünk csak vissza arra, hogyan találkoztak a regénnyel az Európa határain túli földrészek, új kultúrák, új civilizációk, milyen lelkesen és milyen új ihletettséggel használták, hogyan fejezték ki magukat a regény segítségével, és hogyan csatlakoztak ezáltal Európához... Emlékezzünk a nagy orosz regény kialakulására, és arra, hogy a latin-amerikai regény az európai kultúra részévé vált... Pusztán a regényolvasás is azt bizonyítja számunkra, hogy Európa határa, jellege és lényege is szakadatlanul változott. Az apám könyvtárában meglévő francia, orosz és német regényekben leírt régi Európa, vagy az én gyermekkorom háború utáni Európája, vagy akár a mai Európa változó helyeket és változó gondolatokat jelent. És mégis egy állandóságot képviselő Európa képzelettel él bennem. Épp erről szeretnék most beszélni.

Európa egy török számára most rendkívül érzékeny téma. Mint a legtöbb török, én is magamban hordozom annak az embernek a vágyait, jó szándékait, érdeklődését, a visszautasítástól való félelmét és az ebből fakadó haragját, aki egy ajtón zörget, hogy beengedjék. Ez az előbb emlegetett szegénnyel is szorosan összefügg. Becsöngetni, várni, ígéreteket hallani, reménykedni, aztán nem bejutni, és ahogy Törökország Európához közeledik, ahogy nyilvánvalóvá válik, hogy megvalósulhat Törökország teljes jogú EU-s tagsága, sajnálatos módon úgy válnak nyilvánvalóvá Európa egy részében és bizonyos politikusok köreiből a törökellenes érzések. Egyes Törökország- és törökellenes politikusoktól a legutóbbi választások során tapasztalt stílust legalább olyan veszélyesnek találom, mint egyes, a Nyugattal és Európával előszeretettel vitázó török politikusokét. Más dolog a török államot a demokrácia hiányosságai vagy a gazdasági helyzete miatt bírálni, és megint más lenézni az egész török kultúrát, vagy

akár a Németországban a németeknél sokkal nehezebb körülmények között, sokkal szegényebben élő török származású embereket.

A törökök a róluk elhangzó negatívumokat a kapu előtt bebocsáttatásra várók sérődékenységgel hallgatják. A törökök elleni nacionalizmus Európában tapasztalható fellángolása sajnálatos módon Törökországban is a durva nacionalista Európa-ellenes uszításhoz vezet. Azoknak, akik hisznek az Európai Unióban, mielőbb meg kell látniuk, hogy a béke vagy a nacionalizmus kérdéséről van szó. Mindannyiunknak választanunk kell: vagy béke, vagy nacionalizmus. Azt gondolom, hogy az Európai Unió a béke pártján áll, tehát nem utasíthatja el azt a békelehetőséget, amelyet a mai Törökország kínál. Oda jutottunk, hogy a regényíró képzelőereje és a könyvégetők nacionalizmusa közül kell választanunk.

Minthogy az elmúlt években gyakran nyilvánítottam véleményt Törökország EU-tagsága mellett, sok kétkedő és lesajnáló kérdéssel találok ezzel kapcsolatosan. Szeretnék ezekre is válaszolni: amit Törökország és a törökök mindenekelőtt kínálnak Európának, az természetesen a béke, egy muszlim ország csatlakozási óhaja, valamint az a biztonság és erő, amit e békés szándék elfogadása Európának és Németországnak nyújt. Azoknak a nagy regényeknek az írói, amelyeket gyermek- és ifjúkoromban olvastam, Európát nem a kereszténységgel, hanem egyéneikkel határozták meg. Ezek a regények azért találtak utat szívemhez, mert saját szabadságuk, alkotóképességük és vágyaik megvalósításáért küzdő hősei Európát hozták közel hozzám. Európa azzal vívott ki tiszteletet magának, hogy a Nyugaton kívül eső világban is elültette a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit. Ha Európa szellemisége felvilágosodást, egyenlőséget és demokráciát jelent, a törököknek is el kell foglalniuk helyüket ebben a békés Európában.

Egy pusztán a kereszténységre támaszkodó Európa, akárcsak pusztán a vallásból erőt meríteni kívánó Törökország nem lehet realista, nem a jövő, hanem a múlt felé forduló magába zárkózó világ volna. Az olyanok számára, akik hozzám hasonlóan a Nyugat értékeit elfogadó Isztambulban nőttek fel, nem nehéz az EU-ban hinni. Ne felejtsek el, hogy az a labdarúgó-egyesület, amelynek gyerekkorom óta drukkolok, a Fenerbahçe az európai kupacsapatok között játszik. Sok millió török van, aki ugyanúgy, ahogy én, meggyőződéssel vallja, hogy Törökország helye Európában van. De ami még fontosabb, a konzervatív és muszlim törökök nagy része és az ő politikai képviselőik is az EU-ban szeretnék Törökországot látni. Önökkel együtt szeretnék megálmodni és megvalósítani a jövő Európáját. Ezt az évszázados viszályok és háborúk után nyújtott baráti jobbot nehéz lesz úgy visszautasítani, hogy utóbb aztán ne kelljen megbánni.

Jómagam, amiképp nem tudom elképzelni úgy Törökországot, hogy ne volna Európa-álma, nem hiszek egy olyan Európában sem, amely ne volna képes Törökországban gondolkodni.

Bocsánatot kérek, hogy ennyit beszéltem politikáról.

Az a világ, amelyhez tartozni szeretnék, természetesen a képzelet világa. Hétéves koromtól huszonkét éves koromig festő akartam lenni, Isztambul utcáin a város különböző látképeit festettem. Aztán huszonkét évesen, ahogy *Isztambul* című könyvemben is megírtam, abbahagytam a festést, és regényt kezdtem írni. Most azt gondolom, hogy született légyen akár kép, akár regény, lényegében ugyanazt jelentette

számomra: a festéshez és az íráshoz is az ebből a jól ismert, fojtó, unalmas és reménytelen világból egy másik, mélyebb, összetettebb és gazdagabb világba való menekülés vágya vezetett.

Azért, hogy ezt a csodálatos másik világot, akár gyermek- és ifjúkoromban vonalakkal és színekkel, akár ahogy harminc éve teszem, szavakkal megteremtsem, minden részletében elgondolhassam, mindennap hosszú órákat kell egy szobába bezárkózva töltenem. Ezt a vigasztaló másik világot, amelyet harminc éve bezárkózva magányosan teremtek, természetesen jól ismert világunk alapanyagából, Isztambul, Kars vagy Frankfurt utcáiból és lakásbelsőiből, a világban látottakból építem fel, képzelőerőnk azonban, a regényíró képzelete ehhez a behatárolt valódi világba valami titokzatos és sajátos lelket lehel.

Végül erről a lélekről szeretnék szólni, arról a dologról, amelyért a regényíró az egész életét adja, csak hogy az olvasóval megéreztesse. Véleményem szerint az élet rendkívül összetett, különös és nehezen érthető dolog, amely csak akkor tudna bennünket boldoggá tenni, ha valamilyen keretbe beleférne. Többnyire nem az a boldogságunk vagy boldogtalanságunk forrása, amit megélünk, hanem az a jelentés, amit tulajdonítunk neki. Egész életemet ennek a jelentésnek a kutatására áldoztam, napjaink bonyolult, nehéz és gyors világában, zajban és zűrzavarban, az élet meglepő fordulatai közepette a kezdet, a középpont és a vég megtalálására. Szerintem ez csakis a regényekkel sikerülhet...

Mióta megírtam és kiadtam *Hó* című regényemet, amikor csak kilépek Frankfurt utcáira, ahol hősöm, a rám kissé hasonlító Ka járt, úgy érzem, mintha az ő szellemével találkoznék, mintha a város az én szempontomból megtalálta volna értelmét és középpontját. Teljesen egyetértek Mallarmé mondásával miszerint „A világon minden azért van, hogy bekerüljön egy könyvbe”. A világ minden dolgát a legteljesebben magukba foglaló könyvek pedig szerintem vitathatatlanul a regények. Az ember fiának legnagyobb képességét, a képzelőerejét és mások megértésének képességét évszázadok óta a regény tükrözi a legtökéletesebben. Azt gondolom, hogy azért ítéltek nekem ezt a jelentős díjat, mert harminc esztendeje hűségesen szolgálom a regényírás művészetét. Őszintén köszönöm mindannyiuknak.

TASNÁDI EDIT fordítása

„A szlovén költészet elefántja vagyok”

Tomaz Šalamunnal Tea Štoka beszélget

- *Milyen a nyelvhez, költészeted eszközához fűződő viszonyod?*

- A nyelv rajtam kívül létezik, egyfajta Grál-kehely rejti, olyan, akár a vízi erőmű gátja visszatartotta víztömeg. Kiszolgáltatam neki magam, hadd zúduljon rám! Azért kapirgálok, cselezek, török-zúrok, lesipuskázom, azért bűbájoskodom, hogy így rátaláljak a lány pontra, hogy átszakíthassam a szűzhártyát. Amikor behatolok, a nyelv elkezd fájni, valósággal eláraszt. Mintha vizesés zúdulna rám. Nedves és gyönyörűséges érzés, ilyenkor nem is igen gondolkodom, inkább üvöltök az élvezettől, a fájdalom gyötör vagy éppen csak játszadózom, fontoskodom. Szeretném továbbadni ezt az örömet, ám mindenekelőtt ámuldozom, szinte bömbölkök az ámulattól. Hogy mi a nyelv, és mi vagyok én? Halvány segédfogalmam sincs. Elveszem a szüzességét, betörök szakrális terébe, megyek előre, míg össze nem vérzem magam. A nyelv nekem egyszerre rejtőzködés és feltárulkozás. *Maga a beható anyag szabja meg a túléléshez és a gyönyörhöz vezető legcélszerűbb formát.* Talán afféle epikureus vagyok. Mindenesetre a költészet (vagy az a térség, ahol a költészet fellelhető) olyasmi, mint valami gyönyörű test, el kell csábítanunk, meghódítanunk, néha teljesen megsemmisítenünk és figyelmesen fürkészni lüktetését. Én csupán a papír vagyok, ez a test rajtam lüktet.

- *Mi kimeríthetetlen költői képzelőerőd forrása?*

- Írás közben időnként nagy-nagy szünetek jönnek. Egy-egy kötetet két-három hónap alatt, rendkívül intenzív munkával írok meg, de utána rengeteget, akár egy-másfél évet is kell pihennem, hogy aztán ismét a lényegbe hatolhassak, s minél drasztikusabban járhattak el. Amúgy nem az én képzelőerőmön múlik a dolog. Maga a világ ilyen istenien változatos, ilyen szüntelenül át- meg átforgató. Nekem csak valamiféle ösztönöm és hallásom van, hogy arra a pontra helyezkedjem, ahol majd valami megnyílik, ahol a dolog kiforrigja magát, ahonnan a lavina lezúdul. Egyszerűen kaptam egy használható érckereső varázssbotot. Jó szaglász vadászeb vagyok. Na persze, az se mindig. Az utóbbi időkben például szívesebben maradok higgadt magánember, tartom az irodalomtól a két lépés távolságot, nem is igen írok. Roppant kimerítő a szüntelen éber figyelem, képtelen vagyok mindig exponálásra készen állni. Az alkotás folyamata ugyanis veszélyt is rejteget. A teremtés māmora könnyen függőséggé válhat, mind követelődőbb, ám közben a test pedig cseppet sem fiatalodik, s az izmok már nem bírják a sebességet. A líra fejlődése mind újabb, mind élesebb vágástechnikákat hoz magával, már ha az újabb generációk egyáltalán képesek lesznek saját utat törni maguknak. Olyasmi ez, mint a sportban a világrekordok. 30-35 év között az ember csúcsmórában van, később nagyon kell vigyázni. Ha megnézzük a halálozási statisztikákat, a huszadik században igen sok költő halt meg harmincas éveinek végére felé. Kiegttek, nem tudtak felébredni az alkotás kábulatából, egyszerűen szétszaggatta őket a nyelv. Ez az egyik legveszélyesebb drog. Minden költői képzelet hajtóereje ez a māmoros gyönyörűség.

Ha egyszer belekóstoltál, nehéz neki ellenállni. Addig síelsz, amíg csak a hóból tart, mész lefelé végkimerülésig. A költői képzet motorja talán egyszerűen a gravitáció. Szárnyakat ragasztottál magadnak, hogy égre kelhess, ám szükséged lesz a nehézkedés lefelé kényszerítő hatalmára is: csak így lehet az egészből repülés. Ráadásul a magam részéről úgy érzem, amit még kellett írnom, azt nagyrészt már megírtam. Manapság sokkal lassabban gyűlik a nektár, mint azelőtt.

– *A szlovén kritikusok költészetedet a személyes élettapasztalattal hozták összefüggésbe, mintha lírád személyiségedről tanúskodna, és annak valamiféle modern „hagiográfiája” lenne. Egyetértesz azzal, hogy költészeted legendája konkrét, egyszeri élettapasztalatodon alapul?*

– Talán az volt a szerencsém, hogy sorsom elég nyersen bánt velem, akár a jót, akár a rosszat nézem. Legendáról, hagiográfiáról persze semmit se tudok mondani, az én szemszögemből ezek a dolgok nem láthatók. Vakfoltok ezek, vagy inkább afféle sárkányok, akiknek időközönként le kell vagdosni egy-két fejét, hogy túlságosan el ne burjánozzanak. Olykor persze, nem tagadom, valóban megírtam pár konkrét élettapasztalatot. Máskor meg úgy tűnt, mintha a kiejtett szó vált volna valóra, kísérteties pontossággal. Ha egy vágy elég erős, uralma alá hajthat bármit, akár még a térképeket is...

– *Kozmopolita módra, kíváncsian és könnyedén váltogatod élettereidet, barangolsz civilizációról civilizációra, kultúráról kultúrára. Ljubljanából Amerikába, Párizsba vagy Mexikóba, olykor Lengyelországba vagy Belgrádba utazgatsz. Sorsod kíváncsisággal és előítélet-mentesen elegyül a legkülönfélébb emberi fajokéhoz, területekéhez, kultúrákéhoz és életstílusokéhoz. E számos változat közül melyik bűvölt el leginkább?*

– A felszíni könnyedség igen csalóka. Semmit se terveltem ki előre, minden csak megtörtént velem. Fájdalmas folyamatok voltak, néha kifejezetten szédültem és rémüldöztem. Mintha két életem lenne, és egyfajta transzban ugrálnék a kettő között. A leglényegesebb mégis, hogy az ember bízzék a saját csillagában. Minél erősebb bened a bizalom, annál kevésbé félsz. Velem amúgy időnként mindkettő megeshet. Próbálok távolságot tartani, de néha a rettegés kerekedik felül. Valahol legmélyen mégis bízom ritmusérzékemben, ösztönömben és képzeletemben. Szívesen hagyom, hogy elbűvöljenek. Ha pedig valami egyszer elbűvöl, azt igyekszem rögzíteni is. Az élet különböző pontjain különféle dolgok bűvöltek el, de az igazi csoda az, amely valósággal hozzád nő, és aztán szerelemnek, barátságoknak, házasságnak, szövetségnek nevezzük. A legdrámaibb, leglátványosabb váltás mindenképpen Mexikó volt. Ha nem találkozom jelenlegi feleségemmel, aki haza akart jönni, talán még ma is ott élnék.

– *Egy helyütt azt írod: „Nem cinikus, hanem költő, próféta vagyok. Életem oda vonz, ahol vagyok.” Még mindig költő-vátesznek, prófétának tartod magad, jöllehet első kötetedben a Pókerben a hagyományos európai metafizika értékeit az ócskaságok közé vetetted. Nincs itt valami sajtóságos ellentmondás?*

– Egyáltalán nincs. A Pókerrel kapcsolatosan valamit alaposan félreértettek. Ugyanis hogy a hagyományos európai metafizika értékeit az ócskaságok közé vettem volna, ez számomra értelmezhetetlen kijelentés. Inkább arról van szó, hogy a költészet terében mélyebb és szélesebb tradíciót tártam fel, amelyet elsősorban a dohos történelemszemlélet szegényített el. Egy új költő öntörvényű fellépése persze mindig lerombolja az addig érvényben levő konstellációkat, és azokat maga alá rendeli.

Úgy kezded, mint Szent György, aki levágja a sárkány fejét, ám utána lassanként magad alakulsz sárkánnyá, akármilyen dühödten és jószándékúan küzdesz is amúgy az ártatlanságért. Az új Szent Györgyöt a te gyötrelmeid már nem érdeklik. Egyszerűen fejedet veszi. Vagy talán csak észreveszi a repedéseket a nyomaidban, rájön, hogy különös illatok pöfögnek fel onnan, s az újaknak ez fontosabb lesz, mint bármi más. Fiatal, új tradíciókat fedez fel magának, és ugyanúgy uralma alá veti a világot, amint egykor te is tetted. Az égvilágon semmi ellentmondást nem látok ebben. A jelenség ugyanaz, épp csak a kört most kerületének egy másik pontjáról magyarázzuk el. A kiáltás, hogy „Isten meghalt!” vallásos felkiáltás. A diák és a filozófus ezek után valóban elhiszi, hogy Isten meghalt. A költő nem. Én az időt sohasem vettem komolyan. Sohasem hittem abban, hogy Isten meghalt. Úgy vélem, azért kaptam a kegyelmet, hogy írhaszak.

- *A '80-as években ismét visszatérsz a mítoszhoz, erotikához és a titokzatossághoz. Úgy véled, van valami hasonlóság egyfelől az erotikus és mágiikus gyakorlatok, illetve összeesküvés formulák, valamint az alkotói folyamat között?*

- Ezek a legérdekesebb kérdések, és ha lenne rá válaszom, akkor nem lenne már miről írnom. Megadom magam. Belépek a benső kertekbe. „Belopódzom” az ezüst folyamokon át. Mindig elcsodálkozom azon, hogy milyen pontosak a paradicsom és Sátán vízióinak leírásai. Az öltözékek, kövek, tiarák, feliratok a tükrökön (többnyire arámiul), az illatok, a folyékony nitrogén is, amely leömlik a bazaltról... Ilyenekre enciklopédiákban vagy kézikönyvekben nemigen lehet rábukkanni. Mindenütt mágnesség van, gyönyör, hús, fény, illat, izom. Nem teszek különbséget aközött, hogy mi hova való. Mindezeket a szó magába gyűjti, ahogy a méh a virágpont. Könyveimben felidézek elég sok olyan személyt, akik részesei lettek az életemnek. Mindezt a szeretet teszi. Közülük némelyekkel csak egy pillanatnyi időre találkozom, mégis megnyugszom, mert tudom, hogy az úgy folytatódik. És mégis mozog a föld.

- *A költészet tevékenysége számodra nem tűnik-e valamiféle sajátos mágiának, persze csak a szavak szintjén?*

- Nem, inkább a misztikával hoznám kapcsolatba, mintsem a mágiával. Egyfajta nyitottságról van itt szó, nyitottnak kell lenned élő és elhunyt testvéreid nyelve iránt, más nagy költők, s nem csak a szó szoros értelmében vett költők iránt. A mágia és a misztika két külön világ. A mágus behatolhat a költői világba, ám az megsebzí, szétszaggatja őt. A misztikusok pedig... mondjuk úgy, élő istenek. Perzsiában a XIII. század fordulóján Omar Khájjám, aztán Rumi lett örülten divatos. A jelenleg élő legnagyobb zsidó költő, Yehuda Amiháj személyében pedig valami erős atyai jelenlétet érzek. Csak négyszer találkoztunk az életben, de mindig hihetetlen nagy hatást gyakorolt rám. Utoljára Jeruzsálemben láttam, a költészet világfesztiválján. Egy kibuchban aludtunk. Vízszagot érzett az ember, mintha folyó lett volna arra, s kiderült, ott, nem messze folyik a Jordán. Yehuda pedig ott állt a parton... Borzongatóan nagy találkozás. Mikor Jeruzsálembé indultam, kicsit tartottam az utazástól, az volt az érzésem, hogy verseimben sokszor hülyeségeket beszélek össze, mindenféle, olykor meglehetősen tisztátalan késztetéseknek engedelmeskedve. Olyan verssorokat írtam le, ahol - szó szerint! - Izraellel harcolok: „*Megöllek majd téged, Izrael.*” Attól félttem, ott az ítélet földjére lépek majd ezek miatt, ám a megtisztulás partjára jutottam el. Örjítően szép volt, úgy érzem, hogy megtisztultam, hogy befogadtak.

- *Véleményed szerint mi a jó vers kritériuma?*
- *Fiatalság és szépség, meg hogy magában hordozza Istent és előtte megtisztuljon.*
- *Milyen helyet foglal el a kortárs szlovén költészet panorámájában? Egyáltalán: milyen helyet foglal el a kortárs szlovén költészet a jelenlegi világlírában?*
- *A szlovén költészet panorámájában afféle elefánt vagyok. Bármit tettem, végtelenül problémásnak bizonyult. Csakis a vastag bőrömnök köszönhetem, hogy élve megúsztam, a velem született jámbor szeretet és butaság mentett meg. Többször is úgy éreztem, az lenne a tisztességes, ha ráíratnám köteteimre, mint a cigarettásdobozokra szokás: „súlyosan károsítja az ön egészségét”. Másfelől ugyanakkor mintha tisztítanám is a levegőt, nem tudom, hogy van ez voltaképpen. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem akartam mindig is rárajzolni a szlovén irodalmat a költészet világtalaszára. Hogy nevem odakinn olyan, mintha a semmiből lépnek elő, bevallom, mulattat, ám az, hogy afféle árva gyerekek nézzenek, akinek nincs háterszága, felháborít és fájdalmasan érint. Utólag azonban kénytelen-kelletlen belátom, ezen egy ember nem változtathat.*

LUKÁCS ZSOLT fordítása



Edward Munch: Művész és modellje. A szoba I., 1919-1921

ÉLES CSABA

Szabadságeszme és szenvedélyesség

Madarász Imre: *Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és Risorgimento, klasszicizmus és romantika között*. Hungarovox, Budapest, 2004

Vittorio Alfieri, a sokműfajú és változatos hangú íróegyéniesség, az olasz irodalom legfőbb és világirodalmi rangú reprezentánsa – a trecento (Dante, Petrarca, Boccaccio) és a cinquecento (Ariostótól Tassóig) klasszikusai után – a XVIII. században. Alfieri egyszerre bizonyult „a szabadság olasz vallásalapítójának” (Debenedetti), az Ifjú Itália előhírnökének, az egységes Olaszország prófétájának és a XIX. századi modern olasz irodalmi élet védőszentjének.

A schopenhaueri akarat egyszerre motiválta életművét és fegyelmezte komponálásmódját. Ezért nevezhette Alfieri Gioberti – elismerően – „az akarat költőjének”. Olyan erővel és termékenységgel, hogy ez az objektiválódott irodalmi és politikai akarat döntően befolyásolta az olasz nemzet és kultúra XIX. századi irányát és sorsát. Olyan kiemelkedő egyéniségek fémjelzik ezt az ösztönzést, mint mindenekelőtt Ugo Foscolo, Alessandro Manzoni és Giuseppe Mazzini. Ez érvényes Foscolo és Manzoni első verseire; de még lényegesebb, hogy Manzoni nemzet- és Mazzini hazafogalmára is.

Madarász Imre – az elmúlt húsz évben folytatott munkásságának egészét tekintve – Alfierivel a középpontban olyan nívóra emelte az irodalomtörténetet, amely már par excellence irodalomesztétika, közelebbről számos irodalmi vagy általában írói (tehát a politikával, filozófiával stb. szorosan érintkező) műfaj ágazati esztétikája, összehasonlító és nagy történelmi távlatokba helyezett elemzése is. A szerző tehát Alfierinek esszéistája és irodalomtörténésze, hőse korának történésze és életművének esztétája egyszerre.

Amit Alfieri koráról és utóéletéről részletesebben el kell mondani, azt Madarász Imre megtette és meg fogja tenni más tanulmányaiban és kötetekben. A szerző jelen könyvében pontosan azt adja – sőt annál viszonylag még többet –, amit ígér; amit a monografikus teljesíthetőség és terjedelem, az egy kötetben történő kiadhatóság és olvashatóság maximálisan még lehetővé tesz. Konkrétan: *a teljes Alfieri-életmű rendszeres és következetes, alapos és részletes, némileg hősével is, ám főleg más Alfieri-elemzőkkel szemben kritikus analízisét kapjuk*.

Alfieri az olasz és világirodalom talán vagy egyik legegocentrikusabb alkotóegyéniessége. Alfierire – személyisége és szellemisége okán egyaránt – találón adaptálható az a metafora, amelyet Ady Endre Vajda János jellemzésekként talált meg: „Mont Blancember”. Ezt stílszerűen megerősíti Alfieri piemontei származása; továbbá az a tény, hogy az Alpok a XVIII–XIX. század fordulóján már késleltetni sem képes nagyon a francia eszmék és személyesen Bonaparte Napóleon (Stendhal megítélése szerint objektíve és relatíve pozitív) itáliai erjesztő szerepét. Adyra emlékeztet az is, hogy Alfieri „az úr”: különféle műformájú munkái pedig „csak cifra szolgák”.

Alfieri értékrendjének centrumában egyéniségének halhatatlansága áll, ezt szolgálják a művek, azokat pedig a többi ember. A legkitüntetettebb helyen természet-

sen élettársa és múzsája: Luisa Stolberg d'Albany grófnő – Alfieri testközei Laurája. Alfieri szonettjei is megannyi önportré. Lényeges azonban, hogy ezek nem a rokokó divatizálás medalionjaihoz, hanem a klasszicizmus mellszobraihoz (gondoljunk a Rodin részéről is elismerően értékelt Houdon-portréira) hasonlatosak. Mindezt alátámasztja az is, hogy milyen kitüntetett helyet juttat Madarász Imre hőse emlékiratainak. Alfieri „nem volt nagy naplóíró, ellenben önéletírónak nagy volt, az olasz irodalomban alighanem a legnagyobb és világirodalmi viszonylatban is klasszikus”.

Alfieri művészete, stílusa „a legegényibb, legeredetibb, legszebb és legerőteljesebb hang lett a tizennyolcadik századi olasz irodalomban”. Hogy milyen körültekintő gondossággal komponálta és alkotói fázisokban formálta meg tragédiáit, arról éppoly nyíltan és precízen tudósítja olvasóit és nézőit, ahogy Carlo Goldoni is teszi ezt komédiái kapcsán az *Emlékirataiban*. Míg Diderot a színmű („középfajú dráma”, pl. *A családapa*), addig Alfieri az ún. „opera-tragédia” (*Ábel*), egy zenés dráma mint új színpadi mű megteremtésére tett kísérletet.

Alfierinek – természetesen különböző értelemben és mértékben, eltérő területeken és ellentétes vagy vegyes előjelekkel – számos szellemi és lelki, politikai és filozófiai, esztétikai és erkölcsi rokona, analogonja, mintaképe (ellenpéldája) és mestere nevezhető meg. Amit Madarász Imre monográfiája megfelelő helyein megtesz, azt most mi egy gazdag csokorba szedjük: Szophoklész és Euripidész, Brutus és Cato, Tacitus és Seneca, Dante és Petrarca, Machiavelli és Shakespeare, Locke és Hume, Montesquieu és Diderot, Voltaire és Rousseau, Schiller és Hebbel – a magyar költőket és írókat majd később említve. Bár ez a „csokor” nem teljes, a köteten kívüliekkel is bővíthető: itt elsősorban Byronra és Puskinra, Beethovenre és Schopenhauerre gondolok.

Alfieri – akit az „olasz Schillernek” is neveztek – ugyanolyan korszerű és termékeny kapcsolatot igyekezett sikeresen kialakítani az antikvitással, mint az *Ármány és szerelem*, a *Tell Vilmos* és más művek szerzője. Ismereteink szerint Alfieri és Schiller nemhogy személyesen vagy levelezés útján nem ismerték egymást, de írásaik révén sem. Annál feltűnőbb, hogy Alfierinek két olyan tragédiája is van, amelynek címszereplői – eltérő szöveggörnyezetben és más hangsúlyokkal, beállításban stb. – Schillernél is megjelennek. Egyikük II. Fülöp: Alfierinél ez a *Filippo*, Schillernél pedig a *Don Carlos* – érdekes, hogy mindketten ugyanabból a XVII. századi francia forrásból merítkeztek. Másikuk a skótok XVI. századi királynője: az itáliai szerzőnél ez a *Maria Stuarda*, a német költőseninél a *Stuart Mária*.

Nem kivételesek ezek az összehasonlító elemzésekre lehetőséget kínáló – amelyekkel Madarász Imre nagy szakértelemmel él is – témaegyezések Alfieri és parnasszusi társai között. Ilyen mű az *Antigone* (Szophoklész: *Antigoné*), az *Alceste Seconda* (*Második Alkésztisz*, Euripidésznél természetesen sorszám nélkül), az *Antonio e Cleopatra* (Shakespeare: *Antonius és Kleopátra*), végül az *Oreste* (*Oresztész*, vele szemben a világ drámairodalmának számos *Elektrája* – az ókortól a XX. századig).

Alfieri íróművészete, különösen tragédiaköltészete – amint azt Madarász Imre monográfiájának alcíme is kiemeli – klasszicizmus és romantika határmezsgyéjén helyezkedik el: egyfajta ötvözetet vagy bizonyos értelemben szintézist teremtve. A klasszicizmus Alfierinél elsősorban a forma tisztelétét, a formafegyelmet, a romantika pedig az individualizmust és az „Én” kultuszát, a szenvedélyességet és a természet csodálatát jelenti elsősorban.

Ugyanakkor a XVIII. századnak is létezik egy sajátos és korai romantikája. Ezt az irányzatot Benedetto Croce „protoromantikának”, Szerb Antal és Walter Binni „preromantikának”, végül Madarász Imre jó okkal „preromantikus szentimentalizmusnak” nevezi. Nem mellékes körülmény ebben a kérdésben, hogy Alfieri a tragédiaírásban egyfelől a klasszikus ókori görög triász, a XVII. századi francia dráma – másfelől Seneca és Shakespeare szuverén szintézisére törekedett. (Mindenesetre amennyire méltó Alfieri firenzei síremlékéhez a Sta Croce-templomban Canova vésője, annyira sikertelen Thorwaldsen Byron-mellszobra a római Villa Borghese parkjában.)

Vittorio Alfieri az itáliai és az egyetemes szabadságeszme és zsarnokellenesség szellemi és művészi, hajlíthatatlan és halhatatlan bajnoka. Természetesen még az ő vitriolos tolla sem helyettesíthette ugyan a kivont kardot, de az a toll mégis sokkal többet tett ezekért a nemes eszmékért, mint sokak kardja. A szerzővel együtt a recenzens meggyőződése is, hogy „az egyéni és nemzeti szabadságot mindig védelmező, mindenfajta csorbítását mindig elutasító, s a zsarnokellenesség mellett a háborút a rosszak legrosszabbikaként elítélő Alfieri ma is oly időszerű”.

Alfieri azonban nemcsak a kendőzetlen zsarnokságoknak, hanem a több-kevesebb kultúrával kozmetikázott, ún. felvilágosult abszolutizmus berlini, bécsi és szentpétervári udvarainak és uralkodóinak (II. Frigyes, Mária Terézia és II. Katalin) is szatirizáló kedvű kritikusa, pontosabban következetes elutasítója. Nemcsak honfitársaitól (Beccaria, Filangieri), hanem La Mettrie-től, Diderot-tól, sőt a fiatal Voltaire-től is különbözik ebben a kérdésben. Ez dicséretes, de az már nem, hogy miközben Cesare Beccaria – egészen a mi korunkig előremutató humánus szellemben – elveti a visszavonhatatlan halálos ítéletet, Alfieri még a zsarnokság vélt veszélye esetében, az apa részéről is fiával szemben, igenli azt.

Alfieri nemcsak a zsarnoki államnak, hanem a hatalmat a humánussal, a hierarchiát a szeretettel, a dogmákat az evangéliumok szellemével szemben érvényesítő (katolikus) egyháznak is kemény és konzekvens kritikusa. Ez azonban korántsem a (keresztény) vallás, hanem és csupán a küldetésével ellentétesen működő egyház-szervezet bírálata. Alfieri felfogásában ugyanis míg az Istenben való hit csak teljesen helyes lehet, addig a zsarnokok (egyáltalán a királyok) bálványozása csak abszolúte helytelen mentalitás; továbbá a jó világi kormányzat előbb-utóbb szerethető egyházat eredményez.

Ide kapcsolódik Alfierinek az a külön tisztelete is, amelyet a mecénások nélkül alkotó, függetlenségüket megőrző költőtársak iránt érez. Alfieri nem rejti véka alá, hogy Dantét emiatt is többre becsüli, mint Ariostót vagy Tassót; hogy a farkasok dalát kedveli a kutyáké helyett. Míg Lessing (*Laokoón*, 1766) esztétikai alapon dönt Homérosz javára Vergiliusszal szemben, addig Alfieri (*A fejedelemtől és az irodalomról*, 1789) etikai szempontból foglal állást minden költők ősapja mellett. Figyelemre méltó az is, hogy Giambattista Vico (*Az új tudomány*, 1725) nagy tisztelettel emlegeti ugyan Vergilius tehetségét és tudását, de munkája középpontjában mégis Homérosz „újrafelfedezése”, történelmi jelentőségének elismertetése áll. A róluk szóló sorokból ráadásul kitetszik egy kimondatlan összehasonlítás is, amelyben Homérosz bizony nemcsak elsődlegesebb és alapvetőbb kútfője a kutatásnak, hanem szókimondó őszintesége okán hitelesebb és tisztább forrás is, mint Vergilius.

A kötetben való utólagos tájékozódást nagyban segítette volna egy *Címmutató*, melyet csak részben pótol a könyv alapos és gondos szerkezetét tükröző tartalomjegyzék. Még inkább hiányolható a *Névmutató*, amelynek potenciális gazdagságából ez a recenzió is ízelítőt nyújtott. A kutatók és a magyar szakos hallgatók olyan jelentős neveket találtak volna benne még – tehát a már korábban említett külföldieken kívül –, mint Batsányi János, Berzsenyi Dániel, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Eötvös József báró, Fodor András, Illyés Gyula, Kölcsey Ferenc, Madách Imre, Márai Sándor és Petőfi Sándor – legalább egyszer és marginálisan, de inkább többször és lényeges párhuzamok példáiként említve.

Madarász Imre az utóbbi évtizedek magyarországi irodalomtörténet-írásában nemcsak a legjelentősebb, hanem szinte egyedüli kutatója és közreadója Vittorio Alfieri szellemi hagyatékának. Olyan szinten, amelyet Itália és Európa több egyetemén is számon tartanak. Egy klasszikus olasz íróról és költőről hazájában is hiányzó, tudományos értékű nagymonográfiát írni olyan teljesítmény, amely a legmagasabb szakmai-akadémiai elismerést érdemli meg a modern filológia területén. Ráadásul Madarász Imre ezt gördülékeny és olvasmányos nyelven (olaszul is tanítva olvasóit) szellemes és élvezetes stílusban tette ismét.



Edward Munch menyasszonyával, Tulla Larsennel, 1899 táján

FÁZSY ANIKÓ

MUNCH, AHOGY MUNCH LÁTTA

1940. április 18-án kelt végrendeletében Edward Munch valamennyi művét Oslo városára hagyta. A hagyatékban mintegy ezer festmény, háromezer rajz és akvarell, kilencvenkét vázlatfüzet, tizenhét metszet és hat szobor volt, ezenkívül litográfiák, feljegyzések, könyvek, újságkivágások, fényképek és különféle dokumentumok gyűjteménye. E hagyatékkal úgyszólván megvetette későbbi múzeuma alapjait. A festőt 1910 óta foglalkoztatta egy olyan hely gondolata, ahol művei, óhaja szerint, egységes egészként megőrződnének. A hagyatékban talált több vázlat egy olyan épületet ábrázol, amelyben *Az élet* frízének kompozícióit gyűjtötték volna egybe, bemutatva a festő látomását az életről. Hogy hová álmodta ezt az épületet, annak nincs nyoma Munch feljegyzéseiben, de húga elmondta, hogy Tøient, gyermekkoruk színhelyét képzelte el. Orvos apjuk páciensei tøyeniek voltak, munkások, egyszerű emberek. És 1963. május 29-én, száz évvel a művész születése után felavatták Oslo Tøyen negyedében a Munch múzeumot.

Ha Munch nevét bárhol kiejtik, mindenkinek a *Sikoly* ötlök fel, ez az emblemikus mű, amelyen egy rémült arc (férfi, nő?) sikolt (üvölt) a sárga-vörösen örvénylő ég-bolt alatt. A tűzvészes, fenyegetést hordozó ég és az ég fénycsóváit visszaverő kövezet, a rémület két színhelye között felrémlik ugyan a szelíd halmok övezte, kék oslói fjord, tükrén hazafelé igyekvő halászbárkák, de az absztrakttá emelt rémületben a mindennapiság lesz látomássá. Művészetfilozófiájában Schopenhauer leszögezi, hogy egy műalkotás kifejezőerejének végső határa a sikoly (das Geschrei) megjelenítése. Munch ezt a címet adta képének, amelynek végleges változata előtt több tanulmányt végzett, s a színesztézia modern elméleteire támaszkodva bizonyította, hogy a fény és a színek drámai dinamikájával valóságos hanghatást lehet elérni.

Munch feljegyezte az emlékezetes alkonyt.

„Két barátommal mentem – a nap éppen leáldozóban –, az ég hirtelen vérvörösre váltott – megtorpantam, kimerültem, a korlátra támaszkodtam – vér és lángnyelvek voltak a sötétkék fjord és a város fölött – barátaim továbbmentek, én meg ott álltam minden porcikámban félelemtől reszketve – és úgy éreztem, véget nem érő sikoly járja be a természetet.” 1890-ben azt mondta egyik barátja Berlinben: „Neki nem kell Tahitiba mennie, hogy az elemi emberi természetet meglássa és érezze. Az ő Tahitije belül van, a lelke mélyén.”

Akinek szerencséje volt mostanában Oslóban járni, a Munch múzeum kiállításán megnézhetette, hogyan látta Munch önmagát. Tizenhét éves korában, 1880 novemberében a fiatalember feljegyzi naplójába. „Döntésem megmásíthatatlan, festő leszek.” Ekkor már, orvos édesapja kívánságára, a christianiai (1624 után, amikor Oslo a lán-

gok martaléka lett, a reneszánsz stílusban felépített új várost Christianiának hívták, egészen 1925-ig) műszaki főiskola hallgatója, ahol a rajzolás fontos része volt az oktatásnak. Elhatározását követően, családjának mély nyugtalanságot okozva, Munch beiratkozott a királyi festőiskolába. 1889-ben, huszonöt évesen, hatvanhárom festményt állít ki, a korabeli sajtó szerint egy diáktól „szokatlan merészséggel, híján minden ítélőképességnek”. De Munch mestere, Christian Krohg, a jeles festő lelkes cikket írt: „A dolgokat másképpen festi, illetve másképpen látja, mint a többi művész. Ő csak a lényeket látja és felesleges mondanom, hogy csakis a lényeket festi. (...) Éppen ez helyezi Munchot a nemzedéke élére; tudja, hogyan mutassa meg, amit érez, amit elfojt önmagában, és ennek rendel alá mindent.”

Az elnyert ösztöndíj birtokában Munch Párizsba utazik, ahol beiratkozik Léon Bonnat műhelyébe. Bonnat két hónapon át legtehetségesebb növendékének tartja, egészen pontosan addig, amikor is növendéke egy aktot zöld háttér előtt fest meg, pedig a háttér Bonnat szerint vörös volt. „Én nem azt festem, amit látok, hanem amit láttam.” Az összeszólalkozást követően Munch Saint-Cloud-ban telepedik le, Párizs közelében és ablakából a Szajnat festi a változó fényben.

Az itt született *Éjszaka*, a tér Van Gogh-i expresszivitásával, feszültséget sugároz. Az ablaknál ülő férfi (valójában a barátja, Emmanuel Goldstein), a festőt hivatott megjeleníteni. A szobában nincs semmi az emberi jelenlétén kívül, a kintről jövő fényben az ablak árnyéka feszületet rajzol a padlóra. A kép híven adja vissza Munch lelkiállapotát apja hirtelen halála után. „Halottak, anyám, húgom, nagyapám és apám – főleg az ő – társaságában éltem – minden emlék – a legapróbb is előjön.” Munch lejegyzi, hogyan látta önmagát egy éjszaka, „megszentelt és erőteljes pillanatok” megjelenítő képek festése közben (ezekből a képekből áll össze később az *Élet fríze*).

A művész első önarcképe (*Önarckép női álarc alatt*, 1891–1892), a frontális beállítással (ez a beállítás élete összes arcképén megőrződik) a szimbolistákat idézi: Munch merev tekintettel, szorongó arccal áll a démoni álarc alatt. „Minden embert – mosolygó vagy közömbös – álarc mögött láttam – békés arccal – Keresztül láttam rajtuk és szenvedést láttam – valamennyiükben – sápadt testet – mozogva – kanyargós úton futva – s az út vége a sír.” A *Sikoly* előképének tekinthető *Szorongás* háttere is a christianiai öböl, az ég vörös és arany lángcsóvái alatt halovány arcú, kísértet-emberek közelednek felénk, mint furcsa gyászmenet. Az 1900-ban festett *Golgotán* a felfeszített Krisztus és az előtérben álló férfi is Munch. A keresztre feszített művész kiváltja a tömeg tiszteletét, de gúnyt is; a tömegben állva, ahol mindenki mintha álarcot viselne, a művész is csak része a tömegnek. Démoni nő helyezi vállára a kezét, birtoklóan: választani kell: vagy az alkotást, a szenvedésben, az elárvultságban, vagy a triviális létezését, az emberek tömegében.

Egy 1901 nyarán készült fényképen Munch meztelenül áll zöld lombok előtt, fehér testtel, napbarnított arccal. Ez a banális nyári jelenet fenyegető hangsúlyokat kap az *Önarckép pokolban* című képen: a sápadt testre alulról vetül a fény, háta mögött kiabáló színek és egy sötét, fenyegető árnyék. Az *Önarckép ecsettel* (1904) egy önmagában, a tehetségében és az ecsetjében biztos férfi ábrázolása, de az *Önarckép borosüveggel* című képen (1906) már hiába keressük az erőből duzzadó, fiatal férfit: erőtlen keze, a testtartása, rezignált arckifejezése tehetetlenségről árulkodik, a művészt felőrli a magány és a depresszió.

A *Marat halála* sorozat képein meztelen férfi fekszik tehetetlenül az ágyon, vértócsában, a kép előterében meztelen, lángoló hajzuhatagú nő néz mereven, mozdulatlanul. A sorozat Munch nagy szerelmét és a tragikus szakítást idézi fel, amelyen soha nem tudta túltenni magát. Munch 1896-ban ismerkedett meg Mathilde Larsennel, „Tullá”-val, egy gazdag nagykereskedő elegáns, művelt, de már „vénlánynak” számító leányával. Munch állítólag nem mérte fel Tulla szenvedélyének mélységét. A szerelmespár 1898-ban Itáliába utazott, ahol Munch a reneszánsz festészetet akarta tanulmányozni, de hamarosan arra kérte Tullát, utazzon Párizsba, és ott várja be őt. Tulla elutazása tulajdonképpen már a kapcsolat végét jelzi, de még éveken át találkoztak, míg 1902-ben egy találkozás alkalmából elsült egy revolver és Munchot megsebesítette a bal kezén. Munch Tullát okolta a balesetért, végérvényesen szakított vele és azokkal a barátaival is, akiket azzal gyanúsított, hogy Tulla pártján vannak. A szakítás után Munch idegállapota egyre rosszabb lett, s ezen nem segítettek szüntelen utazásai és a mértéktelen alkoholfogyasztás sem. Hamburgban, ahol a gazdag Warburg bankár leányának portróját festette, már hallucinációi voltak. Weimarban tovább romlott a helyzet. Orvosai tanácsára 1907 és 1908 nyarát Munch a Balti-tenger partján, Warnemünde-ben töltötte, festőállványát a nudista strandon állította fel. De 1908 szeptemberében megszakította fürdőzését, mert úgy érezte, állandóan követik és megfigyelik. Barátja, Emmanuel Goldstein közbenjárására Koppenhágában Jacobson doktor klinikájára került, ahonnan 1909 májusában távozott. Munch vissza szeretett volna térni Norvégiába, de semmiképpen sem Christianiába, ahol az „Ellenség” élt. Majd, miután házat vásárolt Christiania mellett, és többször bemerészkedett a fővárosba, félelme lassan elenyészett.

A *Marat halála* sorozat képein a korábbi kivágásszerű, nagy ívek helyett megjelenik a lineáris (vízszintes és függőleges), erőt és vitalitást sugárzó ecsetkezelés. Miután letelepedett Norvégiában, új korszak kezdődött művészetében: a norvég táj a harmónia új érzésével ajándékozta meg, s ez megnyilvánul kompozíciói klasszikus egyszerűségében, erőt árasztó, energikus ecsetkezelésében. A *Bergeni önarckép* tavaszi háttérben zölddel övezett templom áll, a művész arca, mint egy ablakból, a kompozíció közepéből hajol ki, a nézőre meresztve szorongó tekintetét.

1912–1915 között új témát talál: az öregedő művész és a fiatal modell kapcsolata a Munch számára mindig is problematikus férfi-nő kapcsolat új megjelenítése. A *Művész és modellje (A szoba)* Munch ekelyi szobájában ábrázolja a párt: a fiatal nő kibontott hajjal áll, hálóingben és pongyolában, a művész szigorúan zárt öltönyben, nyakkendősen. A szoba sarkában a bevetetlen ágy bensőséges kapcsolatra utal. Ez a kép, akár csak a *Modell nádszék mellett* vagy a *Díványon ülő modell* az erotikus, vörös és bíbor színek, a nyílt szexuális utalások ellenére mélységes levertséget áraszt: a szexuális aktus után két idegen néz, soha nem egymásra, hanem frontálisan ki a képből; testtartásuk reménytelenséget, feloldhatatlan, már-már metafizikus egyedülétet fejez ki.

Az *Éjszakai bolyongás* című önarcképen az öreg művész keserű arccal, üres tekintettel egy csupasz szobában, függönytelen ablakok előtt hajol - befelé, a szoba belseje, a semmi felé. Az utolsó évtized önarcképein ugyanaz az elmélyült keserűség: az *Önarckép ablaknál* (1940) kíméletlen őszinteséggel mutatja meg a jeges magányba dermedt arcot, mely a közeledő halálra figyel, némi megvetéssel.

1943–44 telén Munch tüdőgyulladással ágynak esett. Élete utolsó éveiben sokat aggodalmaskodott Ekely, a háza és a műterme miatt, amelyet a megszállók állítólag el akartak kobozni. Ez szerencsére nem történt meg. A látászavarokkal küszködő művészre már csak egyetlen rém lehelkedik: „...most minden régi kísértet csúszva-mászva visszatért egérlyukába, az egyetlen, óriási kísértet előtt...” Utolsó önarcképén (*Az ál-lóóra és az ágy között*) teljes alakjában látjuk az aggastyánt, frontálisan, szinte vigyázzban áll a halált jelképező két tárgy: az idő múlását könyörtelenül mutató óra és az ágy között. Ajtó küszöbén áll: a háta mögötti szoba napfényben fürdik, falain festmények – az élete. Lába elé keresztet vetít az árnyék.



Edward Munch ekelyi dolgozószobájában. A fénykép 1943 decemberében készült a művész halála előtt egy hónappal.

KÜLFÖLDI SZERZŐINK

DAN CULCER 1941-ben született, erdélyi román családban. 1963-ban elvégezte a kolozsvári Babeş-Bolyai bölcsészkarát, majd 1971-ben a marosvásárhelyi *Vatra* irodalmi folyóirat szerkesztője lett. Fordított magyar nyelvből is. 1987-től politikai menekült Párizsban, 1996-ban elnyeri a francia állampolgárságot. Lapszerkesztő, a Román Újságírók Nyugati Szövetségének elnöke, az újjászületett, rangos irodalmi fórummá vált *Vatra* párizsi tudósítója. *Asymetria* címmel kitűnő nemzetközi internetes folyóiratot indított és szerkeszt. Első versei magyarul jelentek meg a bukaresti *Ifjúmunkás*ban. A verseiből készült válogatás magyarul is olvasható Cseke Gábor *Kölcsön sorok* c. antológiájában (Pontfix kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2004).

TARIK DEMIRKAN török újságíró, cikkét lapunk felkérésére írta.

UWE GRÜNING 1942-ben Lodzban született. 1944 óta Szászországban él. 1966-ban mérnökként diplomázik, 1970-ben doktorál. 1982 óta írásaiból él. A szász Művészeti Akadémia alapító tagja. E számunkban közölt versei a *Bienenkönigin Zeit* (Verlag Unartig/Zeitzeichen, 2005) című kötetből válogattuk.

MARLEN HAUSHOFER, osztrák író (1920–1970). Regényeket, elbeszéléseket, meséket és hangjátékokat írt. *Megöljük Stellát* című elbeszéléiséért 1963-ban Arthur Schnitzler-díjat kapott. 1968-ban osztrák irodalmi díjban részesült.

AUGUSTO MONTERROSO 1921-ben született Guatemalában, 1941-től Mexikóban élt, és ott is halt meg 2003-ban. Az egyik legismertebb spanyol-amerikai egyper-

ces író, a világ legrövidebb elbeszéléésének, *A dinoszauros*z címűnek is ő a szerzője, amely így hangzik: *Amikor fölébredt, még ott volt a dinoszauros*z. Itt közölt írása, akárcsak a fentebb idézett legrövidebb, az *Obras completas y otros cuentos* (Összes művei és más elbeszélések) című kötetéből való.

KIM SEUNG-OK (1941–) dél-koreai író. Oszakában, Japánban született. A Szöuli Egyetemen diplomázott. A Rhee Syngman diktátor rendszerét 1960-ban megdöntő „Április 19.” generáció reprezentatív, nagy hatású, a modern nyugati irodalom eszközeit sikeresen használó szerzője. Az *Utazás Mujinba* című novellája a modern koreai irodalmat bemutató antológiák egyik kötelező darabja.

YRJÖ KOKKO (1903–1977) finn író regényeiben, tájrajzaiban meleg együttérzéssel és cinkos humorral ábrázolta a lappok maroknyi népének kettős küzdelmét, melyet egyrészt a mostoha életkörülmények, másrészt a terjeszkedő civilizáció ellen vív. A lappföldi emberekkel és állatokkal kapcsolatos leírásait egyszerre hatja át lélektani komolyság és játékos könnyedség. Magyarul *A négy szél útja* című regénye jelent meg 1978-ban.

STEINAR OPSTAD költő, esszéista 1971-ben született Norvégiában. Egyetemeit Oslóban és Bergenben végezte. Németet, vallástörténetet, irodalomtörténetet tanult. Első verseskötete 1996-ban jelent meg. Ötödik önálló kötete 2005 őszén látott napvilágot a Kolon kiadónál *A baltákat estére összeggyűjtik* címmel (Samle ŀksene inn for kvelden).

ORHAN PAMUK (Isztambul, 1952) török regényíró. Isztambul Nişantaşı nevű negyedében nőtt fel; az első regényében, illetve a későbbi *Kara Kitap*ban leírtakhoz hasonló családban. Hároméves New York-i tartózkodását leszámítva máig hű maradt legszűkebb pátriájához. Középiskolai tanulmányait az isztambuli angol oktatási nyelvű Robert College-ban végezte. Az Isztambuli Műegyetem építészeti karára járt három évig, de végül az Isztambuli Egyetem Újságírói Főiskoláján szerzett diplomát (1977). Törökországban a kisszámú szabadúszó írók egyike, akinek török íróként egyedülálló nemzetközi ismertséget is sikerült elérnie. *Karanlık ve Işık* (Sötétség és fény) c. regényével a Milliyet regénypályázatán Mehmet Eroğluval megosztott első díjat nyert; ez a regény később, miután *Cevdet Bey ve Odulları* (Cevdet úr és fiai) címmel újra megjelent (1982), az 1983-as Orhan Kemak regénydíjat is elnyerte. Második regényét – *Sessiz Ev* (Csöndes ház) – az 1984-es Madarali regénydíjjal, francia fordítását 1991-ben a Prix de la Découverte européenne-nel jutalmazták. Ezt követő történelmi regénye, a *Beyaz Kale* (A fehér kastély) (1985) tovább öregbítette hírnevét: „Keleten csillag született” – írta róla a *New York Times*, s ezt követően szinte minden jelentős európai nyelvre lefordították. (Ez a mű, valamint *Az új élet* az Ulpius kiadásában magyarul is olvasható.) Az 1990-ben megjelenő *Kara Kitap* (Fekete könyv) bonyolultságával és gazdagságával a kortárs török irodalom egyik sokat vitatott, ugyanakkor egyik legolvasottabb alkotása. Ugyan-

ezt elmondhatjuk a *Yeni Hayat* (Az új élet) című, egy titokzatos könyv hatása alá kerülő fiatalokról szóló regényéről is (1994). *Gizli Yüz* (Titkos arc) c. filmforgatókönyve könyv alakban is megjelent. (A belőle készült filmet a neves török rendező, Ömer Kavur jegyzi.) Rendkívüli érdeklődés fogadta a *Benim Adım Kırmızı* (Az én nevem Piros) c. könyvét, amelyet „legszínesebb és legoptimistább” regényének nevezett (1998). Nagy vitákat kavart *Kar* (Hó) c. regénye 2002-ben látott napvilágot. *Öteki Renkler* (A többi szín) címmel egy hosszabb elbeszélés mellett negyedszázada vezetett naplóból, kritikáiból, riportjaiból és úti jegyzeteiből adott közre gondos válogatást (1999). A Nagyvilág 2005/10. számában közölte írását.

TOMAŽ ŠALAMUN (1941) talán az egyetlen kortárs szlovén költő, akinek köszönhetően a szlovén irodalmat ma jegyzik a líra világtalaszán. Nevét minden átlagos műveltséggel rendelkező szlovén ember ismeri, s bár olykori kritikus hangját nehezen bocsátják meg neki, kötetei hazájában is szédületes példányszámokban fognak. Több mint harmincöt verseskötete jelent meg, idegen nyelvre lefordított kötetek száma pedig eléri a negyvenötöt. A *The Selected Poems of Tomaž Šalamun* például a tekintélyes New York-i *Ecco's of Modern European Poetry* sorozatban látott napvilágot. Válogatott versei 1993-ban jelentek meg magyarul. Itt közölt versei eredeti címe: *Kljun obrača, Lepota človeka, Oddajanje mleka na avtobus, Osončja, Pismo*.

Helyreigazítás

2006. januári számunkban technikai hiba miatt téves impresszum került. Olvasóinktól elnézést kérünk.

Scholz László nem irodalmi igazgatónk és soha nem is volt.

NAGY VILÁG

Világirodalmi folyóirat

Főszerkesztő: Fázsy Anikó
Munkatársak: Imreh András, Lackfi János, Lukács Laura, Pálfalvi Lajos
Olvasószerkesztő: Hernád Imre

Szerkesztőség:
H-1146 Budapest, Hermina út 57-59. Telefon/fax: (36-1) 363-0621
E-mail: nagyvilag@freemail.hu

Kiadja a Nagyvilág Alapítvány
Felelős kiadó: Fázsy Anikó

Tördelte: Szmrecsányi Mária
Nyomta a Borsodi Nyomda Kft.

Terjeszti a HIRKER Rt., az NH Rt. és az alternatív terjesztők.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.
Előfizethető a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1 477 6300; postacím: Bp., 1900).
További információ: 06 80 444 444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj egy évre 6000 Ft, fél évre 3000 Ft.

Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft.
H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

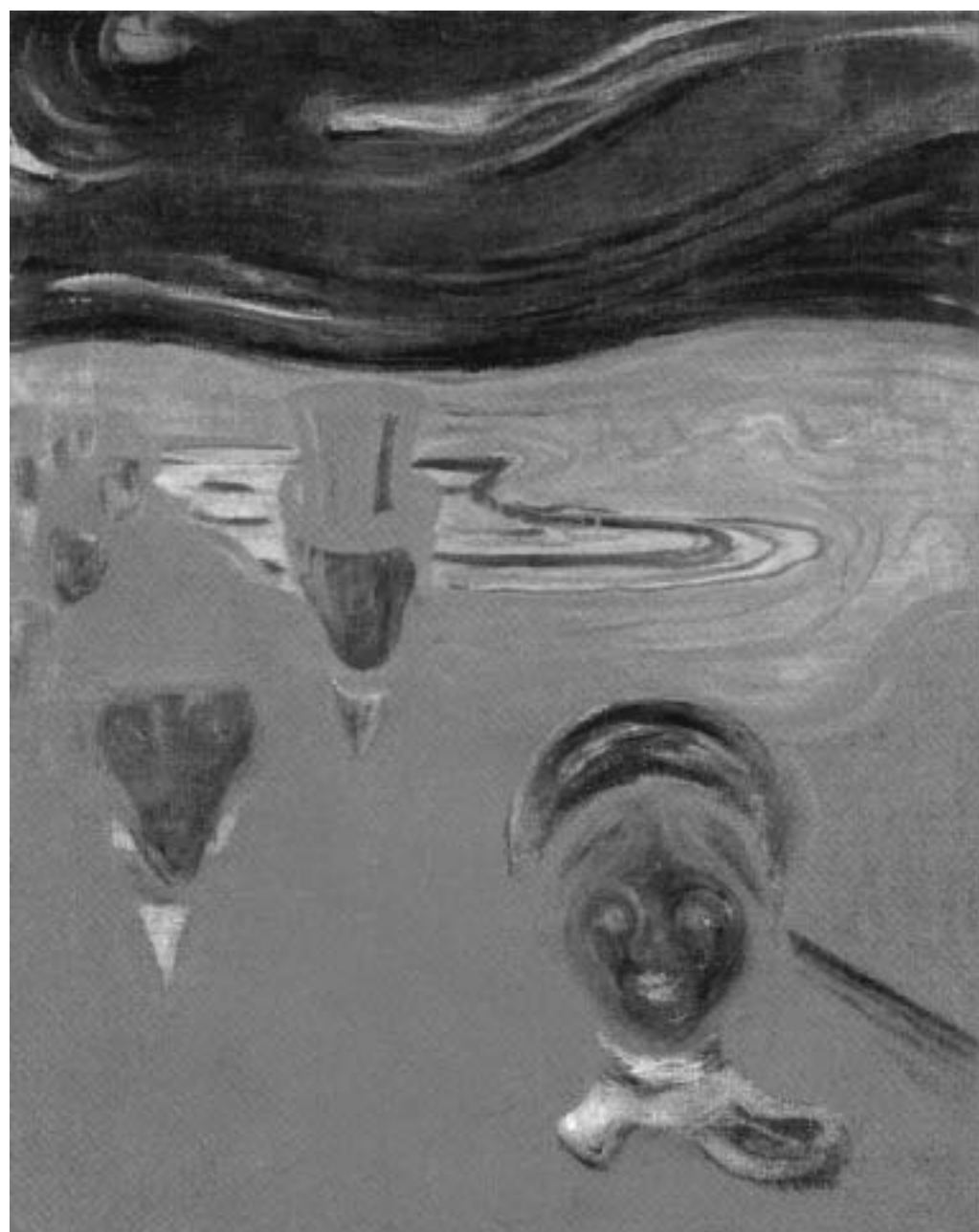
ISSN 0547-1613

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Mindazoknak,
akik adójuk 1%-ával támogatták lapunkat,
ezúton mondunk köszönetet.
Adószámunk: Új Világ Alapítvány 18186062-1-42









Edward Munch: Szorongás, 1894

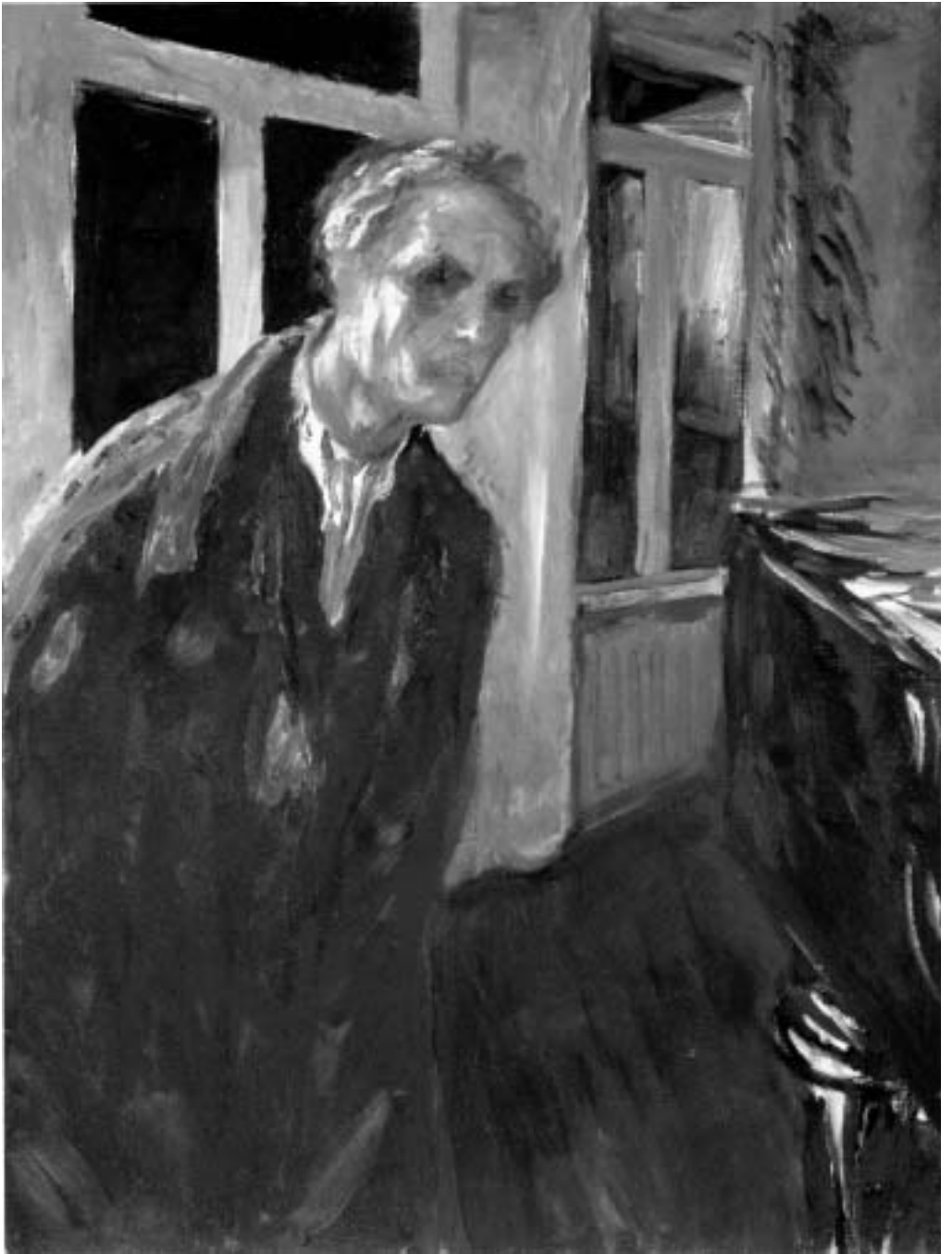


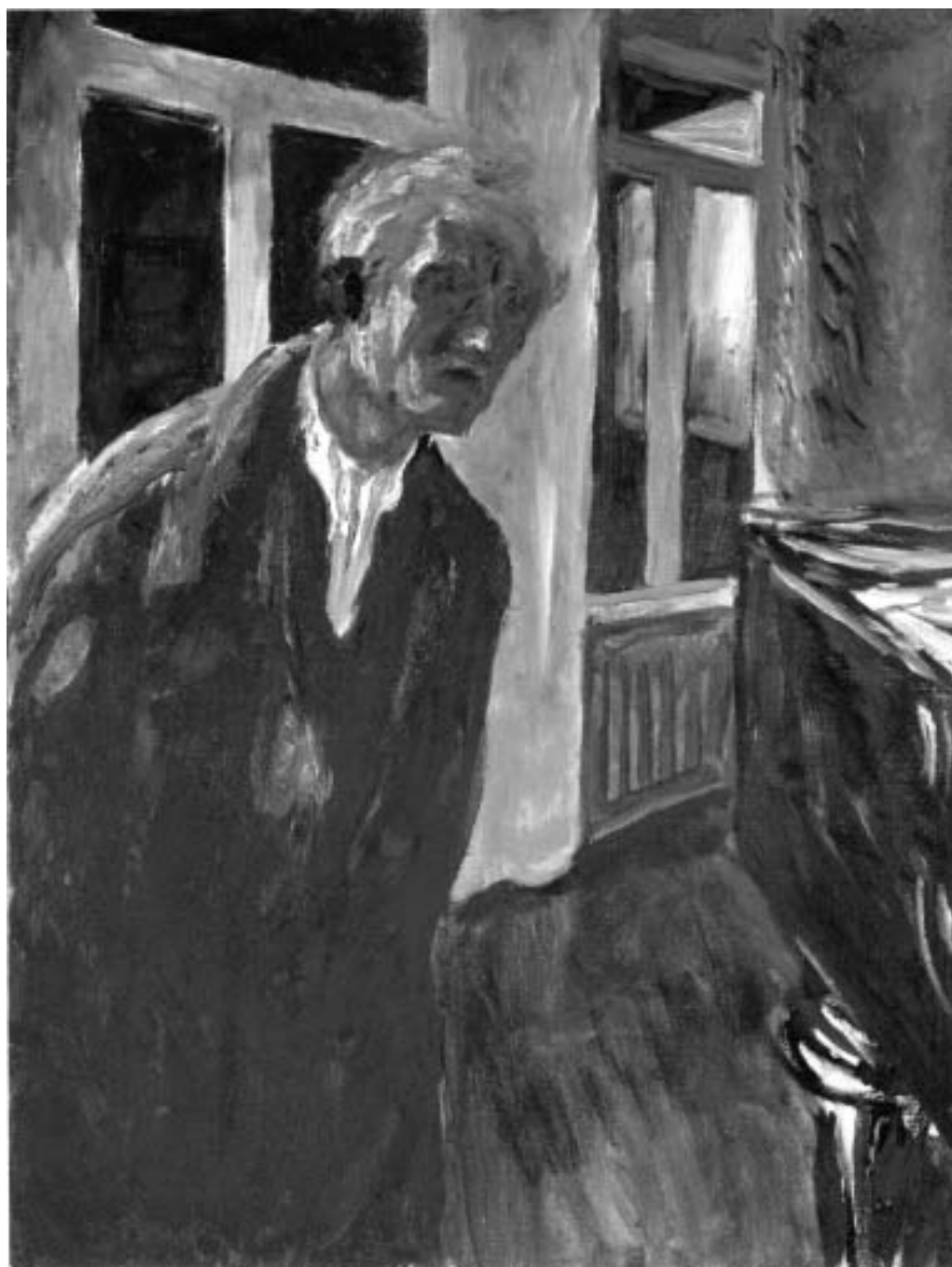






Edward Munch: Modell nádszék mellett, 1919-1921









Edward Munch: Önarckép. Éjszakai bolyongás, 1923-1924









Edward Munch: Marat halála I.,1907